3-15 Ocak 1985 Sayı: 13/150 Lira (KDV dahil)

YeniGündem

yeni gündem / iç politika

gündemde yine demokrasi

ankara (yeni gündem)--1984'ün son haftasında bazı siyasiler 1985'in gündeminde de demokrasi'nin olacağını vurguladılar. sodep genel başkanı erdal inönü konuyla ilgili olarak **"demokrasiye ilişkin umutlardan pek azının 1984'te gerçekleşmiş olduğu"**nu tespit ederken, refah partisi'nden hasan aksay **"sorunların demokratik yoldan çözümü için, en başta demokratik bünyeli partilerin gerekliliğine"** dikkatleri çekti. iktidar partisi'nden mehmet keçeciler ise **"kanunların her şeyi yasaklaması halinde temel hak ve hürriyetlerin olamayacağı"** görüşünde olduğunu belirtti.

Maden işçileri grevi •Oldürülen Filipinli Muhalefet Lideri Aquino
•Timur Selçuk'la hafif müzik üstüne •Türkiye'de 1984 sendikacılığı
•E.P.Thompson'la görüşme •Noel'de St. Antoine •Ortaköy'de dört cemaat

Sovyetler'in toprak talebi

"Yeni Gündem" 10 numaralı sayısında, M.Ali Birand'ın Jülide Ergüder ile yaptığı ilginç görüşmeyi yayınlamıştır. Bu görüşme esnasında Birand, İkinci Dünya Harbi'nden sonra Sovyetler'in bizden istedikleri üs ve toprak konusuna da değinmiş ve şunu söylemiştir:

"Sovyetler Birliği'nin bu toprakları istediklerine ilişkin Dışişleri'nde hiçbir belge yoktur. Sadece, o dönemdeki Türk Büyükelçisi'nin gönderdiği bir telgrafta, Stalin'in kendisine bu taleplerden söz ettiği bilinmektedir. Ciddi bir istek mi, nasıl dedi, bilinmiyor. Yani, formel bir şey yok."

Bu beyan tereddüd yaratıcıdır, kısmen de gerçeğe aykırıdır. Gerçek şudur:

1. 7 Haziran 1945'te Sarper'i kabul eden, Stalin değil, Molotov, yeni bir Türk-Sovyet dostluk antlaşmasının akti için -eskisini onlar feshetmişlerdi- iki şart ileri sürüyor: Kars ve Ardahan vilayetlerinin terkini, Boğazlar'da üs verilmesini istiyor. Sarper bu taleplerin görüşülmesini dahi reddediyor, keyfiyeti de Bakanlığa bildiriyor. Bu telgraf belgedir ve Dışişleri Bakanlığı'nın arşivindedir.

2. 8 Ağustos 1946'da Sovyetler, taleplerini bu kere nota ile bildiriyorlar. Nota belgedir, Bakanlık arşivindedir, son paragrafı şöyledir:

"Boğazlar'da ticarî seyrüseferin serbestisini ve Boğazlar'ın güvenliğini temin hususunda en fazla alâkadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazlar'ın Karadeniz'de sahili bulunan Devletler aleyhine diğer Devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalariyle temin ederler."

Bu açık bir ifadedir, üs talebidir.

3. 1948/49 yıllarında Moskova'da, Sovyet uzmanları tarafından yazılmış olan dört ayrı kitap yayınlanıyor. Bunlarda söz konusu üs ve toprak talepleri tekrar ediliyor. Sovyetler Birliği'nde -hele o tarihte- hükümetin tasvibi olmaksızın bir satır bile yayınlanmadığına göre bu kitaplar da belgedir, mevcutturlar.

4. 5 Mart 1953'de Stalin ölüyor, 30 Mayıs'ta Sovyetler bize yeni bir nota veriyorlar. Bunda tutumları değişiyor, Türkiye'den artık üs ve toprak istemediklerini bildiriyorlar. 28 Haziran 1960'da Hruşçyof, Gürsel'e bir mesaj gönderiyor, üs ve toprak taleplerinden vazgeçtiklerini teyit ediyor. Hem nota, hem mesaj Bakanlık arşivindedir. Delildir, çünkü talepte bulunmamış olan, bundan vazgeçtiğini ilân etmez.

Görüldüğü gibi, şüpheye mahal yoktur, Sovyetler üs ve toprak talebinde bulunmuşlardır, kendileri dahi bu gerçeği teslim etmişlerdir. Bütün bunlar öteden beri bilinmektedir. Feridun C.Erkin, bundan 15 sene evvel yayınladığı "Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi" unvanlı eserinde sorunu etrafıyla incelemiştir. Ben de beş sene evel neşrettiğim hatıratımda konuya değindim. Bundan dolayıdır ki, bu mektubu yazmak yetkisini kendimde gördüm.

Zeki KUNERALP/İSTANBUL

Algar'a cevap

Yeni Gündem'in 11. sayısında Hamit Algar'ın mülâkatını ilgiyle okudum. Her ne kadar "hikâye"si ilginç idiyse de, İran ve bu bağlamda İslam üzerine söylediklerinin gerçekle bir ilgisi bulunmuyor.

Algar'ın içinde yetiştiği ve sonradan reddettiği sistemi hiç umulmadık bir surette ve kendi inancı ile bir şekilde ilgili olarak topraklarından sökme çabasında belirli bir başarı elde eden İran'ı desteklemesi olgusunun altındaki psiko-sosyal dinamikleri sezmek pek zor bir şey olmasa gerek; ama bu beklenmedik gelişme besbelli Algar'ın basiretini iyiden iyiye bağlamış.

Şimdi sorun şu:

İran'da devrim öncesi ve esnasında, eylem içinde birtakım İslamî unsurlar mevcut. Anak her devrim gibi İran'daki devrimi de açıklayabildiğimiz bir dizi verilere sahibiz ve bunlar İslamî bir hareketinkinden daha başka şeyler. Bir başka deyişle İran'da ne Cengiz Çandar'ın dediği gibi "İslam Devrimi" var: İran'daki dönüşümün adı düpedüz "devrim".

Devrimden sonra da çok iyi örgütlenmiş "demir disiplinli" bir kadronun, yani mollaların aslında "feodal-mikroelektronik" alaşımlı bir politik zekâ ile gerçekleştirdikleri manevralar vasıtasıyla iktidarı eline geçirmesi ve diğer devrimci güçleri iktidardan uzaklaştırması söz konusu. Bu süreçte de mollaların İslam'ı kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak yolunda bir tür araç olarak kullandıkları görülüyor; ki, İran'daki devletin İslam'la olan bütün ilgisi bundan ibaret.

Zaten sorunun köküne indiğimizde İslam dini ile "devlet" denilen yapının temelde çelişik iki kavram olduğunu görüyoruz. Hz. Muhammed'in eylemine baktığımızda da "devlet" yahut benzeri bir mekanizmayı bulmak için kaynakçı gözlüğü filan takmış olmak gerekir herhalde. Evet orada bir toplum örgütlenmesi, bir yönetim ve katılım süreçleri bütünü vardı; ama Mekke/Medine toplumu, tarihî ve modern anlamlarıyla —yani Osmanlı İmparatorluğu yahut ABD gibisinden— "devlet" örgütü yapılanmasına karşı bütünüyle korunmuş bir toplumdu. Orada hiç kimse iktidar hakkını başkalarına devretmedi ve bu hakkı temsilciler eliyle de kullanmadı. Bu saçmalıklar olmadığı için orada ne devlet mekanizması, ne de sömürü ve zulüm ortaya çıktı. Mekke/Medine'de hapishaneler ve bankalar da görülmedi. Müslümanların bunlarla hiçbir alıp verecekleri olmadı.

İmdi; İran'daki sarıklı Rasputinler bunları bile bile anayasalı-parlamentolu "devlet"lerini kurup; hapishaneli, polisli, bankalı ve borsalı sistemlerini kendilerine göre işletecekler; muhalefeti ultra-faşizan yöntemlerle bastıracaklar; yoksul İran halkının bebelerini bir hiç uğruna cephelere sürüp, emeklerini kapitalist ve komünist tiranlıklara silah karşılığında peşkeş çekecek, dış politikada belki de dünyanın en onursuz çizgisini izleyecekler; sonra da Hamit Algar çıkıp bize İran'ın politik manada tam bağımsız, en başarılı İslam devleti olduğunu söyleyecek. Bu "fetva"ya yalnız Osmanlı sultanları de-

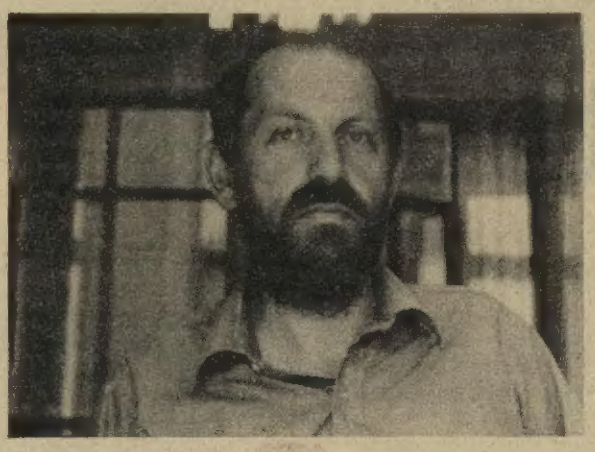

Hamit Algar

ğil, YÖK üyeleri bile güler.

Olayın iki sebebi var bana kalırsa;

1. Algar, Tahran Radyosu'nu çok fazla dinliyor.

2. Algar'ın "Ph.D."sini aldığı Cambridge Üniversiteşi ile, pek çok İranlı mollanın (Cumhurbaşkanı Hameney dahil) devrim öncesinde politik eğitim gördükleri Moskova'daki Patrice Lumumba Üniversitesi'nde dünya politikası ve İslam konusundaki programların kişiye kazandırdığı formasyonlar fazlasıyla benzeşiyor, ki bu da son derece doğal.

Nasıl 1917 Devrimi ile bütün dünyada komünist hareket Moskova'ya "intisab" ettiyse, 1979 Devrimi'yle militan Müslüman hareketlerin Tahran'a dönmesi normal gibi görünüyor (bu düşünce Cengiz Çandar'dan). Ama Müslümanların göbek bağlarını "Yeşil Moskova"dan koparmaları da komünistlerinki gibi elli yıl sürerse bu işin tadı tuzu kaçacak demektir; zira okulsuz, hapishanesiz; kahramanları ve polisi, uzmanları ve hele "din görevlileri" olmayan; bankaları ve endüstrisi bulunmayan bir topluma, yani Müslüman topluma doğru yola çıkmak için vakit neredeyse geçmek üzere.

Sanırım bir toprak parçasından sömürü ve zulmü kazımak, denemeye değer bir çaba olurdu.

Ali UŞAKLIOĞLU/ANKARA

Cinsel farklılaşmanın nedenleri

Yeni Gündem'in 11. sayısında yayınlanan Özbudun'un cevap yazısına ilişkin olarak birkaç noktaya değinmek istiyorum. *Birincisi*, Özbudun, 'cinsiyet'in bir 'biyoloji kategorisi' olduğunu söylüyor. Oysa hemen hemen bütün sosyolojik, psikiyatrik ve bazı psikolojik teorilerde 'cinsiyet'in doğuştan gelen fizyolojik bir farklılaşmadan çok, *toplumsal, kültürel* bir farklılaşma olduğu savunulur. Gerçekten de, eğer birey çevresindeki toplumsal ilişkilerin bir toplamıysa, tarih ve toplumdan bağımsız bir 'fizyolojik determinizm' ne anlama gelir?

Kuşkusuz değişik disiplinlere ait değişik teorilerde, hakkında bilgi üretilen ve üzerinde müdahalelerde bulunulan özgül nesnelerden hiç de bağımsız olmayan, farklı 'cinsiyet edinme' açıklamaları, şemaları vardır. Bunlar, çocuğun doğduğu anda bir 'tabula rasa' olduğunu varsayıp sonradan nasıl 'sosyalize' edildiği ve bu esnada üzerine 'empoze edilen' cinsiyet ve genelde kişili' 'stereo-typ'ları ile nasıl özdeşleştiğinden tutun da, verili gerçek bireylerin öncesinde ve ötesinde varolan dilin nasıl belli bilinçaltı pozisyonları, bu arada belli bir cinsel pozisyonu kurarak belli bir cinsiyete 'sahibolan' özneler oluşturduğunun açıklanmasına kadar uzanan bir dağılım gösterirler. Bu açıklamaların epistemolojik temelleri ne olursa olsun, hepsinin cevaplamaya çalıştığı 'ortak' soru, en genel biçimiyle, cinsiyet ile toplumsallık arasındaki içsel (kültürel, ideolojik ya da başka türden) bağın niteliğidir. Bu soruya olumlu bir cevap, bir açıklama aranması, zaten bu bağın zorunluluğunun veri alınmış olması demektir.

Özbudun'un yaptığı şey tam da bu klasik soruyu *atlamaktır*. Cinsiyetin salt fizyolojik bir nitelik olduğunu söylediğimiz anda, bu soruyu bir cevap arama zahmetiyle birlikte önlemiş oluruz. Şüphesiz yukarıdaki biçimiyle sorulan bu klasik sorunun *doğru* olup olmadığı tartışılabilir, bu tartışmanın da bence en azından *etik* bir önemi vardır. Bu apayrı bir konu, işaret etmek istediğim şeyse Özbudun'un soruyu böyle bir tartışma sürecinde reddetmeyip, doğrudan doğruya tek bir önerme ileri sürerek soruyu, ve bu soru üzerine sorulabilecek soruları, önlediği. Önlenemeyecek olan şeyse 'cinsiyet'in, tıpkı 'sınıf' gibi, toplum bilimleri alanına dahil olan bir kategori olmasıdır.

Öte yandan, gündelik yaşamdaki 'sağduyu'nun teorik düzeyde nesnel bir ölçüt oluşturması imkânsız. Örneğin, şu kategorilerin *özellikle* hangi farklı disipline ait olduğu (ve dolayısıyla diğer hangi disiplinlerde kullanılamayacağı) sanırım oldukça problemli bir sorudur: 'çocuk', 'birey', 'sapkın', 'kadın' ('dişi' ile karşılaştırın), 'aile', 'insan' ('insan türü' ile karşılaştırın), ... ve daha birçok bulmak mümkün. Burada sayılan kategorilerin hepsi, en azından şu disiplinlerin tümünde temel kavramlar arasında yeralırlar: sosyoloji, psikoloji, kriminoloji, hukuk ve tıp. Ancak elbette tanımları, belli bir disiplinin çalışma alanı ve özgül nesnesine bağlı olarak farklılaşacaktır. Önemli olan, tüm bu ve benzeri kavramların arasında, disiplinin kurduğu nesnenin özgüllüğünden kaynaklanan, *özgül* ilişkiler kurulabileceğini kavramaktır, nasıl ki bununla içiçe geçmiş bir halde *özgül* içerikleri tanımlanabiliyorsa. Kastettiğim özgüllüğün iki boyutu var. Birincisi, 'disipline özgü' olma anlamında özgül içerikler ve ilişkiler. Örneğin, bir sosyoloji teorisindeki 'çocuk' kavramının biyolojideki 'çocuk' kavramına göre özgüllüğü. İkincisi, verili bir disiplinde 'indirgemeci' kavramlara karşıt olarak 'özgül' kavramlar. Örneğin, 'birey'in ya da 'cinsiyet'in 'toplum'a göre özgüllüğü, ve tersi: 'toplum'un 'birey'e vb. göre özgüllüğü - bireyin topluma ve 'bireysel'in 'toplumsal'a indirgenemezliği, ve tersi: toplumun tek tek bireylerin, iki ayrı cinsiyetin ya da belli sayıdaki sınıfın toplamına indirgenemezliği. Bu durumda ise belli bir disiplin ya da teori *dahilinde* yeralan düzeyler-arası bir özgüllük söz konusu. Örneğin, teorik bir nesne olarak 'toplum'u *tek* bir düzeyde açıklamaya çalışmak, ancak aralarında türdeş olmayan ilişkiler kurabileceğimiz birçok kavramı, diğer bir ya da birkaç kavrama indirgemekle mümkün olabilir. Buna alternatif olarak 'toplum'a, çeşitli düzeylerde analiz edilebilen, tarihsel ve de kavramsal olarak özgül bir oluşum olarak bakabilir, böylece çeşitli (toplumsal) ilişkileri, özgüllüklerini koruyarak, birbirine indirgenemeyen düzeylerde kurulan özgül kavramlar aracılığıyla açıklamaya çalışabiliriz.

'Cinsiyet'in toplumu neden dikey olarak 'ikiye bölmediğini' (?!) anlayabilmek için toplum bilimlerinde yeralan *kavramların* ilişkilerine bakmak gerekirdi, yoksa 'cinsiyet'in toplumsal ilişkilerin *öncesinde* belirlenen (ve ancak bir kez belirlendikten sonra toplumsal ilişkilere katılan) *fizyolojik* bir nitelik olduğunu söylemek değil. Eğer 'cinslerarası farklılaşma'dan genelde cinslerarası (tarihsel ve özgül) ilişkileri anlıyorsak, söyleyebileceğimiz şey, bu ilişkilerin öncesinde verili, tarih-aşırı 'kadın' ve 'erkek' kavramlarının olmadığı ve bu kavramların ancak çeşitli düzeylerdeki cinslerarası ilişkileri de içeren tarihsel ilişkiler *içinde* ve *sayesinde* tanımlanabildikleridir. Bunu kavramak, çeşitli toplumsal ilişkiler üzerine *indirgemeci olmayan yaklaşımlarda bulunmanın önkoşuludur*. Bu son noktanın salt teorik bir sorun olmadığını sanırım vurgulamaya gerek yok. 'Cinsiyet'in fizyolojik bir kategori olduğunu kabul edeceksek, bu kavramın içeriğinin tanımlanmasında ve eleştirilmesinde sadece biyologların söz sahibi olmalarını da başından kabul etmeliyiz. Belki böylece eleştiri hakkından uysalca vazgeçmenin, sayısız 'sosyal' ve de 'psikolojik' uzmanın hiç durmadan konuştuğu bu alandaki biricik örneğini de verebiliriz. "Biz *fizyolojik anlamda* cinsiyetten değil, cinsiyetleri *fizyolojik olarak verili* bireyler arasındaki toplumsal ilişkilerden söz ediyoruz, dolayısıyla kavramlara (biyologlardan hemen sonra) müdahale hakkımız saklıdır" demek niyetinde olanlara bu metni bir kez daha, baştan itibaren okumalarını öneririm.

Serdar DALKIR/ANKARA

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

4 Onbeş günün içinden
6 Serpil Bildirici: Demokrasiye geçtik mi?
7 Erdal İnönü: Türk demokrasisi
7 Mehmet Keçeciler: Anarşi ve terörü önlemenin bedeli
8 Hasan Aksay: Demokrasi yolunda
9 Gökberk Ergenekon: Neden mi bu ürküntü?
9 Turgut Özal: Demokratik sisteme geçilmiştir
10 Aydın Köymen: Gündemde yine demokrasi

FIRÇA

11 Latif Demirci: Mesaiye yetişme

İŞÇİ HAKLARI

12 Fahri Aral: 1985'te işçiler, sosyal politika ve ANAP iktidarı
13 Kürşat İstanbullu: Türk-İş: Bitişin başlangıcı mı?

AÇIK OTURUM

14 İktisat politikaları, büyüme ve demokrasi: Aydın Köymen, Asaf Savaş Akat, Nazif Kocayusufpaşaoğlu, Onur Kumbaracıbaşı, Bilsay Kuruç

TARTIŞMA

17 Sait Kızılırmak: Laiklik dersleri
18 İdris Küçükömer: Başbakan parayı anladı mı?

TOPLUM

20 Osman Balcıgil: Anastas ve Rupen efendiler sözlerini neden tutmadılar?

DIŞ POLİTİKA

22 Jülide Ergüder: "Ninoy"u kim öldürdü?/Subic Bay ve Clark üsleri
25 Serdar Turgut: Thatcher, sendikacılığa tümden karşı
26 Yarının Gündemi: Pakistan, Bhopal, Yeni Kaledonya

EKONOMİ

28 Namık Özcan: Ekonomide istikrar arayışları bir yılı daha geride bıraktı

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Yazarlığa ısınmanın güçlükleri
30 Osman Balcıgil: Bir başkadır noelleri Saint Antoine'nın
32 Mehmet Şenol: Hunların torunu Atilla Punkları dağıttı

GÖRÜŞME

33 E.P.Thompson: Barış ve özgürlük davaları birleştirilmelidir

KÜLTÜR/SANAT

34 Timur Selçuk: Bizde "kentli" bir müzik yok
36 Ali Lütfü Tınç: Denis Diderot
37 Necmi Zekâ: Ortalık aydınlanıyor
38 Kitap/Tiyatro/Kültür/Sinema/Sergi
40 Murat Belge: "Antika eşya" imal etmek

YeniGündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN

Genel Yayın Yönetmeni: Murat BELGE
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER
Ankara Temsilcisi: Aydın KÖYMEN
Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Reklam ve halkla ilişkiler: Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA

İstanbul: Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA

Ankara: Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT

Katkıda bulunanlar: Bürge İRTEL, Abdullah ONAY, Lütfü KUZU, Mümtaz SEZGİN

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55

Ankara Bürosu: Konur Sokak 24/4 Kızılay
Tel: 25 36 00 - 25 20 71

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL.
Abone koşulları: Yurtiçi: 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL.
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL.
İlan tarifesi:
Kapak içleri tam sayfa.....200.000 TL.
İç sayfalar.....150.000 TL.
Yarım sayfa.....75.000 TL.
1/4 sayfa.....40.000 TL.

Muhalif bir dergi...

MURAT BELGE

Yeni Gündem iki buçuk ay kadar süren bir aradan sonra yeniden yayına başlarken, okurlarımıza bundan önceki faaliyetini de kapsayacak bir biçimde amaçlarımızı, yaklaşımımızı bir kere daha özetlemek istedik. Belirtilmesi gereken ilk nokta, **Yeni Gündem**'in "muhalif" bir dergi olmasıdır. Ama, nasıl "muhalif"? Birçok değişik anlam verilebilir "muhalif" kelimesine. Örneğin Doğru Yol Partisi bugün "muhalefette" olan bir parti. Onların bugünkü rejime karşı yürüttükleri muhalefet içinde bağımsız bir dergi olarak **Yeni Gündem**'in de katılacağı, destekleyeceği noktalar vardır; ama DYP Türkiye'de iktidar olmaya alışık bir kesimin partisidir ve olağandışı bir konjonktür içinde bu kesim günümüzde "muhalif" bir kimlik edinmek durumunda kalmıştır. İleride gene iktidar olabilir; **Yeni Gündem** içinse "muhalif" kimlik çok daha kalıcıdır.

Yeni Gündem "sol" ve "muhalif"; diyelim ki bugünün sol partileri, Halkçı Parti, SODEP veya kurulursa DSP iktidar oldu; yani bir çeşit "sol" partinin iktidarı gerçekleşti. Bu da, **Yeni Gündem**'in "muhalif" kimliğini bir yana bırakıp iktidarı destekleyen bir dergiye dönüşmesine yol açmaz. Bu dogmatik bir peşin yargı değil, çok kuvvetli bir tahmin: öyle bir iktidarın uygulamasında **Yeni Gündem** gibi bir derginin "muhalif" olmaktan vazgeçmesine imkân vermeyecek pek çok şey olacağını da "kuvvetle" tahmin edebiliyoruz.

Bunun bir nedeni, derginin, böyle bir iktidarın olabileceğinden daha "radikal" olmasıdır; ama iş bununla bitmiyor. Türkiye'de hiç değilse daha çok uzun zaman muhalefette kalacağını gene "kuvvetle" tahmin edebileceğimiz bazı sol görüşler, bazı "sosyalist" ülkelerdeki iktidarlar karşısında "muhalif" olmayabiliyorlar. **Yeni Gündem** için böyle bir durum da söz konusu değil. Reagan'ın Nikaragua'ya müdahalesine karşı olduğumuz gibi, Sovyetler'in Afganistan'daki varlığına veya Çin'in Vietnam'a müdahalesine de karşıyız. Almanya'da solcuların devlet memuru olmasını engelleyen yasaya hayli eleştirel gözle bakıyorsak, Doğu Avrupa'nın "muhalif"lerine karşı tavrını da bundan daha iyimser gözle göremeyiz.

Bunun nedeni, **Yeni Gündem**'in her alanda ve her düzeyde demokrasiden, katılımdan, dolayısıyla **tabandan** yana olması. "İktidar" kendi içinde kötü bir şeydir, öyleyse biz "muhalif" olalım, gibi kestirmeci bir tavır değil bu. Ama bu dediklerimizin dünyada henüz pek az gerçekleştiğinin, gerçekleşmesinin zorlu bir mücadeleye bağlı olduğunun bilincindeyiz. Hayat ne kadar karmaşık olsa, sorunlar "ak/kara" diye analiz edilmese de, bazı kalın çizgilerin net bir biçimde çizilmesi kaçınılmaz oluyor. Örneğin, Walesa'nın temsil ettikleriyle uzun uzadıya tartışmak mümkün; ama buradaki bakış farkından ötürü Walesa'ya ve Dayanışma'ya karşı Jaruzelski'yi desteklemek veya onaylamak mümkün değil.

Böyle bir kalın çizgiyi çektikten sonra, ilkelerini bilen bir "muhalif" tavrın, bir çeşit "**müzmin** muhalif"lik konumuna düşmeyeceğini de belirtmek gerekir. Çünkü bu da önemli bir sorun ve bir tehlike. Türkiye'de böyle bir garip "muhalif"lik biçimi hep olagelmiştir. Bu, kısaca, "iktidarın yaptıklarına karşı olmak" biçiminde özetlenebilir. Dolayısıyla tutarlı bir tavır değildir ve aslında — "negatif" haliyle— karşı çıktığı tavır tarafından belirlenir. Son günlerdeki en çarpıcı örneklerinden biri, köprü tartışmalarındaki "Sattırmam, efendim" tutumudur. Muhalefet ettiği şey kadar geniş kapsamlı düşünemeyen, toplumun dinamiklerini, özlemlerini, eğilimlerini hesaba katamayan kişinin, "muhalif"liği de değil, daha çok "adem-i iktidar"ının sonucudur bu tutum. Dolayısıyla **Yeni Gündem**, burada belirtilen muhalif tavrına rağmen, aşağıdan yukarıya, katılımcı, demokratik gelişmelere katkısı olabilecek her şeyi, başlatıcısı kim olursa olsun, sempatiyle karşılar. Daha önemlisi, bir olayı anlamak, uzun vadeli etki ve sonuçlarıyla birlikte düşünerek değerlendirmektir. Sözgelişi, Özal'ın temsil ettiği zihniyete **genelde** karşı olduğumuz için, onun girişeceği bir işin verebileceği olumlu sonucu görmezlikten gelmek, alışılmış biçimde "felâket tellallığı" yapmak değildir muhalefetin işi. Aynı zamanda, böyle bir olumlu sonucun doğabileceğine işaret etmek, hükümetle yandaş olmak anlamına da gelmez.

Son olarak bir de şunu eklemek gerekiyor: Demokrasinin alt sınırı vardır ve bellidir; yani, bir toplumda varolan rejime "demokrasi" adını verebilmek için hangi hakların, hangi hak arama mekanizmalarının olduğu bellidir ve bunlara yer vermeyen rejimlerde demokrasinin varlığından da söz edilemez. Gelgelelim, demokrasinin bir üst sınırı yoktur; yani, demokrasinin içeriğinin zenginleşmesinin, derinleşmesinin herhangi bir sınırı olamaz; demokrasi her düzende genişleme potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan, **Yeni Gündem** demokrasiye "angaje"dir, derken, varolan şu ya da bu statik modele, falanca ülkede uygulanan demokrasiye değil, yukarıda sözü edilen, demokrasinin genişlemesi **sürecine** "angaje"dir, demek istiyoruz. Kendi ülkemizde demokrasiyi yeterli bulmamak, bir başka ülkede olan demokrasiyi yeterli bulmak anlamına gelmez.

★★★

Aşağı yukarı iki buçuk aylık bir aradan sonra yeniden çıkıyor **Yeni Gündem**. Daha önce yayına hazırladığımız birçok konu bu süre içinde eskidi; en azından daha başka bir biçimde ele alınmayı gerektirir hale geldi. Bunların arasında Gökova termik santralı gibi konular da var. Geçen sürede dergide daha çok biçime ilişkin bazı değişiklikler yaptık. Örneğin bu sayıda geçen dönemin iktisat politikalarının tartışılması üzerinde odaklanan bir açık oturum. İki sayıda bir böyle bir açık oturum yayımlamayı gelenek haline getirmeyi düşünüyoruz. Öbür sayıda da, küçük bir "dosya" niteliği alabilecek bir incelemeyi. Dış politika sayfalarında "Yarının Gündemi" başlığı altında verdiğimiz kısa haber türünün benzerini İç Politika ve Kültür/Sanat bölümlerine de genişletmeyi düşündük.

İç politika bölümünde varolan partilerin yetkililerinden demokrasinin gelişmesi üstüne düşüncelerini yazmalarını istemiştik. Gelen cevaplardan, bu konuda kimsenin çok iyimser olmadığı anlaşılıyor. İşçi sorunları konusunda yakın dönemin getirdiklerine ve götürdüklerine göz atarken, Turgut Özal'ın vaktiyle MESS Başkanı olarak söylediği sözlerin bir dökümünü vermenin de yararlı olabileceğini düşündük. Şimdi Başbakan Turgut Özal'ın işçi sorunuyla ilgili sözleri MESS Başkanı Turgut Özal'ınkilerden daha yumuşak. Öte yandan, pratikte olan, MESS Başkanı'nın eğilimlerinin gerçekleşmesi gibi görünüyor.

Filipinli muhalefet lideri Aquino'nun öldürülmesi olayının üzerinden epey zaman geçti. Ama Filipinler'e hareketinden birkaç gün önce kendisiyle yapılmış mülakat çok anlamlı ve tabiî çok daha dokunaklıydı. Onun için, gecikse de konuşmayı yayımlamadan edemedik.

Arkadaşımız Haluk Gerger geçen ay İngiltere'ye gitmiş, orada dergimiz için önde gelen aydınlarla görüşmeler yapmıştı. Yılların inançlı militanı E.P. Thompson eski kuşak İngiliz Marksistler'inden, önemli bir tarihçi, Komünist Parti'den ayrıldıktan sonra **New Left Review**'nun kurucularından biri olmuş, Perry Anderson yayın yönetmeni olunca buradan da çekilmişti. Son yıllarda Thompson antinükleer barış mücadelesinde başı çeken aydınlardan biri.

Kimisi yapay çeşitli nedenlerle "ekonomi" konusu Türkiye'de birkaç yıldır en önemli konu olarak tartışılıyor. Biz de yeni yıla girerken özellikle bu konuda geçtiğimiz dönemin ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmayı uygun bulduk. Derginin normal ekonomi sayfalarından başka açık oturum bölümü ve makalelerden biri —İdris Küçükömer'inki— ekonomi sorunlarıyla ilgili. Hepsinin ortak noktası, hükümetin vaadleriyle icraatının arasındaki oldukça derin farkı —çeşitli düzeylerde— ele alıyor olmaları.

Sanat-Kültür bölümünde epey zaman sürecek bir görüşmeler dizisine başladık. Türkiye'de "hafif müzik" üstüne bir dizi bu. İnsanların boş zamanlarının önemli bir merakı haline gelen hafif müzik, bildiğimiz hiçbir toplumda görülmedik bir çeşitlilik ve kargaşalık içinde yürüyor. Biz bu sorunu olayın doğrudan doğruya içinde olanlarla konuşarak incelemeyi seçtik.

Yeni yıl için nasıl bir dilekte bulunmalı acaba? Umarız sahiden "yeni" olur, hepimiz için. □

ONBEŞ GÜNÜN İÇİNDEN

Özel imalat işkence aletleri

Newsweek dergisinde yer alan bir habere göre, ABD Ticaret Bakanlığı'nın son yaptığı bir düzenlemeyle, ABD Hükümeti'nin NATO içindeki müttefiklerine ve diğer dost ülkelere "özel olarak imal edilmiş işkence aletleri" satabilmesine olanak tanınması büyük tepki yaratmış bulunuyor. Bu tepkilerin başını çeken *Uluslararası Af Örgütü*, özellikle Türkiye'ye bu tür aletlerin lisansa bağlanmadan satılabilmesine izin verilmesini eleştirirken, Ticaret Bakanlığı yetkilileri, yeni düzenlemeye gelen tepki karşısında *"bu tür şeylerin (işkence aletlerinin) herhangi bir ülkeye satılmasının"* engelleneceğini belirttiler.

"Büyük personel reformu"

Devlet Bakanı **Mesut Yılmaz**'ın *"son on beş yılın en büyük personel reformu"* olarak nitelediği 243 sayılı kanun hükmündeki kararname, devlet personel rejimine getirdiği değişiklikler ve yeni düzenlemelerle kamuoyunda geniş bir tartışma ortamı doğurdu.

Yeni kararnamede tepkileri en çok toplayan bölüm, sicil sisteminde yapılan değişiklikler. Kanun hükmündeki kararnameye göre, sicil raporları vermeye yetkili sicil amirleri tarafından yapılacak değerlendirmeler bundan böyle 100 üzerinden yapılacak. İki defa üst üste olumsuz sicil alan memurlar başka bir sicil amirinin emrine atandıktan sonra burada da olumsuz sicil alırlarsa, memuriyetle ilişkileri kesilecek. Değişikliğin, "en güvenilir meslek" sayılan memurluğun bu özelliğini tümüyle ortadan kaldırmaya yönelik bir uygulamaya yolaçacağı savunuluyor.

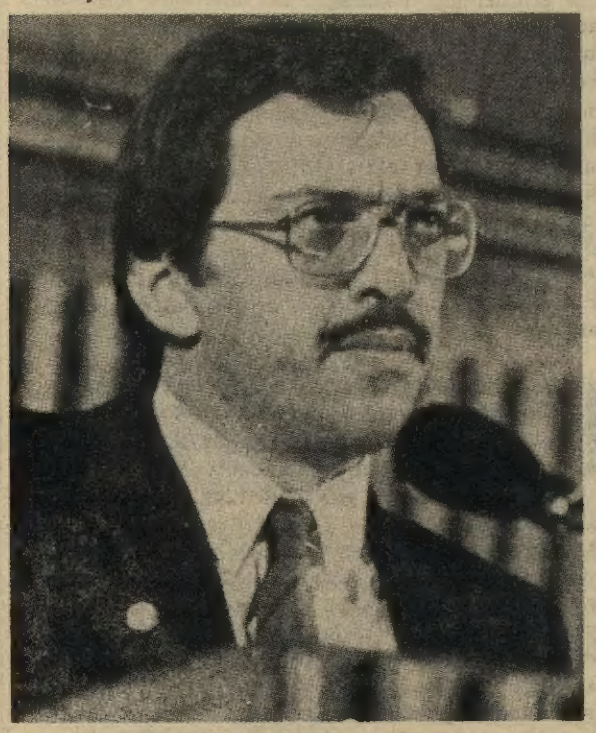

Mesut Yılmaz

Kararname ile memurlara *ödül* sistemi de getirildi. Ancak *bağlı bulundukları kurumlarda olağanüstü gayret ve çalışmaları sonucunda emsallerine göre başarılı* görev yapan memurların nasıl saptanacağı konusuna bir açıklık getirilmiş değil. Üstelik, ödül uygulamasının da oldukça dar kapsamlı olacağı kararnameden anlaşılıyor. Çünkü *başarılı* memura ödülü, ancak bağlı veya ilgili bakanın uygun görmesi halinde, miktarı bir yıl içinde en fazla bir maaş tutarında olmak üzere verilecek. Ayrıca ödüllendirileceklerin sayısının, o kurumun yılbaşındaki serbest kadro mevcutunun binde onundan fazla olamayacağı da kapsamı daraltan hükümler arasında. Bu durumda, ödüllendirilecek memur sayısının *cezalandırılacak* memur sayısından daha az olacağını söylemek mümkün.

Kararnamenin tartışma yarattığı bir başka konu da *makam tazminatı* konusu. Genelkurmay Başkanı ile Tuğgeneral/Tuğamiral rütbeleri arasında görev ünvanları olup da emekli olanlara, makam tazminatının yüzde 60'ı ödenmeye devam edilecek. Kararnamenin bu konuda tanıdığı tek istisna şu: Emekli olduktan sonra kamu kuruluşları ile KİT'lerde görev alanlar bu haktan yararlanamayacak. Emekli olduktan sonra özel sektörde çalışanlar makam tazminatlarının yüzde 60'ını almaya devam edecekler.

Kararname, yıllardır yakınma konusu olan, üst bürokratlarla alt derecelerde çalışan memurlar arasındaki uçurumunun genişlemesine de yol açıyor. Eskiden 5.4 olan yelpaze kararname ile 7'ye çıkarıldı, ancak bazılarına göre bu rakam yalnız çıplak maaşta 8.4. Yan ödeme makam tazminatı ve benzeri ek ödemelerle yelpaze 15'e kadar çıkıyor.

Kanun hükmündeki kararnamenin 49'uncu maddesi ile kadrosuzluk, yaş haddi, vazife malüllüğü sebebiyle yıl içinde emekliye ayrılan memurlar, yıl sonundaki maaş artışlarından yararlanabilecek. Kendi isteği ile ya da olumsuz sicil aldığı için emekliye ayrılan memurlar ise bu uygulamadan yararlanamayacak. Bu uygulamanın memurlar arasında ayrım yaparak haksızlığa yol açacağından şüphe duyuluyor.

Memurlaşan "öğrenciler"

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü **Mehmet Gönlübol**, geçtiğimiz ay içerisinde bir genelge yayınlayarak okul içinde yerleştirmeye çalıştığı "düzenini" yeni esaslara bağladı. Genelgeye göre bundan böyle okul içerisinde memurlar ve öğrenciler kimlik kartlarını yakalarına takacaklar. Şebekelerini yakalarına takmayan öğrenciler *kesinlikle* kampüs dışarısına çıkarılacak. Bu uygulamadan, bölüm ve kat müstahdemleri sorumlu olacak, aykırı davranıp şebekesini cebinde taşıyan öğrenciyi uyardıktan sonra aynı şeyi yapmaya devam ederse öğrenciyi okul dışına çıkarabilecekler. Bu yeni uygulama için olsa gerek, hazırlanması oldukça uzun süren yeni şebekelerde bir delik bulunuyor. Şebekesini almaya giden öğrenciden "kanca" parası olarak 100 TL peşin olarak alındı. Bu paranın karşılığında verilen makbuz ise, daha sonra sayım yapılacağı için, tekrar geri alındı.

Bundan iki ay önce, birdenbire rektörlükten gelen emirle okula sakallı girmenin yasaklandığı ODTÜ'de, "sakal tartışmasının" yanına şimdi de yakalarında pembe renkli şebekelerle derse giren, ders çalışan öğrencilerin durumu eklendi. Gönlübol, kampüs içerisindeki yola büyük beton saksılar koyarak başlattığı "çevre düzenlemesi" çalışmalarını, bu sefer 'öğrenci düzenlemesi' alanında başarıyla sürdürüyor...

Annie Kriegel Fransa'ya karşı

21 Aralık 1984 tarihli *Hürriyet* gazetesinde bir "Fransız bayan profesör"le ilgili bir haber vardı: **"Annie Kriegel**, halihazırda Fransa'nın belirli ve tutarlı bir dış politikası bulunmadığını, 'sadece kapris ve ukalalıkları olduğunu' savundu." Çoktandır Fransa ile ilişkilerimiz gergin yürüdüğünden, böyle bir Fransız bulduğuna sevinmiş olmalı gazete. Profesör hanımın Fransa üstüne yargısını tartışmak bir yana, kendisi eskaza bir Türk yurttaşı olarak doğmuş bulunsaydı, bu sözlerinden sonra "dış ülkelerde memleketin itibarını zedeleyici söz söylemek" suçundan şöyle iki-üç yıl cezayı almıştı, diye düşünmeden edemedik.

TKP, CTP ve DHP liderleriyle

Denktaş- Kipriyanu zirvesine doğru

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'ın aracılığı ile KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Rum toplumu lideri Spiros Kipriyanu'nun sürdürmekte oldukları dolaylı görüşmelerin üçüncü turunda, 17 Ocak'ta yapılmasına karar verilen Denktaş-Kipriyanu zirve görüşmesinin gündemi belirlendi. Zirve görüşmesine temel oluşturacak taslağa Türkiye'deki siyasi partilerin ve basının ortak tepkisi olumsuzdu. Sırf zirveye gidilebilmesi için büyük tavizler verildiği, 1974'ten önce var olan duruma dönüleceği, bu tür tavizlerden sonra 1974'te yapılmış Kıbrıs harekâtının hiçbir anlamı kalmayacağı yolundaki bu tür tepkilerin yoğunlaşması üzerine KKTC'deki üç parti liderine zirve konferansı hakkındaki düşüncelerini sorduk, taslağa ilişkin genel bir değerlendirme yapmalarını, toprak dağılımı ve Türkiye'nin garantisi konusunu nasıl değerlendirdiklerini öğrenmek istedik. Aşağıda da göreceğiniz gibi, Kıbrıslı liderler, Denktaş-Kipriyanu zirvesini ve bu zirveye giden yolu açan anlaşma taslağını, Türkiye'deki siyasî partilere ve basın organlarına oranla daha bir soğukkanlılıkla değerlendiriyorlar. TKP lideri İsmail Bozkurt ile CTP lideri Özker Özgür taslağı genellikle olumlu olarak nitelendirirken, sadece DHP lideri İsmet Kotak taslak konusunda ciddi endişeleri olduğunu belirtiyor.

İSMAİL BOZKURT

(TOPLUMCU KURTULUŞ PARTİSİ)

Bize henüz resmi bilgi verilmiş değildir. Biz de gelişmeleri ancak basından izleyebiliyoruz. Biz, esas olarak, federasyonu savunuyoruz. Konu belli bir bütünlük içinde ele alınmalı ve tek tek ödünlerden ziyade bütünün kendisi değerlendirilmelidir. Gerçek federasyondan anladığımız, iki toplumlu, eşit ortaklığa dayanan ve tarafların, ayrılma hakkını da içeren, self-determinasyon hakkını kabul eder bir yapıdır.

Şimdilik Meclis'te eşitliğin sağlanamamış olması olumsuz ve belirgin bir özelliktir. Başkanlık sorunu da daha değerli bir biçimde çözülebilirdi. Örneğin, İsviçre ya da Yugoslavya'da olduğu gibi "toplu yetkiler" düşünülebilirdi. Umarız ikinci Meclis'e gerekli yetkiler verilecektir.

Toprak sorununa demagojik bir yaklaşım içinde değiliz. Bölge bütünlüğü korunduğu sürece bu konuda belli indirimler doğaldır. Zaten 1981 yılında toprak ödünleri içeren bir harita verilmiş. Dediğim gibi sorunlar bütünü içinde ele alınmalı. Biz sürekli barış ve diyalog arayışlarını engellemek istemiyoruz.

Türkiye'nin garantisi ise kesinlikle devam etmelidir.

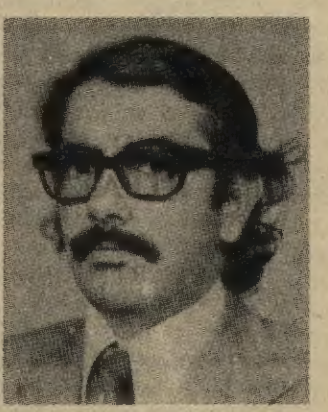

ÖZKER ÖZGÜR

(CUMHURİYETÇİ TÜRK PARTİSİ)

Özellikle şunu belirtmek isterim: Devlet Başkanı Denktaş, New York'a gitmeden önce, KKTC Kurucu Meclisi'ne görüşmelerle ilgili gündem taslağı hakkında ayrın-

Ankara Barosu'nun 47. Genel Kurulu yapıldı

"Bizler yıllardır bu ilkeler için uğraş verdik, meslek kuruluşumuzu geldiği çizginin gerisine götürme çabalarının uydusu olmayız. Adalet Bakanlığı'nın emrinde veya ondan buyruk alan bir yan kuruluş gibi görünen veya böyle davranan bir baronun yöneticileri olmak bizlere onur vermez, bu durumda derhal görevimizden çekilir, yükü hukukun üstünlüğüne ters düşerek taşıyacaklara bırakırız."

Ankara Barosu Başkanı **Önder Sav**'ın 47. genel kurulda söylediği bu sözler, İstanbul Barosu'nun hazırladığı ve baroların yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak Bakanlığın vesayetini iyice güçlendiren Avukatlık Yasa Tasarısı'nı bilenler için oldukça ilgi çekiciydi. 8.5.1984 tarihinde yürürlüğe giren Avukatlık Yasası'nın hukuk devleti geleneğini ve kutsal savunma hakkını 60 yıl geri götürdüğü kanısında olan Ankara Barosu, bu yasada önemli değişiklikler yapılması için uğraş verirken, İstanbul Barosu'nun tasarısı doğrultusunda avukatlık mesleğinin ve meslek kuruluşunun "rutin kalem işlerine" indirgenmesi tehlikesini de her an *hissediyor.*

Baro Genel Kurulu'nda en fazla tartışılan konu, avukatların toplumsal konumu oldu. Herkes kendi üslubuyla, mesleğin saygınlığını yitirmesinden yakındı: bazı avukatlar *"koridorlarda yaka bağır açık dolaşan, kâtiplere 'abi' diyen meslektaşların bunda payı olduğunu"* söylerken, kimileri de *"özgürce ve korkusuzca savunma yapma ortamının ve anlayışının yaratılması gerektiğini"* vurguluyorlardı. Av. **Erdal Özakın,** *"kürsüde oturmanın hakimlere hükmetme hakkı sağlamadığı"*nı belirtti. **İbrahim Hatipoğlu,** *"askerlikten gelen itiyatla, askerî yargıçların hükmeden tutumlarının sineye çekilebileceği"*ni, ama *"sivil kökenli yargıçların böylesi tutumlarının sakat olduğu"*nu anlattı. Bazı avukatlar, avukatların toplumsal konumundaki şikayetlerin, savunma hakkının zedelenmesinden kaynaklandığını vurgulamaya çalıştılar. Türk Hukuk Kurumu Başkanı **Muammer Aksoy,** *"hukuk devleti ilkelerine sahip çıkmak gerektiğini... bu konuda mücadeleci olmak gerektiği"*ni anlattı. Av. **İbrahim Açan,** cezaevleri yönetiminin idari bir işlemi olan tek tip kıyafet uygulamasına, bir disiplin kurulu gibi cezalandıran sıkıyönetim mahkemelerinin uygulamalarına dikkat çekerek, daha "mütevazi" bir talep öne sürdü: *"Hiç değilse yürürlükteki kanunların geçerli olması için çalışmalıyız..."*

Önder Sav

Muammer Aksoy

Önder Sav, açış konuşmasında baronun bütün çoğulcu demokrasilerdeki gibi baskı grubu olması gerektiğinden söz etmişti. Bu anlayış doğrultusunda, af, YÖK, sıkıyönetim gibi toplumun gündemindeki birçok sorun genel kurulda meslek sorunları çerçevesi içinde geniş olarak tartışıldı. Genel kurul "seçimsiz" olduğu için, kulis telaşı da yoktu. Fakat, önceki genel kurullarda hep *"meslek sorunlarının hiç tartışılmayıp yalnızca seçimle uğraşıldığı"* eleştirisini getiren "meslekî dayanışma" grubundan üyelerin toplantıda bulunmaması dikkat çekti. İstanbul'da baro yönetimini ele geçiren meslekî dayanışma grubu paralelinde düşünen Ankaralı avukatlar arasında 30 meslek yılını doldurarak plaket almaya hak kazananlar dahi (örneğin **Emin Paksüt**) genel kurula gelmeye gerek görmediler.

Ne var ki, gündemdeki Avukatlık Yasası tartışmasının avukatlar açısından taşıdığı öneme karşın, ilgisizliğin sağ eğilimli avukatların eksikliğinden bağımsız olarak, ciddi bir moral bozukluğu yarattığını eklemek gerek. Bazı avukatlar *"bu dönemde ne konuşabilirsiniz ki?"* diyerek yılgınlıklarını ifade ederken, **S.Lütfü Özalp** *"bin yarım adam bir tam adam etmez"* diyerek teselli dağıtmaya çalışıyordu. SODEP-MKYKK üyesi **Atilla Sav** ise Türkiye'nin bu ezeli demokratik katılım sorununu toplantıdan önce şöyle yorumladı: *"Seçimlerde de 20 milyon kişi oy verir ama, sonra iş yüz kişinin arasında döner. Ne yapalım, bu böyle..."* □

---

tılı bilgi vermişti. Basından öğrenebildiğimiz kadarıyla varılan anlaşma hükümleri, Kurucu Meclis'e verilen ve burada tartışılan bilgilerin, görüşlerin dışında değildir. Örneğin, toprak konusunda belirli indirimlerde bulunulacağı zaten önceden biliniyordu. Başkanlığın dönüşümlü olması katı bir koşul olarak ortaya konmamıştı. Üst Meclis'te üyeliklerin % 50 olarak dağıtılması, Türk toplumunun siyasal eşitliğini ve ortaklığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, dengeli bir anlaşma metninin söz konusu olduğu kanısındayız.

Garanti konusuna gelince; Türkiye'nin güvencesi hep istenegelmiştir ve bunu içermeyecek bir anlaşmayı Sayın Denktaş'ın kabul edeceği beklenemez.

Bu anlaşma B.M. Genel Sekreteri'nin girişimleri sonucu sağlanmıştır. Genel Sekreter'in arkasında ise, ABD değil, Güvenlik Konseyi vardır. ABD-Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri ve Türkiye'nin NATO içinde bağlaşığı olarak, Güvenlik Konseyi'nin görüşleri doğrultusunda istemlerde bulunmuş olabilir, ama bunu ABD'nin değil, Güvenlik Konseyi'nin istemleri olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla, Amerika baskısı ya da oyunu gibi yaklaşımlar tutarlı değildir.

Konuya ilişkin olarak yapılan sert eleştirileri bir kaşık suda, politika yapılıp, fırtına koparılmak istenmesi olarak yorumluyorum. Barış özlemi duyan kitlelerin kafası bulandırılıyor. Bu tür davranışlar, barış isteklerine yardımcı öge değildir. □

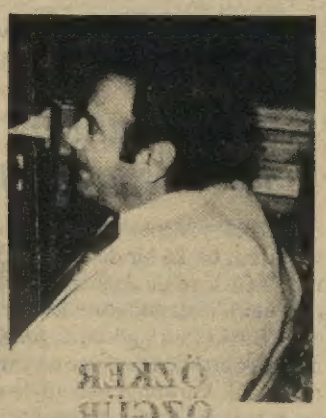

İSMET KOTAK

(DEMOKRATİK HALK PARTİSİ)

Henüz bize varılan anlaşma konusunda bilgi verilmiş değildir. Basından edindiğimiz izlenime göre, bu anlaşma çerçevesinde eşitlik söz konusu değildir. Kıbrıs'ta federasyon iki devlet arasında kurulacaktır. Oysa, bu yaklaşıma uyulmamıştır; Hükümette ve Meclis'te Rumlara % 70 çoğunluk verilmiştir; Federal Hükümet öngörülenin aksine, geniş yetkilerle donatılmıştır; genel bir "gümrük mevzuatı" çerçevesinde liman ve havaalanlarının denetimi dahi söz konusu olabilecektir.

Toprak sorunu belli formüllerle çözülebilir. % 29-30'luk bir orandan söz ediliyor, ama bunun da altına inilebileceği olasılığından kuşkuluyuz. Ankara ve Lefkoşe'deki resmi kaynaklar, daha şimdiden Ecevit ve Kissinger arasında % 26-27'lik bir gizli ilke anlaşmasının mevcudiyetini yaymaktadırlar. % 29-30'luk bir oran olabilir, kabul edilebilir. Asıl sorun "eşit ortaklık" modelinin korunamamasıdır. Kurulacak devletin temeli 1960'dakine benziyor. Biz bu sınavı zaten vermiştik, eski filmi bir daha seyretmenin anlamı yok.

Türkiye'nin garantörlüğünün ise aynen eskisi gibi geçerli olması, hatta güçlendirilmesi söz konusuydu. Şimdi bundan da kuşkularımız var. İlk önce sorunun halledilmesi gerekir. Bir anlaşma imzalandıktan sonra baskılar olabilir, yeni ödünler istenebilir. Unutmayın, Makarios'un ilk feshettiği garantörlük anlaşmasıydı. Biz, birçok konuda çok fazla ödün verildiği endişesini taşıyoruz. □

Tepkilere yol açan maddeler

- ***Türk tarafının elindeki toprak oranının % 30'un altına düşmesi.***
- ***Dönüşümlü başkanlık ilkesinden vazgeçilmesi, başkan yardımcılığı ile yetinilmesi.***
- ***Magosa Limanı çevresindeki emniyet alanının küçültülmesi.***
- ***Magosa'daki oteller bölgesinin Rumlar'a bırakılması.***
- ***Merkezi hükümetin yetkilerinin artırılması,***
- ***Cumhurbaşkanı'nın sürekli Rum olması karşısında Maliye ve Dışişleri Bakanlıkları'nı isteyen Türk tarafının sadece Dışişleri Bakanlığı'nı alabilmesi.***
- ***Hükümetin eşit sayı esasına göre değil, eskisi gibi 7'ye 3 esasına göre oluşturulması.***
- ***1960 Anayasası'nda var olan yasama ve yürütme organları üzerindeki veto hakkının ek maddelerle güçlendirilmesinden vazgeçilmesi.***

Öğrenci talepleri ve "farklı yorumlar"

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı **Necdet Serin** on yedi öğrencinin fakülte yemekhanesindeki izdiham, kapasite yetersizliği, uzun kuyruklar, fiyat yüksekliği, yemek kalitesinin ve miktarının düşüklüğü konusundaki şikayetlerini içeren dilekçelerinden çok telaşlanmış olmalı ki, bu dilekçelere farklı bir yorum yükleyerek dilekçe sahiplerinin on beş gün kadar gözaltına alınmasına yol açtı. Necdet Serin dilekçeleri aldıktan sonra 7 Kasım günü bu öğrencilerle tek tek görüştü, daha sonra, 9 Kasım'da da bu öğrencilerin ailelerine birer mektup göndererek uyarıda bulundu.

Mektubun ihbar niteliğindeki bölümleri

"Gerek birbirine benzeyen bu dilekçelerden ve gerekse dilekçe sahibi öğrencilerle yapılan bu görüşmelerden, söz konusu davranışın içinde bir tahrik unsurunun bulunması muhtemel, fakültemizde toplu bir öğrenci hareketinin başlatılması amacına yönelik bir hareket olduğu izlenimi edildiğinden anılan öğrenciler hakkında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 54. maddesi uyarınca disiplin soruşturması açılmıştır... 12 Eylül'den sonra yaratılan huzurun devamını sağlamak yönünde fakültemiz iaderisinin gösterdiği gayretlere katılacağınız inancı içinde, adı geçen öğrencinin tahriklere kapılmaması bu konudaki tutum ve davranışlarının düzeltilmesi yolunda üniversite-aile işbirliğine yardımcı olacağınız ümidiyle saygılarımı sunarım. Prof. Dr. Necdet Serin - Dekan"

1 Kasım tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer alan bir haberde de, İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde ek sınav hakkı için dilekçe veren 6 öğrencinin gözaltına alındığı bildiriliyordu. 2 Kasım günü, üniversitelerde ek sınav hakkı için Meclis'te uğraş veren ANAP Elazığ Milletvekili **Mehmet Özdemir**'e, kendisinin de savunucusu olduğu bu hakkı elde etmek için dilekçe verenlerin gözaltına alınması üzerine ne düşündüğünü sorduğumuzda, şunları anlattı:

"Ben yasa tasarısını hazırlamadan 1.5-2 ay önce öğrencilerle istişarede bulundum. Profesörlerle konuşacak değildim ya! Dilekçe vermek suç değildir. Anayasa'da göstersinler eğer suç ise. Zaten huzura kabul edilmediğine göre öğrenci -ki aslında kabul edilmesi gerekir- mecburen dilekçeyle derdini anlatacaktır".

Ancak Özdemir, kısa bir sessizlikten sonra eklemişti: *"Ama binlerce dilekçe veriliyor, neden 3-5 kişiyi seçsinler ki, bunların arasından. Herhalde bir suç unsuru gördüler"...*

21 Kasım tarihli gazeteler ise Mehmet Özdemir'in *"öğrenciler akıllı durmadılar, ek sınava başka konular karıştı"* sözlerini aktarıp "bu işten vazgeçtiği"ni haber verdiler.

Öğrencilerin haklarını savunmaları, gerçekten "istismara açık bir konu"... □

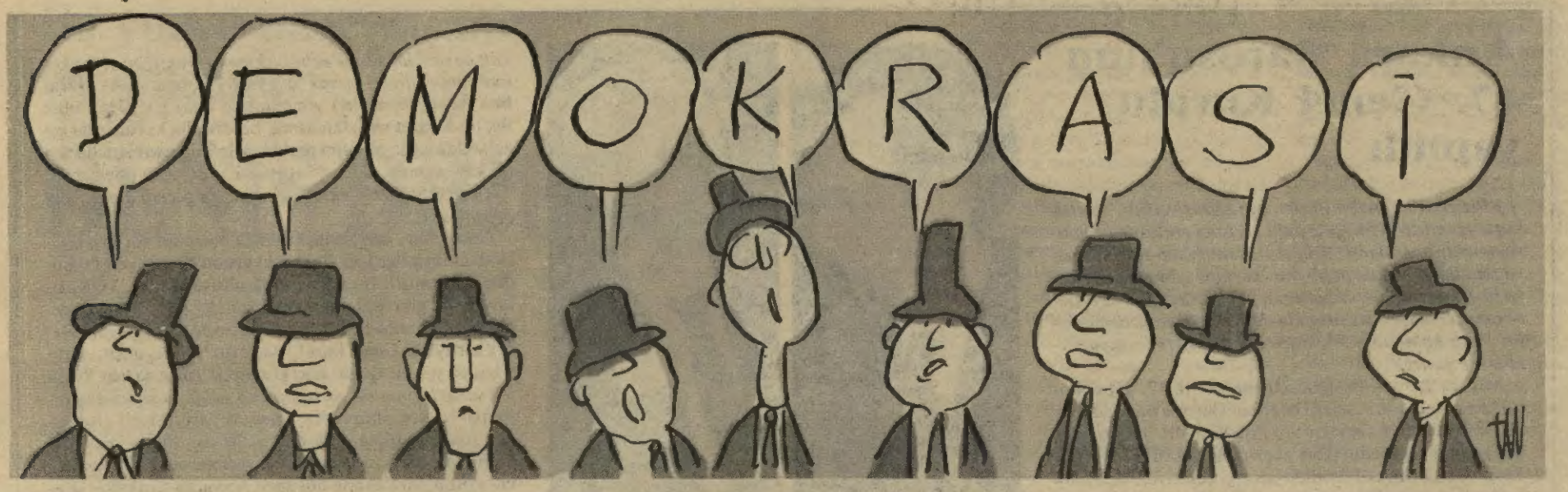

Demokrasiye geçtik mi?

SERPİL BİLDİRİCİ

1984 yılında Türkiye'nin gündemindeki önemli tartışma konularından biri de "demokrasi" idi. Hemen herkes bu konuda bir şeyler düşündü, söyledi ve yazdı. Geçen bir yıla dönüp baktığımızda görüyoruz ki, yürütme yetkisini elinde bulunduran Başbakan **Turgut Özal** bile, Türkiye'de demokrasinin tüm kurumlarıyla ve hiçbir endişeye yer bırakmayacak bir biçimde işlemeye başladığını tereddütsüz ve net bir ifade ile söyleyemiyor. Peki bunu söyleyebilmek Türkiye'de yasaların çizdiği çerçeve düşünülürse, mümkün olabilir mi?

Demokrasiyi Batı'da kullanıldığı anlam ve ölçülerle değerlendirenlerin Türkiye konusunda tavırları açık. Ya, Türkiye'nin resmî siyaset alanındaki siyasi partilerin ve liderlerinin varlık nedenleri olan "demokrasiye" ilişkin tavırları ne?

1983 sonunda 1984, Türkiye'de demokrasinin işlerlik kazanması için umut vaadeden bir yıldı. Ve bu yılı da geride bıraktık. Şimdi geriye dönüp, "demokrasinin savunucusu" siyasi partilerin ve liderlerinin "demokrasi" adına neler yaptıklarına bir bakalım...

Geçtiğimiz yılın ilk günlerinde Türk kamuoyu ve siyasi çevreleri *"yerel seçimler hangi tarihte yapılacak ve kimler katılacak?"* sorularını tartıştılar. Konu, Türkiye'de demokrasinin "ne kadar" işlediğinin bir ölçüsü olması bakımından son derece önemliydi. Hangi hesapla olursa olsun, Özal genel seçimlere sokulmayan SODEP ve DYP'nin yarışa katılmalarını, parlamentodaki muhalefet partilerini bir adım geride bırakarak sağladı.

Yine yılın ilk günlerinde başlayıp, uzunca bir süre devam eden, iki sosyal demokrat parti SODEP ve HP'nin birleşmesi konusunda ise, kısır bir çekişmenin ötesine adım atılamadı. Tartışma, *"demokrasiye geçişte görev almak"* amacıyla yola çıkan bu iki partinin aynı çatı altında olmalarının demokrasiye neler getirebileceğinden çok, *"hangi çatı altında"* çerçevesi içinde kaldı.

Nisan ayında, Türkiye'de demokrasinin test edilmesi açısından son derece önemli yeni bir olay gündemdeydi. Cumhuriyet Başsavcılığı, DYP'nin eski iki siyasi partinin devamı olduğu gerekçesiyle, kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Bu olaya ciddi tepki gösteren tek parti SODEP'ti. SODEP Genel Başkanı **Erdal İnönü**, "parti kapatılmasına ilke olarak karşı olduklarını" açıkladı ve SODEP'li avukatların DYP'nin savunmasını yapabileceklerini söyledi. Başbakan Özal da, *"DYP'nin kapatılmasını istemeyiz"* biçimindeki sözleriyle kendini ve hükümetini aklamaya çalıştı. Halkçı Parti ile Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin olaya gösterdikleri tepki ise tek kelime ile "sessizlik"ti.

Bu olayın hemen ardından Devlet Güvenlik Mahkemeleri 8 ilde sessiz sedasız göreve başladı. DGM'lere ilişkin olarak, 12 Mart döneminde değiştirilen biçimiyle 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası hemen hemen aynı hükümleri içeriyordu. Ve 1976 yılında bu mahkemelerin kuruluş yasası çıkarken, kamuoyunun gösterdiği sert tepki ve aleyhte gösteriler kapanmalarına neden olmuştu. Bu vesileyle geriye bir göz atınca, bugünkü siyaset sahnesinde "sosyal demokratlık" iddiasıyla bulunan partilerin suskunlukları karşısında hayrete düşmemek mümkün değil. 1976 yılında, dönemin ana muhalefet partisi olan CHP'nin, sert açıklamaları ve DGM'lere ilişkin yasanın çıkışını engellemek amacıyla verdiği "anayasa değişikliğine ilişkin yasa teklifi" düşünülürse, bugünkü sosyal demokrat partilerin, en azından kendi tanımladıkları "demokrasi" sınırları içinde, DGM'leri nasıl bir yere oturttuklarını açıklayabilmek ve anlayabilmek oldukça zor.

Demokrasi özlemi suç değildir

1984 Mayısı'nda, Türkiye'de uzun bir aradan sonra, demokrasiye ilişkin somut talepler, ilk kez "aydınlar dilekçesi" ile dile getirildi. Ancak, dilekçenin verilmesine, yetkili ağızların gösterdiği tepki, Türkiye'de demokrasinin "ne durumda" olduğunun açık bir göstergesi idi. Başbakan Özal, dilekçenin verildiği günlerde yaptığı basın toplantısında, *"bir ülkede böyle bir dilekçenin verilebilmesinin, demokrasinin olmadığını yalanladığını"* söyledi. Ancak, daha sonra imzacılar hakkında açılan soruşturmalar ve dava, sözlerini *"yalnız 56 kişi hakkında dava açılması demokrasiye geçişte somut adımdır"* biçiminde düzeltmesine sebep oldu. Dilekçe olayı sonrasında iki sosyal demokrat partinin lideri de, Türkiye'de henüz demokrasiye geçilmediğini, geçiş sürecinin yaşandığını belirttiler. MDP lideri **Sunalp**, dilekçeyi *"komünist marifeti"* olarak nitelendirirken, Doğru Yol Partisi suskun kalmayı yeğledi.

Yıl boyunca, demokrasiye yaklaşımda anayasanın çizdiği çerçeve dışına çıkabilen tek lider **Yıldırım Avcı** oldu. Yerel seçimler öncesinde, sosyal demokrat partiler, "birleşmeye" kafa yorarken, Avcı, demokrasi sorununu gündeme getiriyor ve "anarşi korkusuyla", "özgürlüğün" bir arada değerlendirilemeyeceğini, *"özgürlük için yeni adımlar atılması gerektiğini"* vurguluyordu. Bu arada MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp, demokrasi konusundaki genel tavır olarak suskunluğu benimserken, zaman zaman sarfettiği sözlerle bu konuda "karamsar"lığa gerek olmadığını anlatıyordu. Sunalp'e göre, *"demokrasi içinde nasılsa bir çözüm bulunabilir"*di. Sağ iki partinin birleşmeleri konusu ortaya atıldığında, DYP yetkilileri, MDP ile demokrasiye bakışlarında büyük farklar olduğunu vurgulayarak, konunun ciddi bir biçimde tartışılmasına bile meydan vermediler.

Kademe kademe demokrasi

Yıl boyunca dönem dönem yaşanan bir başka olay, sıkıyönetimin bazı illerde kaldırılması idi. Nedendir bilinmez, sıkıyönetimin kaldırıldığı illerin bazılarında Anayasa'da ilanı için sıralanan nedenlerin hiçbirine rastlanmadığı halde, olağanüstü hal uygulamasına geçildi. Demokrasiye ancak kademe kademe geçilebileceği bu yolla somutlandı.

Ne kadar af, nasıl birleşme, sıkıyönetim, olağanüstü hal, kademe kademe demokrasi... Hepsi bir tarafa, siyasi partiler kendi iç işleyişlerinde ne kadar *demokrat* - tılar? Liderler, kendi partilerine ne kadar demokrat yaklaşabildiler? Bu konuda olumlu şeyler söyleyebilmek pek mümkün görünmüyor.

ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal, partide çıkan çeşitli sorunlar karşısında takındığı tavır ve uygulamalarıyla, "tek adam" olmaktan vazgeçmeye niyetli olmadığını açık bir biçimde ortaya koydu. Maliye ve Gümrük Bakanı'nın gümrük operasyonları dolayısıyla, yürütmenin olumsuzluklarını açıklamaya kalkışması, iktidar partisinde havayı birden gerginleştirdi. Ve Özal, farklı düşünen, farklı tavır alan bir Bakanı'nı saf dışı etmekte hiçbir tereddüt göstermedi. Eğer **Vural Arıkan**'ı görevden almadan önce, bir an düşündüyse, bunun nedeni, hükümet ve parti içinde demokratik işleyişi sağlama değil, kamuoyunda hükümeti yıpratmama kaygısı idi. Özal, partinin kuruluşu ve seçim dönemleri bir yana, hükümetin kurulmasından sonra bile "son sözün sahibi" olmayı sürdürdü. Üstelik, ANAP içinde "demokrat" olmaya bir türlü yanaşmayan sadece Genel Başkan da değildi. ANAP Genel Başkan yardımcılarından **Halil Şıvgın**, af teklifi konusunda açıklama yaparken kullandığı *"grup, hükümetin görüşünü almadan bir karar veremez"* biçimindeki ifadeyle, "demokrat" olabilecekleri konusundaki bütün kuşkuları ortadan kaldırdı. Kullandığı sözcüklerin gerçek anlamı (bugüne kadarki uygulamaların ışığında) *"Özal'ın ve Özal'a kabul ettirebildikleri ölçüde genel merkez yöneticilerinin isteği dışında bir şey yapılamaz"*dı.

Parlamentodaki sosyal demokrat parti, HP'nin Genel Başkanı **Necdet Calp** ise, en az Özal kadar kıskanç idi parti işleyişi konusunda. Calp, **Aydın Güven Gürkan** ekibinin bazı partililerin ve dolayısıyla partinin "demokrasi" anlayışındaki kuşkuları nedeniyle başlayan ve genişleyen hareketi son derece usta manevralarla bertaraf etti. Ve sosyal demokrat partinin sesi olarak, demokrasi konusunda "gaipten haber" vermeye devam etti. HP lideri, gizli ve olağanüstü gücüyle, "Türkiye'de demokrasi" tahlilleri yaptı, tarihler verdi. Gücünden son derece emin olmalı ki, parti içinde kendisinden başka "demokrat" istemedi. Gerek şahsına, gerekse partiye yöneltilen eleştirileri ne kadar iyi niyet çerçevesi içinde yapılırlarsa yapılsınlar, "Bizans oyunu" olarak değerlendirmekten de vazgeçemedi. Sonuç olarak, Gürkan'a verilen kınama cezası ile Halkçı Parti 1985'e içaçıcı bir tablo çizerek giremedi. Belki de daha 84'te bitti.

Çifte standartlı sosyal demokratlar

SODEP yönetiminde "demokrasi" konusunda iki ayrı yaklaşım, başka bir deyişle, "çifte standart" varlığını korudu. Türkiye'de demokrasilerden vazgeçilen dönemleri, "haklı" olarak görenler vardı partide. Görmeyenler de... Bu iki farklı görüş doğal olarak, düşüncelerde kalmayıp, partinin işleyişine de yansıdı. SODEP'te son olarak tüzük kurultayı nedeniyle olumsuz etkileri yaşandı bu durumun. Bazı parti yöneticileri *"şu sıralar tüzük kurultayına gerek olmadığı"*nı savunurken, bazılarına göre, *"yapılması zorunlu"* idi.

Şu anda siyasi sahnede görünen iki sosyal demokrat partinin 84'de yaşadıkları olumsuzlukların, "demokrasi" adına olumsuzluklar olduğuna kuşku yok. Ama kimbilir, belki de 84'ün olumsuzlukları, 85'te demokrasiyi filizlendirir Türkiye'de.

Ve '85 Türkiyesi'nin gündeminde yine demokrasi...

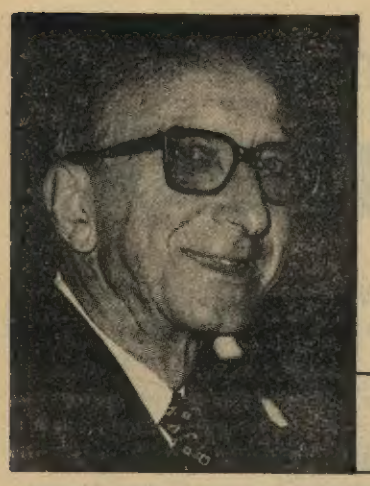

1984'den 1985'e

Türk demokrasisi

ERDAL İNÖNÜ

Ulusça 1984 yılına Türk demokrasisinin bugünü ve yarını, hakkında büyük umutlar besleyerek girmiştik. Yeni Anayasa'nın halk oyunda büyük çoğunlukla kabulü ile demokratik düzene dönüşün yolu açılmıştı. Bu yeni düzenin kuralları içinde yapılan genel seçimlerle yeni bir Meclis seçilmişti. Meclis'te çoğunluğu sağlamış olan parti içinden yeni bir hükümet kurulmuştu. Gücünü halk oyundan alan iktidar ve muhalefetler, üç yıllık bir aradan sonra yeniden toplum yaşantımıza egemen olmaya başlıyorlardı. Bundan sonra demokratik düzenin basın gibi, TRT gibi, üniversiteler, sendikalar gibi öteki organlarının da sağlıklı bir şekilde çahşmasını, işlemesini bekleyebilirdik.

Bir yıl sonra, 1985'e girerken demokrasimizin bugünü ve geleceği için aynı umutları taşımaya devam ediyoruz. Bu umutların pek azının 1984'de gerçekleşmiş olduğunu söylemek zorundayız, ama gene umutluyuz, çünkü umutsuz yaşanmaz. Ancak 1984'de demokrasimizin niçin bu kadar yavaş ilerlediğini araştırmak, güçlükleri açığa çıkarmaya çalışmak da görevimizdir.

Özal Hükümeti'nin, Meclis'te okuduğu programından başlayarak demokrasi konusuna nasıl yaklaştığını hatırlayalım. Sayın Başbakan'a göre Türkiye'nin bütün önemli sorunlarının çözümü ekonomi alanında başarı kazanılmasına ve özellikle enflasyonun aşağı çekilmesine bağlanıyordu. Enflasyon Avrupa'daki düzeylere yaklaşmadıkça, örneğin % 20'lere inmedikçe, ne sosyal alanda büyük iyileşme, ne demokratik özgürlüklerde önemli rahatlama beklenemezdi, veya beklense de gerçekleşemezdi. Bu anlayış çerçevesinde hükümetin, demokrasinin yerleşmesi doğrultusunda attığı iki adımdan biri, bütün yasal partilerin katılmasıyla 25 Mart yerel seçimlerini yapmak, öteki de sıkıyönetimi illerin yarısından kaldırmak oldu. Enflasyonun % 20'lere inmesi henüz ufukta görünmediğine göre hükümetin genel seçimlere kadar demokrasi alanında sıkıyönetimin bazı illerden kaldırılması dışında önemli bir ilerleme sağlayamayacağı anlaşılıyor. Başbakan bir demecinde açıkça demokrasiyi yerleştirecek önemli gelişme olarak, sadece 1988'de yeni iktidarı belirleyecek genel seçimleri göstermiştir.

Bize göre, atılan bu iki adım, demokrasimizin özlenen gelişmesini getirmemiştir. 25 Mart yerel seçimlerinin sonucu, halkımızın siyasal eğilimlerinde 6 Kasım genel seçimlerinden beri büyük bir değişim olduğunu, milli iradenin artık TBMM'ye tam anlamıyla yansımadığını göstermiştir. Yeni bir genel seçim yapılsaydı, Meclis'teki iki muhalefet partisi tekrar seçilecek kadar oy alamayacaklardı. İktidar partisi yerel seçimlerde de çoğunluğu sağlayabildiği için hükümet sadece muhalefet kanadının milli iradeye uygun şekilde Meclis'te temsili için yeniden seçime gitmeye gerek görmemiştir. Ancak bu durum demokrasinin gerçekleşmesinde önemli bir engel meydana getirmektedir. Çünkü parlamentoda temsilcisi bulunmayan partiler TRT'den ve genel olarak bütün devlet bürokrasisinden gerekli ilgiyi göremiyorlar. Bütün seçmenlerin yarısına yaklaşan sayıda milyonlarca vatandaş, yerel seçimlerde adaylarına oy verdiği partilerin sözcülerinin güncel olaylar karşısındaki tutumlarını, düşüncelerini devlet radyosundan duymak istiyor, sözcülerin kendilerini devlet televizyonunda görmek istiyor. TRT Yasası'na, Parlamento içindeki muhalefet partilerine öncelik tanıyan bir madde konulurken, herhalde düşünülen çok sayıda seçmeni temsil eden muhalefet partilerinin nasıl olsa Meclis'te bulunacakları idi. Oysa ki durum şimdi tam tersidir. Ya genel seçim yaparak, ya da TRT Yasası'nda gerekli değişikliği yaparak bu durumu düzeltmek, vatandaşın oyuna saygı duyan, demokrasinin temel ilkelerini benimsemiş bir hükümetin savsaklamayacağı bir görevdir.

Özal Hükümeti, demokrasiye geçmiş olduğumuzu yalnız genel ve yerel seçimleri yapmış olmakla göstermeye çalıştığını belirtmiştir. Demokrasinin sağlıklı ve verimli işlemesinde önemli yeri olan basın, sendikalar, üniversiteler, meslek kuruluşları gibi kurumlar, yeni Anayasa'nın getirdiği çerçeve içindeki görevlerini 1984'de yapamamışlardır. Basının özgür çalışmasını engelleyen sınırlamalar, yayın yasakları ve gazete, dergi kapatmaları sıkıyönetim uygulamalarıdır ve yasaldır. Ancak bu uygulamalar kaçınılmaz bir biçimde iktidara yönelebilecek eleştirileri de sınırlamakta ve sonuçta demokrasinin Türkiye'de henüz tam işlemediği izlenimini vermektedir. Onun için hükümetin bu konudaki sorumluluğu yüklenmesi, ya sıkıyönetimi bir an önce kaldırması, ya da sıkıyönetimin basına getirdiği sınırlamaları farkedilmez düzeye indirmesi gerekmektedir.

Sendikaların 1984'deki çalışmaları da henüz demokrasilerde kendisinden beklenen etkinliği gösteremedi. Bunda hükümetin sendikal faaliyeti kolaylaştırmayan tutumu büyük rol oynadı. Örneğin toplu sözleşme yetkisini kazanmış sendikaların saptanması, yasal süreden çok fazla (birkaç gün yerine aylar) zaman aldı. Sendikaların mali denetimi için konmuş kuralların uygulanması temel sendikal çalışmayı önleyecek boyutlara ulaştı. Kamu Koordinasyon Kurulu diye yasalarda bulunmayan bir kurul meydana getirilerek kamu kesimindeki toplu sözleşme müzakerelerinin sonuçları önceden belirlendi. Bütün bunlar aslında yeni Anayasa'nın ruhuna (53-54-55. maddelerindeki ifadelerden görüleceği gibi) aykırı davranışlardır.

Üniversiteler ise YÖK uygulaması ile Anayasa'ya aykırı olarak bilimsel özerkliklerini kaybetmeye devam ettiler. Yeni Meclis seçildikten sonra, demokrasiye döndüğümüzü en iyi şekilde gösterecek bir yol, üniversitelerin durumunu bir Meclis araştırması ile meydana çıkarmak ve sonuçların ışığında gerekeni yapmak olurdu. Yazık ki bu yapılamadı. Burada hükümetin sorumluluğu açıktır. 1402 sayılı yasa ile ayrılan öğretim üyelerine üniversitelere dönme olanağı verilmedikçe, bilimsel özerklikten söz edilemez. Oysa bugün, ayrılanları geri almak şöyle dursun, hâlâ siyasi fikirlerinden dolayı öğretim üyelerinin çıkarılabileceği tehdidi devam etmektedir.

Saydığım kurumlarda geçen yıl beklediğimiz gelişmelerin gerçekleşmemesi, yeni demokrasimizi dünyaya fena tanıttığı gibi, Türkiye'de insan haklarının da yeteri kadar saygı görmediği izlenimlerini doğurdu. Bütün bu olumsuzlukları gözönüne alarak durumu şöyle özetleyebiliriz: 1984 yılı, genel ve yerel seçimlerden sonra demokrasiye tamamen geçmiş olacağız umudunun gerçekleşmediğini göstermiştir. Ancak bu umut, hiç gerçekleşmeyecek bir hayal değildir. Mevcut Anayasa içinde basının tam özgür olması, sendikaların olabildiği kadar özgürce toplu pazarlık yapmaları, üniversitelerin bilimsel özerkliklerini kazanmaları, bütün bunlar 1985'de gerçekleştirilebilir. Biz SODEP olarak bu amaç için, her yasal olanağı kullanarak sürekli çaba göstereceğiz. İktidarın da görevi, bu amaçları 1985'de artık gerçekleştirmektir.

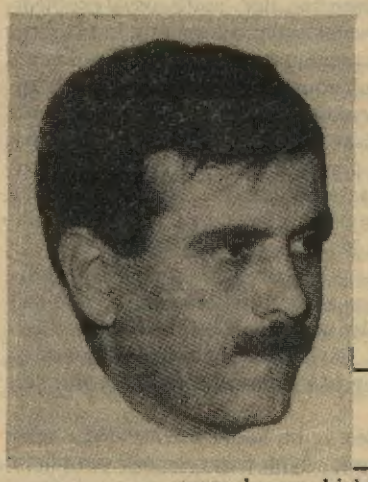

1984'ü geride bırakırken

Anarşi ve terörü önlemenin bedeli

MEHMET KEÇECİLER

Hemen hemen hiçbir kelime yoktur ki, demokrasi kelimesi kadar kendisine çok ve değişik anlam verilmiş olsun. Bunun sebebi şüphesizdir ki, demokrasinin tek değil, çok yönlü bir kavram oluşundandır. Bu kelimeyi, güneş ışığını değişik renklerde yansıtan bir prizmaya benzetebiliriz. Prizmanın yansıttığı bir renk birbirinden farklıdır, ama aslında kaynağı tekdir. Pek çok değişik tanımı arasından biz "halkın kendi kendisini idare etmesi, her türlü zorlamadan, kayıtlamadan ve dış baskıdan uzak olarak toplumun kendi kaderine hakim olması" şeklindeki tarifi benimsiyoruz.

Demokrasiyi insanlar arasındaki eşitliktir, bağımsızlıktır, temel hak ve hürriyetlerin azamî bulunduğu rejimdir diye tarif edenler de olmuştur. Aslında demokrasi ile bir ülkenin yönetim biçimi arasında önemli bir korelasyon vardır. Toplumu iki gruba ayırarak incelemek mümkündür. 1- İdare edenler, 2- İdare edilenler. Eğer bu iki grup arasında geçiş normalse, herhangi bir zorlamaya sebep olmadan ikinci sınıftan birinci sınıfa geçmek veya birinci sınıftan ikinci sınıfa düşmek arızasız ve sarsıntısız mümkün olabiliyorsa, diğer bir deyişle yönetim kademeleri toplumun her kesiminde eşit şartlar içerisinde açık ise, demokrasi vardır denilebilir.

Demokrasi ile temel hak ve hürriyetler arasında önemli bir bağ vardır demiştik. Temel hak ve hürriyetleri klasik ferdi hak ve hürriyetler, son asırlarda gelişen sosyal-iktisadi haklar olarak telakki ettiğimizi ifade etmek isterim. Klasik ferdi hak ve hürriyetler bilindiği gibi, Montesqieu'nün tarifiyle kanunların müsaade ettiği her şeyi yapabilme serbestisidir. Burada akla hemen şöyle bir sual gelmektedir. Acaba kanunlar her şeyi yasaklarsa, temel hak ve hürriyetler vardır denilebilir mi? Şüphesiz ki hayır. O halde kanunların yapılışından itibaren temel hak ve hürriyetlerin gözetilmesi ve bunların belirli usullerle garanti altına alınması problemi ortaya çıkmaktadır. Bunun içindir ki, gelişen demokratik idarelerde kanunları yapma, uygulama ve yargılama yetkilerinin tek bir elde veya organda toplanmaması ve kuvvetlerin birbirinden ayrılması fikri benimsenmiştir. Kuvvetler birliğinin giderek tiranlığa yol açacağı tezi günümüzde hakim kanaat haline gelmiştir.

Bu teorik girişten sonra, Türkiye gerçeğine dönersek, 1921 ve 24 anayasalarımızda kuvvetlerin işbirliği şeklindeki tez, modern gelişmeye uygun olarak, 1961 ve 82 anayasalarımızda kuvvetler ayrılığı prensibine dönüşmüştür. Bugün aydınımızın zihnindeki sual, zannederim şudur: Teorik manâda mükemmel hükümler ihtiva eden 1961 Anayasası acaba niçin işlememiş, 1972'de ve 1982'de önemli manâda değişikliklere uğramıştır? Bence, 1961 Anayasası'nın 1950 ile 60 arasındaki düzene tepki niteliğinde olan hükümleri 1961 sisteminin işlememesine yol açan hükümler olmuştur. Kanaatimce, kuvvetler ayrılığı esası adil bir şekilde sağlanamamış, yürütme organı ülkenin sorumluluğunu taşıyamayacak kadar zayıflatılmıştı. Diğer bir deyişle, hakimine, savcısına dokunamayan, askerinin tayinine karışamayan, üniversitesine giremeyen, radyo ve televizyonuna müdür tayin edemeyen bir hükümet modelinin ülkeye hakim olması düşünülmemeliydi. Nitekim gelişen olaylar, bu sistemin işlemediğini ortaya koymuş, yukarıda da ifade ettiğim gibi, 1961 sistemi 1982 yılında çok önemli değişikliklere uğramıştır.

1982 Anayasa'mızın getirdiği sistemin başarılı olup olamayacağını zaman gösterecek. Ancak, tarihten ibret alarak diyebiliriz ki, 1970'li yıllardaki anarşi ve terör hareketlerini gözönünde bulundurarak, hak ve hürriyetlerin özünden vazgeçmemeliyiz. Diğer bir deyişle, anarşi ve terörü önlemenin bedeli, temel hak ve hürriyetlerden vazgeçmek değildir. Şayet bu anlayış Türkiye'yi yönetenlere hakim olursa, demokrasi yolunda önemli mesafeler katedebileceğimiz kanaatindeyim.

Sonuç olarak, demokrasi her şeye müsaade eden, ancak hürriyetleri yok etmek isteyen fikirlere müsamaha göstermeyen bir rejimdir diyebiliriz. Bu rejim, toleransın, fikir, inanç ve kanaatlere saygının, ikna ve uzlaşmanın hakim olduğu toplumlarda gelişir. Bu vasıfları toplumumuzda geliştirebilirsek, demokrasiye büyük ölçüde hizmet etmiş olacağız. □

1984/1985

Demokrasi yolunda

HASAN AKSAY

Yaratan akılla yaratmış insanı; akılla üstün kılmış diğer yaratıklara. Aklın gereği, düşünmek, düşündüğü gibi yaşamak-ibadet etmek, söylemek-yaymak, öğretmek ve fikirler etrafında toplanmak-cemiyetler kurmaktır. Bütün bu eylemler, akılla beraber varolan ve insandan koparılması mümkün olmayan tabiî ve fıtrî hadiselerdir. Onun içindir ki, özgürlük, demokratikleşme, bütün tarih boyunca insanlığın en önemli temel mes'elelerinden biri olmuştur ve olmaya devam edecektir.

1984-1985

İki gününü birbirine denk kılmamak, daima iyiye, güzele ve daha mükemmele doğru yol almak, mevcudu aşmak ve daha güzel bir dünya kurmak, insanın sorunudur. Özgürlük yolunda, demokratik davranış yolunda, diğer bir ifade ile mağdurun hakkını alabilmesi; fakirin, yoksulun, ezilmişin, insanı aşağılayıcı şartlardan kurtulabilmesi için toplum olarak neler yaptık? Yoksa insanı hiçe sayan dengesiz bir toplum gücü oluşturmaya mı gidiyoruz? Ceza verirken gösterdiğimiz güçlülüğü haklının hakkını korurken gösterebiliyor muyuz? Kendi fikirlerimizi destekleyenleri, diğer bir ifade ile gücümüzü artıranları, alkışçılarımızı, destekçilerimizi vatanperver, fikrimizin karşısındakileri sadece bu haklarından dolayı vatan haini görmek ve elimizdeki imkânları bu yanlış görüşe göre kullanmak hastalığı ile illetli miyiz? Toplum gücünün bu tür yanlış kullanımlarına karşı ne derece tedbirler aldık, bu yolda işlerlik kazandırarak hangi müesseseleri kurabildik? Otorite mi üstün, düzen mi? Yani insanlar, birtakım görevler yaparak kendi irade ve çalışmaları ile mi haklar kazanıyorlar, yoksa haklar, kendilerini adil zanneden otoriteler tarafından mı dağıtılıyor?

Değerlendirme zemini

Önce kavramlarda, değerlendirmelerimizi nelere göre yaptığımız hususlarında anlaşmamız gerekmektedir. Hoca'ya iki şerbet getirmişler, birinin tadına bakmış ve öbürüne bakmadan hemen söylemiş: "O daha iyi." "Henüz buna bakmadınız ki?" demelerine gerek kalmadan ilave etmiş: "Çünkü, bundan daha kötüsü olamaz."

Özellikle değerlendirmelerde mutlaka bir izafiyet vardır. Birkaç günden beri nasıl olduysa bazı gazetelerimiz, "artist doğumu" ve "köprü satışı demagojisi" gibi hadiseleri ikinci plâna düşürürcesine bir ehemmiyetle Sayın Özal Hükümeti'nin bir yılını notlamaya koyuldular. Ama neye göre? Hangi şartlar içerisinde? Öklid'in kabullerine göre "Bir üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir." Riman'ın kabullerine göre hesap edilirse daha fazladır.

Maksat, değişik ve rengârenk değerlendirmeler ve neticelerle zihinleri iyice karıştırmak değil de bir çözüme ulaşmaksa, her şeyden önce Özal Hükümeti'ni hangi şartlar içerisinde neye göre değerlendirmek durumunda olduğumuzu tespit etmemiz gerekmektedir.

Bir dergi yazıyor. Bizim muhabirlerimiz hükümetin icraatını değerlendirdi, diyor. Bu değerlendirmede sayın hükümet, bakanlıkları birleştirmekteki zorluğu aşmış olmaktan da puan almış. Bu kâr helvasını bu hükümet yapmadı mı? Kolaylık değil, zorluk doğuruyorsa yapmasa olmaz mı idi?

Hükümetler hizmet kuruluşlarıdır. Milletler, fert fert herkesin hakkını alabilmesi, refah düzeyini yükseltmesi, işsizine iş, aşsızına aş bulabilmesi, millet olarak kendisini koruyabilmesi, evlatlarına daha iyi bir yaşam temin edebilmesi için gücünü birleştirmiş, siyasi kadrolar oluşturmuştur. Onun için önce zeminde anlaşalım. Vatandaş, hükümetinden hangi hizmetleri bekliyor, önemli olan, değerlendirilmesi gereken husus bu beklentilere verilen cevaptır. Aksi takdirde bir kısmımız kravatını iyi bağladığı için, bir kısmımız yemekte kaşığı iyi tuttuğu için not verirsek bu değerlendirmelerle daha fazla ayrılığa düşmemiz ve yarar yerine zarar görmemiz kaçınılmaz bir netice olur.

Özal Hükümeti'nin şansı ve şanssızlığı

Toplumumuz, maalesef neyi neye göre değerlendireceği konusunda bir değer anarşisine sürüklenmek istenmektedir. Konuyu bir örnekle açmak için mikrofon başındaki partilerimizin durumuna kısaca bakmak yeterlidir.

"Partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" diye genel bir kaide vardır. Niçininin en önemli cevaplarından birisi hiç kuşkusuz, temel görüşlere göre, memleketin ana meselelerinin partilerce tespit edilerek toplumun ihtiyacı ve sesi olarak savunulması ve ısrarla takip edilerek gerçekleştirilmesi içindir. Böylece ana değerler ortaya çıkınca, temel müşterekler hasıl olur ve millet birleştirici salim neticelere varır. Halbuki bugün Meclis'teki siyasi partilerimizin tutum ve davranışlarına bakınca, hangi meselemizin daha önemli olduğunu şaşırmamamız oldukça güçleşmektedir.

Ülkedeki işsizlik sorunu, her gelen zamla memur ve işçinin erozyona uğrayan geliri, ev kirasını yakıt parasını ödemekten aczè düşen insanlar, çeşitli sosyal problemler ne kadar büyük önem kazanırsa kazansın, bunları mesele yaparak öne çıkaracak, toplumu ve hükümeti temel meseleler üzerine yönlendirecek bir partinin gür sesi duyulmamıştır. Olan meydandadır. Sayın Özal, propaganda konusu yapmaya müsait küçük ve herkesin bir ucundan tutup götürebileceği derecede hafif bir olay hazırlıyor. Örneğin "Köprüyü satarım" diyor. "Çikita muz ithal ederim" diyor. Sayın ana muhalefet partisi lideri, hadisenin öbür ucundan hemen yapışıyor. İktidar muhalefet elele, hiç gündeme gelmesine gerek olmayacak kadar basit olan bu meseleleri alıp götürüyorlar. Nereye kadar? Fakirliği, üstüste gelen zamları bile ikinci plana düşürünceye kadar. Yani, Sayın Özal, neyi konu yapmak isterse, mikrofon başındaki muhalefet sadece onun yardımcısı.

Köprü satışı denilen ve bu kadar büyütüldüğü halde balonu patlatılamayan, büyük başarı örneği ve milletin hallетmesi gerekli en önemli konusu görüntüsü verilmeye çalışılan bu hadisenin aslı nedir? Köprü satılmış mıdır? Bir şirket kurularak, köprü o şirkete devredilmiş, bu şirketin hisse senedi sahipleri bu köprüyü yönetecekler, kârına zararına sahip olacaklar mı denmiş? Hükümetin böyle bir iddiası mı var? Hayır. Devlet tahvili cinsinden on milyarlık bir senet çıkarılmış. Bu senet köprünün tümünün değeri mi? İtibari değeri mi? Onlar da değil. Bu senetlerin köprü ile bir alâkası yok. Bunlar, devletin bir tür borçlanma senedidir. Bu borcuna gelir olarak köprünün kârının bir kısmını tahvil alıcılarına vaat etmektedir.

Şimdi de, bu tahvillere gösterilen rağbet "siyasi güvenoyu" şekline çevrilmek ve bir kere daha değerlendirilmek isteniyor. Bizim burada konumuz, siyasi güven veya güvensizlik değildir. Ancak bu basit hadiseye böyle önemli manalar izafe etmek büyük bir yanlış olur. Türkiye büyük bir ülkedir. Beşbuçuk trilyonluk bütçede on milyar, çekirdek parası değildir. Yalnız loto oyunundan önümüzdeki yıl 50 milyar lira kâr bekleniyor. Buna göre kıyaslanacak olursa, yalnız lotoda ve Milli Piyango'da şansını deneyenlerin eğer sadece yüzde biri köprüde de şansını denemek isteseydi, bu senetlerin satışı üç saat de sürmezdi.

Sayın Özal, icraatını görüntüleyeceği sahneleri bizzat kendisi tayin etmekte, dekorunu da en başarılı bir şekilde muhalif olduklarını söyleyen partiler yapmaktadır. Yani, muhalefetin büyük desteği ile kamuoyu, Sayın Özal'ı "Sattım dedi, sattı" dekoru içerisinde görüyor. Bu görüntünün yanına hiç olmazsa, bir işsizlik panosu, geçim sıkıntısı panosu, enflasyonu 22'ye çekiyorum derken 55.6'ya çıkarma panosu, vergiler panosu, zamlar panosu koyabilen kimseler yok. Güzel bir görüntü vermek bakımından bu durum Sayın Özal'ın şansıdır. Görüntüyü değil, meseleleri halletme bakımından ise şanssızlığıdır. Memleket meselelerini gündeme getirici, gözönünde tutucu, çareler önerici ve ikâz edici bir muhalefet millet için olduğu kadar, iktidarlar için de önemli bir ihtiyaçtır. Böyle büyük bir imkândan yoksun kalmak kuşkusuz önemli bir şanssızlıktır.

Demokratikleşme

Asıl konumuz demokratikleşme yolunda 1984'de yapılanlar ve 1985'de alınması gereken mesafe ve umutlar olduğu halde, rakamlarla ifade edilecek derecede somut hadiselerle girdik konuya. Ancak bu kısa bakışımız dahi gösterdi ki, elle tutulan, gözle görülen meselelerde bile, doğruyu bulabilmek için geniş tahlillere gerek duyulan bir fikir anarşisine düşmüşüz. Çok önemli şeyleri, "Sattım, sattırmam" gürültüsünün tozunda kaybetmişiz.

İkincisi, bu somut örneklerde görülen gerçek "sorunların demokratik yoldan çözümü için, en başta demokratik bünyeli partilerin gerekliliği"dir.

Kurtarıcı bekleyerek meselelerimizi çözmenin imkânı yoktur. Hayat düzeyini yükseltmek için bahşiş almak yeterli değildir, çalışıp kazanmak gerekir. Millet olarak da haklarını alabilmek için bir cömertin vermesi kafi değildir, mutlaka müesseselerini kurmak, ciddi çalışmalarla meselelerini ortaya koymak gereklidir. Onun için "Haklar verilmez, alınır" denmiştir. Demokratik hakların temininde, savunulmasında ve geliştirilmesinde, bugüne kadar bulunabilen en iyi ve etkin kuruluş halka dayalı, halkın fikirlerini ve ihtiyaçlarını yansıtan partilerdir. O halde demokratik gelişmede en önemli nokta, toplumun temel ihtiyaçlarını, haklının hakkını dile getirecek, savunacak ve sahip çıkacak partileri oluşturmak ve güçlendirmektir.

Yalnız kendi fikrine tutkun kimseler vardır. Kendi fikirlerini herkes beğensin isterler. Bunlar siyasi gücü ellerine geçirirlerse, çoğu zaman takımlarıyla birlikte zalim olurlar. Fakat ister zalimler olsun, ister dalkavukları, doğrudan özgürlüğe karşı çıkamazlar. Onun yerine demagoji yapar, konuyu saptırmaya çalışırlar.

Bu konuda ilk saptırma basit bir cümle ile konuyu hafifletmek suretiyle olmaktadır. Her ülkede genellikle aynı klişe kullanılmaktadır. Üç kelimelik bir söz, "Özgürlüğümüze ne olmuş" deyip geçerler. Oysa haksızlığa uğrayabilme ve hakkını alamama ihtimalinin varlığı, haksızlığa uğramaktan daha hafif bir hadise değildir. Belki de daha ağırdır. Bir kere ölmek yerine, bin kere ölmek gibi bir şey.

Gerçi bu klişeyi kullananlardan bir kısmı maksatlı değildir, iyi niyetlidir. Onlar zaten düşüncede özgürlük hududuna gelememişlerdir. Mağarada yaşayan, konut sorunundan habersiz, "Evime ne olmuş" diyen kimselere benzerler. Bir farkla ki, özgürlük düşmanlarının kefesinde ağırlık olurlar.

Dokuz bölüm

Her insanın vazgeçilmez hakkı olan özgürlükleri dokuz bölümde toplamak mümkündür:

1- İnsan düşündüğünü kimseden korkmadan ifade edebilmelidir.

2- Düşündüğü ve inandığı gibi hareket ve ibadet edebilmelidir.

3- Düşüncelerini yayma, neşretme hakkına sahip olmalıdır.

4- Öğretim hakkı.

5- Cemiyet kurma hakkı.

6- İmkân ve fırsat eşitliği.

7- Yönetime katılma ve tahakküme meydan vermeyen siyasi bir düzen kurma hakkı.

8- Toplumu ve fertleri sömürüye karşı koruyucu ekonomik düzen hakkı.

9- Her türlü haksızlığa karşı koruyacak adli düzen.

Şüphesiz bütün bunlar lafla halledilebilecek basit meseleler değildir. Özellikle özgürlükler konusunda uygulama her türlü taahhütten daha önemlidir. Kazanılmış özgürlüklerin yaşanmasında, süreklilik ve genellik ayrı bir ehemmiyet taşır. Varlığından kuşku edilen veya bilinmeyen bir özgürlük var olsa da değersizdir.

Tam ve kâmil bir özgürlük, insanın düşünce ufkunu genişletmesi, yücelme yolunu açması demektir. Daha özgür ve daha yücelmiş bir insanlık dileğiyle. □

1985'e geçerken

Neden mi bu ürküntü?

GÖKBERK ERGENEKON

Uzun bir kapanmadan sonra, tekrar yayınlanmaya başlayan **Yeni Gündem** benden ilk sayısı için "demokrasi" üzerine bir yazı isteyince, doğrusu hem memnun oldum, hem de özgün bir şeyler yazıp yazamayacağım kaygusuna kapıldım. İşte olay tam da o sıralara rasladı. DYP'nin 16 Aralık 1984 tarihinde Ankara'da düzenlediği "Büyük İstişare Toplantısı" üzerine, 19 Aralık 1984 tarihli **Milliyet**'te **Mehmet Barlas**'ın *"Neden Bu Ürküntü"* başlıklı bir yazısı yayımlandı. *"DYP adına yapılan beyanların gülünecek hususlar olduğu"* ana fikri üzerine oturtulan bu yazıya, doğrusu DYP yöneticisi olmak yanında, demokrasiye inanmış sade bir vatandaş olarak da cevap vermek mecburiyetinde hissettim kendimi. Oturdum ve yazdım. Milliyet gazetesinde yer alır mı, alırsa ne ölçüde yer alır bilmiyorum. Ama cevabımın, Yeni Gündem'e yazmak istediğim yazıyla tam bir çakışma içinde olduğu da bir gerçek. Öyleyse, diyorum, Yeni Gündem'e söz verdiğim yazı neden bu olmasın. Yalnız küçük bir değişiklikle: Yazı gerçi Mehmet Barlas'a hitaben yazılmış. Ama ben Yeni Gündem okurlarının yazımı Türkiye'deki tüm *"demokrasi için yaptığımız inançlı ve içten mücadelemizi tebessümle karşılayanlara"* yazılmış bir cevap olarak algılamalarını rica ediyorum.

Sayın Barlas,

19 Aralık 1984 tarihli Milliyet gazetesinde çıkan "Neden Bu Ürküntü" başlıklı yazınızı okudum.

Maksadım bir tartışma açmak değildir. Ancak milyonların incinmesine hiçbir şekilde kayıtsız kalamayız. Onun için size bu mektubu yazıyorum.

Evvela, 16 Aralık 1984 tarihinde Doğru Yol Partisi'nin Ankara'da yapılan büyük istişare toplantısında yapılan beyanlar içerisinde "can ve mal emniyeti zedelenmiştir" şeklinde bir cümle yoktur.

Bunu nereden çıkardığınıza şaştığımı beyan etmeliyim. Tabii ki bunun üzerine bina ettiğiniz yargı da yanlıştır.

Devletin radyo ve televizyonunun bu toplantı ile ilgili olarak bir tek kelime bile söylememiş olmasını yazınızın başında siz de hayretle karşılıyorsunuz. Ancak bu hayretinizin, hakiki maksadınız ortaya çıkınca, aldatmaca olduğunda şüphe kalmıyor. Zira "TRT bu toplantı ile ilgili beyanları yayınlasa imiş, millet buna gülermiş" şeklindeki yargıya gelebilmek için bunları söylüyorsunuz.

Devletin radyo ve televizyonunun Anayasa ve kanun ihlali içinde olduğunu söylemekten ziyade, "DYP adına yapılan beyanların gülünecek hususlar olduğunu" ifade etmek yazınızın özüdür.

Sayın Barlas,

Doğru Yol Partisi'ne karşı bu kadar derin bir husumet içerisinde olmanızı sürpriz saymıyoruz.

Ancak, söz konusu toplantıda söylenen hususların gülünecek nesi varmış, bakalım:

DYP Genel Başkanı Sn. **Yıldırım Avcı**, metnini ilişikte sunduğum konuşmasında şunları söylemektedir:

"1985 yılına girerken ülkemizin anahatlarıyla ekonomik tablosu şudur:

— Türkiye fukaralaşmıştır. 5 sene evvel 1560 dolar seviyesindeki milli gelirimiz 960 dolara düşmüştür.

— Vatandaş yoksullaşmıştır. Gelir dağılımındaki adalet dengesi bozulmuş, fakir daha fakir, zengin daha zengin olmuş, hayat pahalılığı çekilmez hale gelmiştir.

— İşsizlerin miktarı 3.5 milyona yükselmiştir.

— Enflasyonun 2 senede % 10'a düşürüleceğini iddia edenler, enflasyonu % 60 civarına çıkarmışlardır.

— Para, geçen 5 sene zarfında % 700, geçen 1 sene zarfında ise % 60 değer kaybetmiştir.

— Köylü, işçi, memur, emekli, esnaf türlü sıkıntılar içinde bırakılmış, can derdine düşürülmüştür.

— Türkiye'nin altyapısına hatırı sayılır, bu döneme ait bir ilave yapılmamıştır.

— Ülkemizin üretim gücünde ciddi bir artış ve gelişme yoktur.

Ekonomik anarşi, ekonomik terör, başta toplumsal ahlâk olmak üzere en kutsal haklardan birisi olan korkusuz yaşama hakkını dahi tahrip etmiştir."

Acaba bunlar yanlış mı?

Acaba bunlar milletin ızdırabı değil mi?

Gene, konuşmasının sonlarında Sn. Avcı şunları söylemektedir:

"Rejimdeki çarpıklıklar mutlaka giderilecektir. Ülkede, korkuya değil, eşitsizliğe haksızlığa değil, sevgiye ve adalete dayalı bir nizam hakim olacaktır.

Hürriyet, güvenlik ve refah birlikte sağlanacaktır.

Doğru Yol Partisi milletiyle beraber bu yolun yolcusudur. Amacımız gerçekten demokrat, mamur ve müreffeh Büyük Türkiye'yi yapmak ve yüceltmektir.

— Anayasa'mızın her alanda tam ve eksiksiz uygulanmasını istiyoruz.

— Devlet gücünün partizanlık, tarafgirlik, haksızlık ve adaletsizlik için kullanılmamasını istiyoruz.

— Her vatandaşımız için fırsat ve imkân eşitliği istiyoruz.

— Devlet kapılarında ve özellikle radyo ve televizyonda tarafsızlık istiyoruz.

— Elinde devlet yetkisi bulunduranlardan, insanca yaşama hakkımıza ilgi ve saygı gösterilmesini istiyoruz.

— Milletin sesine ve ızdıraplarına kulak verilmesini istiyoruz."

Acaba bunlara lüzumsuzdur diyebiliyor musunuz?

Aynı toplantıda, DYP kurucuları adına konuşan Sn. **Mehmet Dülger** şunları söylüyor:

"Devletin radyo ve televizyonunun bu tutumu Anayasa'ya ve İnsan Hakları Beyannamesi'ne aykırıdır. Takibat yapılması gereken bir suç teşkil eder.

Siyasi faaliyetin yürütülmesi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Eşitlik ve adalet ilkelerinin tahribi yanında, demokratik hakların kullanılmasında ve demokratik müesseselerin işleyişinde aşılması zor müşküller vardır.

Gösteri ve yürüyüş hakları pratik olarak işlememektedir.

Hür basın fonksiyonunu ifa etmekte güçlük çekmektedir.

Sendika faaliyetleri alabildiğine kısılmıştır.

Üniversite suskundur.

Keyfilik, korku ve sessizlik, idare üslubunun alamet-i farikası haline gelmiştir.

Devlet imkânları son derece hoyrat ve partizan bir biçimde kullanılmaktadır."

Acaba bunlar yanlış mı?

Sn. Dülger, konuşmasının sonlarında da şunları demektedir:

"Biz gerçek demokrasiyi istiyoruz. Biz, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez hak ve hürriyetlerin, meşruiyet içinde kullanılmasını istiyoruz.

Biz, milletin hukukunu savunuyor, onun sesine kulak verilmesini istiyoruz.

Biz, birlik ve beraberlik, huzur ve sükûn, kanun önünde eşitlik istiyoruz.

Biz, hem hürriyet, hem güvenlik, hem refah istiyoruz.

Biz, devlet gücünün, haksızlığa ve adaletsizliğe meydan vermeden, tarafsız kullanılmasını istiyoruz.

Biz, devletin radyo ve televizyonunun tarafsızlığa ve eşitliğe riayet etmesini istiyoruz.

Bunları bugün istiyoruz. Yarın gerçekleştireceğiz.

Biz, şahıs ve şahısları değil, sistemi savunuyoruz.

Biz, helal ve meşru olmayan hiçbir şeye talip değiliz.

Milletimiz, iradesini geçersiz hale getirenlere kendisini yeniden kabul ettirecektir."

Acaba bunlar lüzumsuz mu?

Ve nihayet, toplantı sonunda çıkarılan tebliğde şöyle deniliyor:

"Eskimeyecek bir davaya sahiplik şuuru içinde, yapılması lazım gelenler şunlardır:

— Hak, adalet ve hürriyet aramaya devam edeceğiz.

— Millet iradesini hakim kılmak hedefinden asla vazgeçmeyeceğiz.

— Keyfiliğe, haksızlığa ve zulme karşı çıkacağız.

— Her şart altında sessiz milyonların savunucusu olacağız.

— Halka küsmeyeceğiz ve daima halkın yanında olacağız.

— Demokrat olarak; komünizm, faşizm ve dikta aleyhtarı hüviyetimizi muhafazaya devam edeceğiz.

— Devleti, "milletin devleti" yapmak için, meşru zeminlerde gayret sarfedeceğiz.

— Milletimizin milli ve manevi değerlerine, geçmişine ve geleceğine, birlik ve beraberliğine, ülkemizin bölünmezliğine sadakatle bağlı kalacağız."

Acaba bunlar lüzumsuz mu?

Acaba bunların gülünecek nesi var?

Sayın Barlas,

İktidarlar ne süngü üzerine oturur, ne de husumet, yasak, eşitsizlik, adaletsizlik ve haksızlık üzerine oturur. Bunlara tarih şahadet etmiyor.

Kavga isteyen kim? Hak isteyen var. Lütuf değil, hak arıyoruz. Hak aramamızın lüzumunu takdir etmek de bize ait olsa gerek. Zira haksızlığa maruz kalan biziz. Bu memleket hepimizindir. Biz de bu memleketin evlatlarıyız, onun için hakkımızı arıyoruz. Bunun yadırganacak nesi var?

Bu mektubu sütununuzda aynen neşredecekseniz memnun olurum.

Saygılarımla.

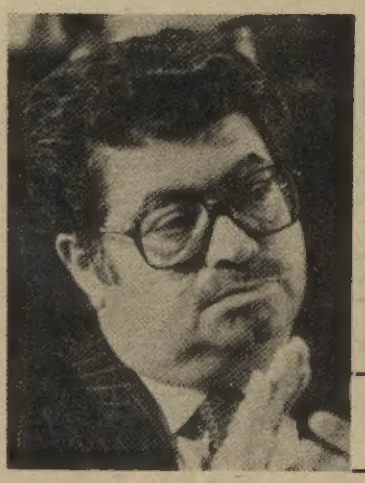

6 Kasım 1983'te

Demokratik sisteme geçilmiştir*

TURGUT ÖZAL

"Demokrasi konusunda ciddi ilerlemeler kaydettiğimiz malumdur. Çok zor bir dönemden geldik. Bunu dost, düşman bilmelidir. Günde 20 cana malolan toplam 5 bin insanın hayatını kaybetmesine, 30 binden fazlasının yaralanmasına neden olan ve hiçbir memkelette görülmeyen bir hengâmeden geldik. Bunun tümüyle kazınması, yeni bir hüviyetle gelişmesi kabul edersiniz ki, bir zaman süreci içinde olur. Üç yıllık Konsey yönetimi döneminde, bu olayların bir daha tekerrür etmemesi için önlemler alınmış, kanunlar, Anayasa hazırlanmış ve nihayet serbest seçimlerle demokratik sisteme geçilmiştir. Biz, çok kısa bir zaman içinde yerel seçimleri yaptık. Hatta 6 Kasım'a iştirak ettirilmeyenleri de iştirak ettirdik. Bu önemli bir aşamadır. Sonra sıkıyönetimin kademe kademe kaldırılması konusu var. Sıkıyönetim illerin yarısında kaldırılmış, 24 ilde normal yönetime geçilmiştir.

Ama biliyorsunuz, Anayasa'mızda geçici maddeler vardır. Bunlarla 5 senelik, 7 senelik, 10 senelik birtakım merhaleler konulmuştur. Bu demek değildir ki, Türkiye'de demokratik idare gelişmeyecek. Hayır. İnanıyorum ki, iktisadi yapımızda sıkıntılar azaldıkça, demokratik yapıda da düzelmeler olacaktır. Ama insan hakları konusunda Batılı devletlerin asırlar sonunda elde ettikleri noktalara, o ölçüler içinde bizim varmamız kolay değildir. Bunu kabul etmek zorundayız. Açıkça söylüyorum, 1988'de seçimlere giderken, demokratik rejimi tam manasıyla oturtarak seçimlere gitmek, en büyük iddiamızdır. Tabiî Anayasa'nın getirdiği limitasyonlar hariç."

(*) Başbakan'ın 7. Basın Toplantısı'nın "demokrasi"yle ilgili bölümünden

1984'den 1985'e

Gündemde yine demokrasi

Şu ya da bu ülkeye özgü demokrasiden söz edilemez. "Biraz demokrasi" veya "Demokrasi ama" diyenlerin adı, demokrasilerde "anti-demokrat"tır. Demokrasi kısaca, halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi, egemenliğin kayıtsız şartsız halkın olması biçiminde tanımlanabilir. Öyle ise demokrasilerde her "ölçü" halk için, halk adına ve halk tarafından yapılır.

AYDIN KÖYMEN

Demokrasi sorunu, ta 1945 yılından bu yana tartışma gündemindedir Türkiye'nin. Hem de pek değişmeyen bir çerçeve içinde ve koşullar altında. Kırk, elli yıl önce yürürlüğe konan anti-demokratik yasalar, bugün de yürürlüktedir. Demokrasi üzerine konuşan, yazan, demokrasi için mücadele eden insanların başı, tıpkı kırk yıl önceki gibi yine derttedir. Hâlâ "Demokrasi insan haysiyetiyle bağdaşan tek rejimdir" diye başlayan, fakat sonra birçok "ama" ilk sözlü cümleyle demokrasiyi sağından solundan kırparak gelişen ve sonunda ondan eser bırakmayan söylevler büyük bir ciddiyetle verilebilmektedir. Gerçeklik ifade ettiği alanlarda, uygulamalarda hiç akla gelmeyen "Türkiye'ye özgülük", demokrasi söz konusu olunca hemen hatırlanmakta ve ne idüğü belirsiz bir "Türkiye'ye özgü demokrasi"nin olabilirliği savunulabilmektedir. Kırk yıl önce demokrasi nasıl herkese göre ayrı bir anlam ifade ediyorduysa, bugün de pek değişiklik yoktur. Türkiye'de 1950 seçimleri ve sonuçları, pek çok kişi tarafından demokrasinin zaferi olarak nitelendirilmiştir. Ama yine pek çok kişi, 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesini demokrasi adına alkışlamıştır. 12 Mart 1970'de ise ordu tarafından verilen bir muhtıra ile, daha bir yıl önce, 1969 genel seçimlerinde seçmenlerin önemli bir bölümünün oylarını almış olan sivil siyasal iktidar, "demokrasinin daha sağlam temellere oturtulması" amacıyla işbaşından uzaklaştırılmıştır. Görünen odur ki, tartışılan bir sorun olmaktan çıkarılıp bir yaşam biçimi haline getirilmedikçe Türkiye'de demokrasi, çifte ölçütlü yaklaşımların at oynattıkları bir alan olmakta devam edecek ve uğruna kimbilir daha "ne güneşler batıp ne güneşler doğacak"tır.

Acaba demokrasi "devekuşu" gibi tanımlanması çok zor bir şey midir de, biz ne olup olmadığı konusunda bir türlü anlaşamıyoruz? Hayır değil. Demokrasi bir tarihî kurum, ezilenlerin ezenlere, sömürülenlerin sömürenlere, yönetilenlerin yönetenlere karşı yüzlerce yıl boyunca verdikleri çileli, acılı mücadeleler sonunda teorisi ve pratiği ile biçimlenmiş bir sosyal-siyasal rejimdir. Günümüzde de gelişmiş, sanayileşmiş Batı toplumlarında uygulanmaktadır, dolayısıyla somuttur. Demokrasi, ülkedeki tüm yetişkinlerin genel ve eşit oyuyla seçilen parlamento, bu parlamentonun içinden seçilen ve bu parlamentoya karşı sorumlu, onun sürekli denetiminde olan bir hükümet, yasama, yürütme ve yargının ayrılığı, referandum, düşünce, inanç ve bunları serbestçe ifade etme özgürlüğü, her düzeyde örgütlenme hakkı, toplu pazarlık ve grev hakkı gibi bir dizi kurumun, bir dizi hak ve özgürlüğün bütünleşmesinden oluşan bir büyük yapıdır. Bunlardan bir tanesi bile yerinden oynatılır, devreden çıkartılırsa, yapı deformasyona uğrar ve geriye kalan şey demokrasi olmaktan çıkar. Bu nedenden ötürüdür ki, şu ya da bu ülkeye özgü demokrasiden söz edilemez. "Biraz demokrasi" veya "Demokrasi ama" diyenlerin adı, demokrasilerde "anti-demokrat"tır.

Devlet mi? Halk mı?

Demokrasi kısaca, halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi, egemenliğin kayıtsız şartsız halkın olması biçiminde tanımlanabilir. Öyle ise demokrasilerde her "ölçü" halk için, halk adına ve halk tarafından yapılır. Yarar deyince halkın yararı, çıkar deyince halkın çıkarı, düşman deyince halkın düşmanı, dost deyince halkın dostu anlaşılır demokrasilerde. Neyin yarar, neyin çıkar, kimin düşman, kimin dost olduğuna da halk karar verir. İşte bu yüzdendir ki demokrasilerde, devletin yararı, devletin çıkarı, devletin itibarı, devletin dostu ya da düşmanı gibi ölçümlemeler, değerlendirmeler yapılamaz. Demokrasilerde devlet, halkı oluşturan bireylerin, tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri birtakım hizmetleri görmek için örgütledikleri, işleyişine aktif olarak katıldıkları, denetledikleri bir hizmet kuruluşudur. Devlet ne bir tezdir, ne de bir antitez. Devlet, kişiliksiz, renksiz, ruhsuz bir makinedir, o kadar. Ve demokrasilerde halkı oluşturan bireyler, hem soyut bir halk kavramına dayanılarak yok varsayılmasınlar ve hem de asıl kendi yarattıkları bir mekanizma olan devletin baskısı altında ezilmesinler diye, dokunulmaz, devredilmez, zaman aşımına uğramaz hak ve özgürlüklerle donatılmışlardır. Bireyi yaşatmak, bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirecek olanakları sağlamak, bireyin yasalar karşısında eşit muamele görmesini gözetmek devletin asal görevleridir. Demokrasilerde asıl olan, bireyin devlete karşı yükümlülükleri değil ama devletin bireye karşı olan yükümlülükleridir.

Azınlık, çoğunluk ve sınır

Pek çok kişi demokrasiyi bir çoğunluk rejimi olarak tanımlar. Doğrudur. Demokrasilerde şu ya da bu düzeylerdeki temsilî yönetimler, çoğunluğun iradesi, tercihi doğrultusunda oluşurlar. Yönetecekleri ülkeyi, kurumu çoğunluğun talepleri doğrultusunda yönetirler. Ama bir sınıra kadar. O sınır, azınlıkların hak ve özgürlüklerinin başladığı sınırdır. Çoğunluk istemese de, azınlıklara da çoğunluğa uygulanan yasalar eşit olarak uygulanır. Çoğunluk istemese de, azınlıklar kendi düşünceleri doğrultusunda örgütlenebilirler. Çoğunluk istemese de, azınlıklar, çoğunluk olabilmek için çoğunluğun sahip olduğu her türlü araç ve olanaktan yararlanabilirler. Azınlığın çoğunluk olabilmek için mücadele etme, örgütlenme hakkı, demokrasilerin en kutsal, en dokunulmaz olan haklarındandır. Bu yönüyle demokrasi sadece bir çoğunluk rejimi değil, ama bir çoğulculuk rejimidir. Çoğunluğa dayanan fakat çoğulculuğu reddeden rejimlere "çoğunluk diktatörlüğü" denir. Ve bu tür rejimlerde, en az "azınlık diktatörlükleri" kadar insan haysiyetiyle bağdaşmazlar.

Demokrasi: Gündemin birinci sorunu

Bana kalırsa, Türkiye'nin her düzeydeki gündeminin birinci sorunu demokrasidir. Evet, siyasal gündemin birinci sorunu demokrasidir. Ekonomik, sosyal, kültürel gündemlerin birinci sorunu demokrasidir. Sanılmasın ki, ben demokrasiyi "her derde deva" bir "lokman hekim otu" olarak görüyorum. Değil. Diyorum ki, demokrasi Türkiye'nin, Türk halkının içinde bunaldığı her türlü sorunun çözümü için gerekli koşuldur ama şüphesiz yeterli koşul değildir. Geçenlerde bir işçi dostumla, geçim sorunu üzerinde konuşuyorduk; *"Artık çıldıracağım"* dedi. *"Adam hâlâ fedakârlıktan, beş yıldan, on yıldan bahsediyor. Fiyatlar yüz artarken, benim ücretim bir artıyor. Hiç umudum kalmadı. Doğrusu bu ya, yaşamak bile istemiyorum."* Böyle, yaşamak bile istemeyecek kertede umutsuzluğa kapılmış bir insana, ancak demokrasilerde bir umut tutamağı gösterilebilir. Denir ki; *" Git sendikaya üye ol. Eğer sendikayı beğenmiyorsan, senin düşüncendeki arkadaşlarınla biraraya gelip yeni bir sendika kurun. İşverenle çatır çatır pazarlığa oturun. Uzlaşamazsanız grev yaparsınız..."* Ortada sendika yoksa, ya da sendika var ama özgür toplu pazarlık yapma olanağı yoksa veya o da var, ama grev hakkı kısıtlanmışsa, sözün kısası demokrasi yoksa, insanlar ufacık bir umut tutamağından bile yoksun kalırlar o toplumda. Ve "kadercilik" giderek yaygın bir ideoloji haline dönüşür. Umutsuzluk, toplumu oluşturan bireylerin ortak karakter özelliği haline gelir. Hiç hayale kapılmayalım, böyle bir toplumla insanlık adına ileri hiçbir noktaya da ulaşılamaz.

İdeolojileri ne olursa olsun, insan'dan, insan sevgisinden dem vuran herkes için, 1984'ten 1985'e geçerken gündemdeki sorun demokrasidir Türkiye'de. Ancak belirteyim, kötü, haksız olanı aşmak için, onun farkına varmak, yani kötülüğün, haksızlığın bilincine ulaşmak yetmez. Kötülüğü ve haksızlığı aşmak için, onu doğuran koşulları elbirliği ile değişikliğe uğratmak gerekir. 1985 Türkiyesi'nde bu yönde çabalar gösterilebilirse eğer, kimbilir belki de 1986'ya girerken "Merhaba demokrasi" diyebiliriz. □

ZIIRR

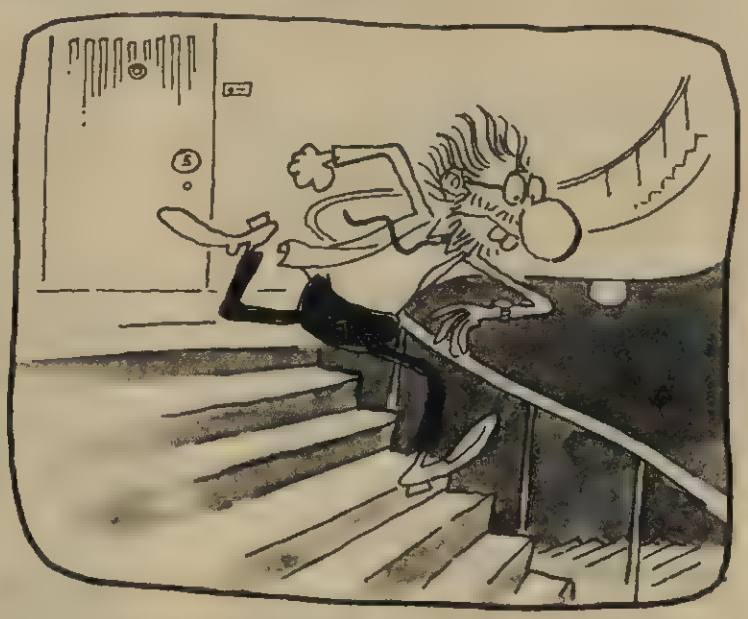

TAKSii...
TAKSi

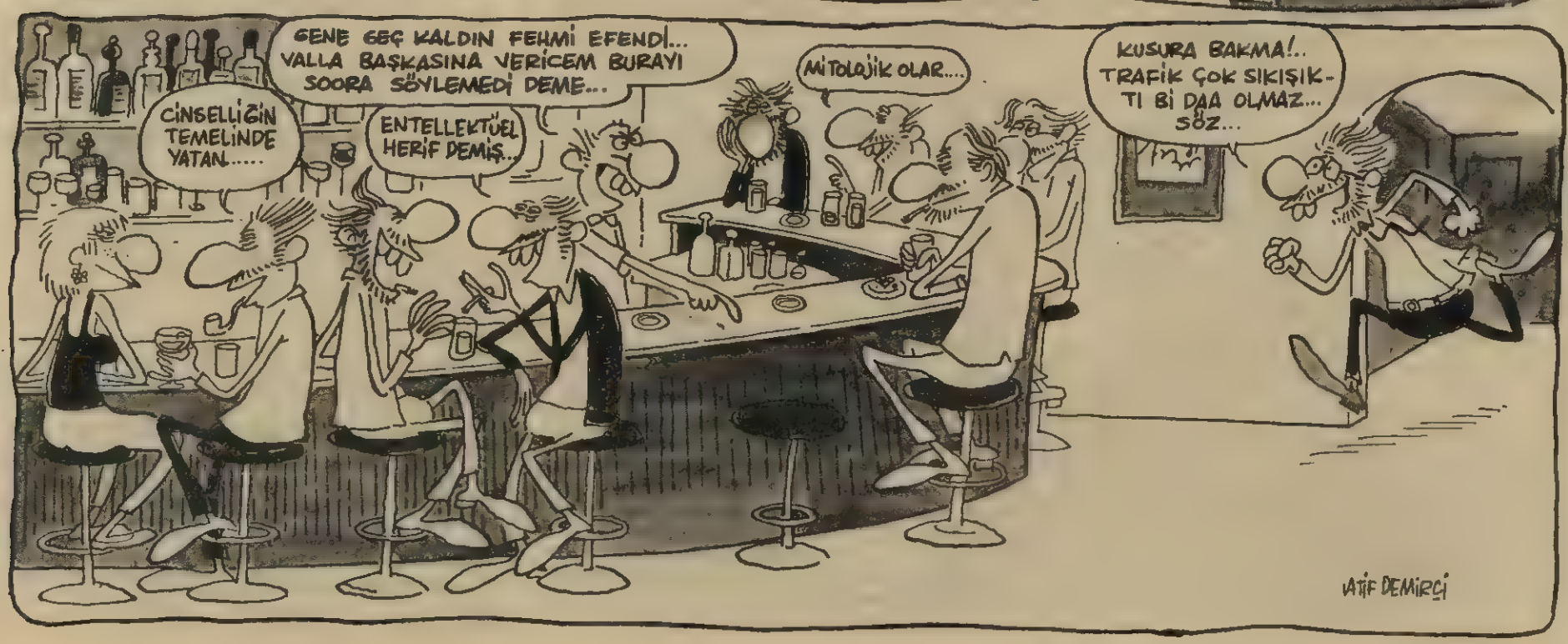
GENE GEÇ KALDIN FEHMİ EFENDİ... VALLA BAŞKASINA VERİCEM BURAYI SOORA SÖYLEMEDİ DEME...
CİNSELLİĞİN TEMELİNDE YATAN.....
ENTELLEKTÜEL HERİF DEMİŞ..
MİTOLOJİK OLAR....
KUSURA BAKMA!.. TRAFİK ÇOK SIKIŞIK-TI Bİ DAA OLMAZ... SÖZ...
ATİF DEMİRCİ

1985'te işçiler, sosyal politika ve ANAP iktidarı

FAHRİ ARAL

"İşçilerimiz ortadireğin temel unsurudur. Biz de ortadireğin partisiyiz".

Başbakan **Turgut Özal** 1983 yılının Aralık ayında henüz yeni iktidar olmuş partisinin tanımını böyle yapıyordu. Kapsamı bir hayli "geniş" tutulan ortadireğin içine işçileri de katmak düşüncesi doğal ve rahatlatıcı bir şeydi. Çünkü gerçekten işçilerin büyük bir çoğunluğu 6 Kasım seçimlerinde tercihlerini Özal'dan yana yapmışlardı. Ama ANAP'a oy vermiş bu işçilerin en başta sendikal hakların yeniden sağlanması, toplu pazarlık sistemine dönüş ve va: dedilen refahın imzalanacak sözleşmelerle pekiştirilmesi gibi birçok beklentisi vardı. Özal iktidarı bu anlamda işçiler için de bir "umut" olmuştu.

Oysa geride bıraktığımız bir yıl içinde uygulamalar, toplu pazarlık sisteminin karşılaştığı sorunlar ve yeni yasalara göre oluşan sınırlı ve yasakçı sendikal düzen; Özal'ın partisine kattığı işçilerin hiç de öyle *"ortadireğin temel unsuru"* olmadığını, tersine en temel unsur olarak öne çıkan işverenlerin yanında "arızî" bir konuma büründüğünü gösterdi.

Toplu olarak pazarlık sistemine geçildi mi?

1984 yılının son aylarında bir yılını dolduran Özal Hükümeti'nin övünerek savunduğu "icraat"lardan biri toplu pazarlık sisteminin yeniden kurulmasıydı. Gerçekten 1984 içinde yeni çalışma yasalarına uygun bir biçimde yasanın öngördüğü hususlar yerine getirilmiş, TİS görüşmeleri başlatılmış, bine yakın sözleşme bağıtlanmış, hatta bu arada —Özal'ın deyimiyle *"özlemden dolayı... yani aynen demokrasi gibi"*— birkaç işyerinde de greve gidilmişti... Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı **Mustafa Kalemli**'ye göre de bu dönem, birtakım aksaklıklara rağmen oldukça başarılı geçmişti...

"Özal iktidarının Türkiye'de burjuvazinin yıllardır özlemini duyduğu çalışma ortamını gerçekleştiren araç olma rolünü bu yıl da sürdürmeye çalışması normaldir."

Ancak 1984 yılında boy gösteren sorunlara ve uygulamalara bakıldığında, sunulan tablonun işçiler ve sendikalar açısından hiç de içaçıcı olmadığı görülmektedir. Daha yılın başında, Bakanlığın yetki belirlemede veri olacak istatistikleri yayınlamasıyla başlayan tartışmalar, sistemin iyi işlemediğini gösterdi. Bakanlığın istatistikleri güvenilir olmadığı için yetki alabilecek birçok sendika barajı aşamayarak yetkisiz kılındı. Buna karşılık üye sayısı ciddiye dahi alınmayacak bazı sendikalar yetki belgesine sahip oldu. Bu durum karşısında birçok sendika yargı yoluna başvurarak mahkeme kararlarıyla yetkili hale geldi.

Bütün bu örnekler, Bakanlığın uyguladığı yöntemlerin sağlıklı olmadığını ortaya koyarken, Türk-İş içinde ve dışında birçok sendikal çevre sorunun yöntemden öte bir siyasal önyargı sorunu olduğunu öne sürüp, bu yolda bazı kanıtlar da gösterdi. Özellikle sağ eğilimli sendikaların kollanması biçiminde belirginleşen bu tutum, 1984 sonlarına doğru netleşti ve hattâ Bakanlıkla Türk-İş arasında sürtüşmelere yol açtı.

Bu sorun tek başına Bakanlıktan değil, ANAP iktidarının bileşiminden kaynaklanıyordu. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 12 Eylül öncesinde "milliyetçi" görüşe sahip bazı kişilerin "öncelikle" görev aldıkları bir bakanlıktı. Doğal olarak sorun önce burada ortaya çıkacaktı. Bakanlıkla sendikalar arasında doğan anlaşmazlıkların çözümü de şu an için pek söz konusu olamayacaktı.

İlk grevler

1984 yılında işçi sınıfı açısından önemli sayılabilecek gelişmeler bazı toplu sözleşmelerin bağıtlanması ve dört yıl sonra ilk kez uygulanan grevler oldu. Türk-İş'e bağlı Dok-Gemi-İş tarafından başlatılan bu grevler, yasanın ilk uygulanışını göstermesi bakımından oldukça ilginçti. Grevlerden önce normal prosedür uygulanmış, sonunda Sıkıyönetim Komutanlığı'nın izniyle greve başlanmıştı. Ne var ki, şu anda da sürmekte olan bu grevler, grevden başka her şeye benziyordu. Yasa gereği üretim sürüyor, işveren dilediği gibi işçi çalıştırabiliyor, işçiler grev yerinde bir araya gelemiyor, grev yerine *"Bu işyerinde grev vardır"* cümlesini taşıyan pankartın dışında bir şey asılamıyordu... Bu küçük uygulama bile grev hakkının demokratik bir hak olmaktan çıkarıldığını ortaya koyuyordu. Nitekim daha önce *"Bu yasalarla da grev yaparız"* diyen Türk-İş Genel Başkanı **Şevket Yılmaz**, grev yerlerini ziyaret ettikten sonra *"Mevcut yasalarla grev yapılmaz"* diyordu.

Bu durumda hiçbir sendika greve çıkmayı göze alamazdı. Zaten sendikaların bir bölümünün de eskiden beri böyle bir şeye niyetleri yoktu.

Gerçekten yasanın amacı, grevin bir hak olarak kullanılmasını sağlamak değildi. Esas olan bu işin ne denli güç olduğunu göstermekti. Başlatılan bir iki grev de tam anlamıyla "caydırıcılık" işlevini yerine getirdi. Böylelikle de amaca ulaşılmasını sağladı.

Kamu kesiminde toplu pazarlık

Geçtiğimiz yıl kamu kesiminde yürütülecek TİS görüşmeleri için de yeni ilkeler belirlendi. Önce öteden beri gerçekleştirilmesine çalışılan Kamu Toplu Sözleşmeleri Koordinasyon Kurulu oluşturularak başına Devlet Bakanı **A.Kurtcebe Alptemoçin** getirildi. Ardından bu kurulun çalışma düzeni saptandı. Buna göre, kurulda yer alacak kamu yöneticileri sendikalarla yapacakları görüşmelerde saptanmış ilkelerin dışına çıkamayacak, kendi başlarına sözleşme bağıtlama yetkisine sahip olamayacaklardı. Nitekim bir süre önce böyle bir şeye kalkışan ANTBİRLİK Genel Müdürü görevden alınacak, böylece bu ilkelere uymamanın ne gibi sonuçlar doğuracağı herkese gösterilecekti.

Fakat bu işin önemli bir yanı daha vardı. Bugün gerek KİT'lerin gerek kamu işyeri sayılabilecek birçok kurumun dahil olabileceği işkollarının çoğunda grev yasağı söz konusuydu. Grev yasağının olduğu bir işkolunda yürütülecek TİS görüşmeleri ya gürültüsüz bir biçimde ve büyük ölçüde işverenin istekleri doğrultusunda bağıtlanacak ya da uyuşmazlık halinde en son müdahale edecek kuruluşa, YHK'na gidecekti. Buradan çıkacak karar kesindi. İşte bu uygulamanın da sendikal literatürdeki adı *zorunlu tahkim*dir ki, bunun özgür toplu pazarlık sistemi ile ilgisi olduğu söylenemez.

Görüldüğü gibi ANAP iktidarı sendikaları etkisiz kılmak için zaten elverişli olan yasaları çok iyi "uygulamakta", varolan bazı boşlukları da TİS Koordinasyon Kurulları gibi kurullarla doldurmaktadır. Amaç, toplu pazarlık sisteminde tek merkezli, disiplinli bir yapı oluşturmaktır. Gerçekte bu düzen Başbakan Özal'ın yıllarca önce MESS Başkanlığı yaptığı sıralarda uygulamaya koymak istediği bir şeydi. Özal bu yıllarda madeni eşya işkolunda bazı işverenlerin ayrı sözleşmeler imzalayıp, işçilere daha iyi haklar sağlanması karşısında, bu işverenleri *"ülke ekonomisini güç duruma sokmak"*la suçlamıştı. Özal'ın ekonomik modeli ne denli "liberal" olursa olsun, bunun sendikal ve siyasal alandaki yansıması o denli katı, yasakçı olacaktır.

Denetim silahı

1984 yılında tartışılan bir sorun da yeni yasaların getirmiş olduğu denetime ilişkin hükümler ve buna bağlı olarak Mayıs ayında yürürlüğe giren sendikaların denetim tüzüğü oldu. Tüzüğe başta Türk-İş olmak üzere birçok kuruluş sert tepki gösterdi. Tepkilerin çoğunluğu, sendikaların bağımsız birer örgüt oldukları ve bu türden

Özal, başbakan olarak oy mekanizmasına bağımlı duruma gelince, işçi-işveren kesimleri karşısında, biraz daha "nötr" bir dil kullanması gerekiyor. Ama aşağıdaki iki sütunda sıralanan

MESS Başkanı Turgut Özal

"Babalarımızın, dedelerimizin kanları pahasına bize bıraktıkları bu yurdu korumak, vefakâr ve cefakâr halkımızın son yıllarda gülmeyen yüzünü tekrar güldürmek, bunun için yegane çıkar yol olan Teşebbüs Hürriyetini her türlü imkânı kullanarak korumak ve geliştirmek birinci vazifemiz olmalıdır." *(Ege Sanayi Odası'nda MESS Başkanı olarak Turgut Özal'ın yaptığı konuşmadan.)*

"Sendikamız ve üyemiz işverenler, büyük kayıplar pahasına, ülkemize karşı sorumluluklarının gereğini yerine getirmekle, işçi kuruluşlarının ülkemiz gereklerine uygun davranmalarını sağlayabilmek için her türlü mücadeleyi göğüslemek suretiyle denge unsuru olmaktadır." *(MESS Başkanı Özal'ın 20 Temmuz 1979 tarihli konuşmasından.)*

"... Ülkemizde milyonlarca işsizin iş aramasına rağmen, iş sahibi ve çalışmakta olan işçilerin mevcut saat ücretlerine, her yıl verilen aşırı zamlar tam bir ücret kargaşası yaratıyor." *(MESS Başkanı Turgut Özal'ın 20 Temmuz 1979 tarihli MESS kararları dışında toplu sözleşme yapan işverenlere karşı yaptığı konuşmadan.)*

"Ferdi olarak işyerlerinde tüm gerçeklere zıt biçimde aşırı ve sorumsuz sözleşme yapanlar, aynı zamanda diğer işyerlerine muhatap olan işçi sendikalarını üyesi olan işçiler karşısında güç durumlara itmektedirler." *(MESS Başkanı Turgut Özal'ın 20 Temmuz 1979'da yaptığı konuşmadan.)*

"Bu sorumsuz anlaşmayı imzalamaya tevessül eden idarecileri hizaya getirecek ALLAH için bu devlette bir sorumlu yok mudur?" *(Çukobirlik'te yapılan toplu sözleşmede işçilerin ücretlerine yapılan zamlara karşı çıkan MESS Başkanı Turgut Özal'ın konuşmasından 25 Temmuz 1979.)*

"IMF'ye verdiğiniz niyet mektubundaki taahhütleri daha bu anlaşmanın mürekkebi kurumadan tutamadığınızı iddia ediyoruz!" *(MESS Başkanı Özal'ın Çukobirlik'te yapılan toplu sözleşme ile ilgili konuşmasından.)*

"Ülke içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle bizlerden grevsiz ve lokavtsız hayat pahalılığını hızlandırmayacak bir toplu sözleşme beklemektedir. Bunun bir an evvel gerçekleşmesini Cenabı Haktan niyaz ederim." *(MESS ile Türk Metal-İş arasındaki grup toplu sözleşmesi dolayısıyla MESS Başkanı Özal'ın konuşmasından.)*

denetimin özgür sendikacılığa aykırı olduğu görüşünde odaklaşıyordu. Şüphesiz, sendikaların bağımsızlığı salt biçimsel bir bağımsızlık değildir. Bu öncelikle devletten ve siyasal iktidarlardan bağımsızlık anlamına gelen bir özelliktir.

Bu çerçeve içinde sendikal kuruluşların iç denetimlerinin ancak belirli koşullarda yapılabileceğini savunan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bu türden denetimlerin bir soruşturma biçimine dönüşmesine karşı çıkmış ve bunu sözleşmelerine geçirmiştir. Ülkemizde bağlayıcı olmasına rağmen ILO kararlarına uymama, iktidarların geleneksel eğilimi olduğu için, çalışma yasalarının hazırlanmasında dikkate alınmayan bu karar ve sözleşmeler; böyle bir tüzükte söz konusu bile edilmezdi. Nitekim temel hükümleri ILO sözleşmelerine aykırı olan denetim tüzüğü yürürlüğe girer girmez, birçok sendika ve sendikacı hakkında soruşturma açıldı. Hattâ bu baskılar yer yer siyasal bir niteliğe de büründü. Örneğin, bir süre önce Testaş grevini yürüten Özdemir-İş Başkanı **Mehmet Aras**, aşırı sağ eğilimli olarak tanınan Bakanlık Müsteşarı **Kutlu Savaş**'ı eleştiren bir demeç verince, hakkında soruşturma açıldı ve mal bildiriminde bulunup, bulunmadığı soruldu. Bu arada, özellikle son günlerde bazı sendikacılar hakkında soruşturma açılması, hatta Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz'ın bile, işçiliğinin kurcalanarak, sendika yöneticiliğinin tartışılması, Bakanlık içinde egemen olan siyasal eğilimin işi nerelere kadar götürebileceğini açıkça gösteriyordu.

Türk-İş'te durum

Özal iktidarının sendikal planda izlediği, her şeyi ile bilinçli olan bu politikası karşısında Türk-İş ne yapıyordu?

"ANAP iktidarı sendikaları etkisiz kılmak için zaten elverişli olan yasaları çok iyi uygulamakta, ... Amaç, toplu pazarlık sisteminde tek merkezli, disiplinli bir yapı oluşturmaktır."

Ülkenin en büyük işçi kuruluşu, siyasal iktidarların sendikaları etkisizleştirme çabalarına karşı tüm işçi sınıfını kucaklayacak bir muhalefeti gerçekleştirebildi mi?

Bu soruları cevaplamak çok güç olmasa gerek. Evet, geride bıraktığımız bir yıl içinde Türk-İş yönetimi tüm bu uygulamalara karşı çıkarak, en başta çalışma yasalarının değişmesini istedi. Ne var ki, 1982 Anayasası'na "evet" diyen, şimdi yakındığı yasalar hazırlanırken fazla ses çıkarmayan bir kuruluşun, özünde 1982 Anayasası'nın temel düşüncesini taşıyan sendikal yasalara daha sonra karşı çıkması pek inandırıcı değildi. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki, Türk-İş hiçbir dönemde 12 Eylül'den sonra karşılaştığı güçlükleri yaşamadı. 12 Eylül'le birlikte sürdürdüğü politika, sendikal hakların kullanılmaz hale gelişine göz yuman tavrı, Genel Sekreter **Sadık Şide**'nin 12 Eylül hükümetlerinde görev alması, sendikal baskılara karşı çıkmaması vb. faktörler gerek içerde, gerek uluslararası sendikal kuruluşların gözünde itibarının düşmesine yol açtı. ICFTU Türk-İş'in üyeliğini askıya aldı, birçok uluslararası kuruluş da ilişkilerini dondurdu.

Bunların yanı sıra örgüt içinde de sürekli kendini duyuran sorunlar vardı. Yıllardır varolan sosyal demokrat muhalefet, dönem dönem değişik biçimlerde ortaya çıkan örgüt içi anlaşmazlıklar Türk-İş'in sürekli gündemini oluşturuyordu. Ama buna rağmen genel politikada fazla bir değişiklik olmuyor, sorunlar olsa da klasik "Türk-İş üslubu" kendini koruyordu. Her kongre öncesinde "ben burdayım" diyen muhalefet, kongre sonunda yerine dönüyor ve yönetim değişmez adamları ve politikasıyla "'büttünlüğü"nü koruyordu. Bu yıllardır tekrarlanan bir mizansendi ve belki de herkes bundan, bunun tekrarından hoşnuttu.

Bununla birlikte Türk-İş'in toplu pazarlık sistemine geçerken, yasaları eleştirmesi ve hepsinden önemlisi taban toplantıları diye adlandırdığı örgütiçi toplantıları düzenlemesi, uzun yıllar sendikalarından dahi habersiz işçiler ve işyeri temsilcileri için çok önemliydi. Bu bir anlamda Türk-İş üyelerinde hiç olmayan katılım bilincinin de yaratılmasını sağlayacaktı. Ama, en son İstanbul'da yapılan toplantıda, bu tür toplantıların sık sık yapılacağını söyleyen Genel Başkan Yılmaz, bir süre sonra "sessizce" bu toplantılardan vazgeçerek, demeçler ve basın toplantılarıyla yürüttüğü "tek başına muhafelet"i yeğledi. Ama ne Genel Başkan'ın "muhalefeti" ne de hükümetle diyalogda büyük umutlar bağlanan "zirve diplomasisi" Özal iktidarının sosyal politikasını değiştirmeye yetmedi. Ve tüm sorunlar, daha da büyüyerek 1985'e devredildi. Özal iktidarının Türkiye'de burjuvazinin yıllardır özlemini duyduğu çalışma ortamını gerçekleştiren araç olma rolünü bu yıl da sürdürmeye çalışması normaldir. □

sözlerin gerçek içeriğine bakıldığında, Özal'ın, MESS başkanı olarak gerçekleştiremediklerini başbakan olarak uygulamaya kararlı olduğu görülüyor.

Başbakan Turgut Özal

"Sendikanın söylediği her şeye işçinin uyması mümkün değildir. Yani aslında işçi ile sendika farklı düşünüyor. Eskiden sendikalarımızın epey güçleri vardı. Biz bunu müşahade ettik. Onun için işçilerin sendikalara karşı gelmeleri mümkün değildi. Bugün sistem epey değişmiş vaziyette." *(Cumhuriyet, 11.1.1984.)*

"Bu sözleşmelerin birbiri ile ahenkli olmasını istiyoruz. Bu sözleşmelerde sadece işçilerin tarafını düşünürsek neticede vereceğimiz şeylerin bedelini millet ödeyecektir." *(Başbakan Özal'ın 16.8.1984 tarihinde İstanbul'da Beyaz Köşk'te düzenlediği basın toplantısından. Cumhuriyet, 17.8.1984.)*

"Ben sendikanın başına geçersem, altına çekerim arabayı, işçilere atarım martavalı dönemi kapanmıştır." *(Başbakan Turgut Özal'ın Muğla'da gazetecilerle yaptığı konuşmadan.* Cumhuriyet, 13.3.1984.)

"Ben bu yasalarda işçi hakları bakımından esasa taalluk eden bir nokta göremiyorum." *(Muğla'da gazetecilerle yaptığı konuşmadan. Cumhuriyet, 13.3.1984.)*

"Sendikaları idare edenlerin faaliyetine sınır getirilmiştir, işçiye değil. Sendikaların başında bulunanlar şimdi YHK'na ateş püskürüyorlar. Ama işçi bir an önce karar veren YHK'na öyle kızmıyor. Çünkü eskisi gibi uzun süren grev ve lokavt gibi hadiseler ortadan kalktı. Sendikaların başındakiler işçi parayı benim elimden alsın istiyor. Yüksek Hakem Kurulu varken de bu olmuyor." *(Aynı konuşma, Cumhuriyet, 13.3.1984.)*

"Aradan üç dört sene geçti. Türkiye'de grev olacaktır. Belki özlemden dolayı olacaktır. Yani bırakalım grev yapsınlar da diyebiliriz. Ama çok şartlar var. Kolay değil grev. Onu ben yaşadım, biliyorum." *(Cumhuriyet, 11.1.1984.)*

"Sigortalar böyle giderse büyük açık verirler. Primler yükseliyor. Primler alınamaz hale geliyor. Bugünkü sistemde primler dünyanın en yüksek primleri haline gelmiştir. Dengesizlik buradadır." *(Başbakan Turgut Özal'ın Bodrum'da Milliyet muhabiri ile yaptığı konuşmadan. Milliyet, 24.8.1984.)*

"Yukarda sendikaların patronları var. Ağaları var, aşağıda işçiler var. Türkiye'de bozulan takım yukardaydı. Onların yüzünden oldu. Yönetimlere kötü insanlar geldi. Birbirleriyle kavga ettiler. Kanunlarda yapılan düzeltmeler budur." *(Cumhuriyet, 13.3.1984.)* □

Türk-İş: Bitişin başlangıcı mı?

KÜRŞAT İSTANBULLU

12 Eylül sonrası yeni Anayasa ile birlikte Türk-İş yöneticileri gelecekte kendilerini nasıl bir sendikal yapının beklediğini seziyorlardı. Bu Anayasa çerçevesinde hazırlanacak yeni grev, lokavt, Toplu İş Sözleşmesi ve Sendikalar Kanunu'nun kendileri için önemli sorunlar da yaratmayacağını düşünüyorlardı. Bu kanunların yürürlüğe girdiği günlerde Türk-İş'e bağlı en güçlü sendikalardan birinin genel başkanı *"12 Eylül öncesi işverenlerimizin yüreği yanmıştı, onlara az çektirilmemişti. Şimdi sıkıyönetim sayesinde bir barış havası sağlandı. Bu kanunlarla bu hava devam edecektir. Eskiden sendikacı "ne koparırsam kârdır" kafasıyla hareket ediyordu. Ekmeğini yediği işvereni düşünmüyordu. Artık işçi daha fazla çalışacak, üretecek ve hakkını alacaktır. Eğer işveren işçinin hakkını o zaman vermezse grev mübah olur ama grevi yine de düşünmek lâzım"* diyordu. Bu yasalara karşı olduğunu söylemekle birlikte bu yasaları suskunlukla karşılayan sendikacılar da yok değildi.

Bugüne kadar yasaların değişmesi gerektiğini düşünen ve aynı zamanda sessiz kalmayı yeğleyen bu sendikacılar, bundan sonra kaybedilen işçi haklarının geri alınması için bir çalışma yapacaklar mı? Bu konuda Türk-İş İstanbul Temsilciliği yaparken Türk-İş Yönetim Kurulu tarafından görevden alınan **İsmail Topkar**, 1975 yılından itibaren ve özellikle de son beş yıl içinde Türk-İş'in işçilerin haklarını koruyacak örgüt niteliğini yitirdiğini düşünüyor.

İsmail Topkar, Türk-İş yönetimi tarafından temsilcilikten uzaklaştırılma nedenini açıklarken, özellikle hileli iflaslar konusunu gündeme getiriyor ve şöyle konuşuyor: *"Arı Bisküvi Fabrikası'nda işçilerin 360 milyon TL tutan kıdem tazminatlarını yakan, devletin 390 milyon TL vergisini iç eden, SSK'yı 230 milyon TL içeri atan bir iflasta esefle söyleyeyim ki, Türk-İş'in en büyük sendikası Tek-Gıda İş'in Başkanı Zeki Gedik ve arkadaşları imzalarıyla işçilerin resmen karşısına dikilmişlerdir. Türk-İş Başkanı ve Genel Sekreteri sayın Sadık Şide ve beş kişilik ekibi de, hileli iflaslarda işçi emeğini gasbeden ve ortadan kaldıran insanları desteklemek zorunda kalmışlardır."* Ve Topkar ekliyor: *"Türk-İş yönetiminin tabandan koptuğunu ve işçi hareketi karşısında tavır aldığını gösteren kanıtlar ve belgeler de elimizde mevcuttur."*

Bugün işçi hareketi karşısında iktidarı, parlamentoyu ve muhalefeti bir handikap olarak görmeyen İsmail Topkar için belki de en önemli handikap Türk-İş yönetimi ve sendika yönetimleridir. Topkar'a göre, sendikaların yönetimleri düzeltilirse işçiler aleyhine kanunların düzeltilmesi de mümkün olur. Ancak bunun için işçi hareketinin bir muhasebesini yapmaktan kaçınan Türk-İş yönetiminin derhal istifa etmesi lazımdır. *"Çünkü işçilerin Türk-İş tarafından korunamadıkları gerçeği ortadadır... Eğer Türk-İş yöneticileri yönetimden çekilirlerse, işçi hareketi yeni kadrolar oluşturur ve yoluna yeni kadrolarla devam eder."*

Türkiye'de işçilerin kaybedilmiş demokratik haklarının geri alınması, yani 2821 ve 2822 sayılı yasaların ILO ilkelerine uygun hale getirilmesi gerekliliği yanında, öncelikle sendikaların yapılarının işçi hareketini yürütebilecek niteliğe kavuşturulması konusundaki görüşleriyle İsmail Topkar önemli bir noktaya değiniyor:

"Avrupa Konseyi'nin üyesiyiz, demokrotik bloktayız. Bu bloktaki insanlarla, emekçilerle, işçilerle Türkiye'deki durumu karşılaştırdığımız zaman, ortadaki gerçekleri hiç kimse saklayamaz. Türkiye'deki durumu ILO ve ICFTU ilkeleri doğrultusunda eleştirmeye, hür sendikacılığa, toplu pazarlığa ve grev hakkına işlerlik kazandırmaya hakkımız vardır." Ancak Topkar'a göre, bunların sağlanması için Türk-İş'in etkin bir mücadele vermesi mümkün değildir. Çünkü *"Türk-İş yöneticileri sadece göstermelik bir sendikacılık yapmaktadırlar, tabandan kopmuş ve acz içindedirler."* Onun için *"tabandan gelecek amatör bir ruhla işçi haklarını savunacak bilinçli insanlara ihtiyaç vardır."*

Topkar, Türk-İş yöneticileri hakkında düşüncelerini açıklarken Türk-İş ve bağlı sendika yöneticilerine de cesur bir öneride bulunuyor: *"Yürekleri varsa, cesaretleri varsa, işçi haklarının savunucusuysalar büyük bir konsey toplayalım. Basın, televizyon ve kamuoyu önünde tartışalım. Bütün sendikaların yönetim, şube yönetim kurulları, onur ve denetim kurulları, işyeri temsilciler heyeti bu toplantıya katılsın. İzin almak suretiyle 10 bin kişilik bir konsey toplayalım. Oradaki tartışmada Türk-İş yönetiminin işçiye karşı ortaya koyduğu işçi davasının karşısındaki engelleri açığa çıkaralım. Tabana yakın insanlar sağlıklı bir muhakeme yapmak imkanı bulsunlar"* diyor.

Türk-İş yönetiminin demokrat vasfını da yitirdiğini düşünen ve "demokrasilerde bütün yönetimlerin demokrat olması gerektiğini" söyleyen Topkar'a göre, Türk-İş içinden yürekli, cesur, bilinçli, anayasal düzen içinde işçi haklarını ILO ve ICFTU kararları çerçevesinde koruyacak yetenekli sendikacılar çıkmazsa, tabana dayalı, işçilerin sendikal haklarından uzaklaşmayacak yeni bir konfederasyon kurmak gerekecek. □

Açık Oturum

İktisat politikaları, büyüme ve demokrasi

Yöneten:
Aydın Köymen (Yeni Gündem Ankara Temsilcisi)
Katılanlar:
Asaf Savaş Akat (Prof.Dr., İstanbul Ünv. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)
Nazif Kocayusufpaşaoğlu (DYP Genel Başkan Yrd., Maliye Bakanlığı eski Hazine Genel Sekreteri)
Onur Kumbaracıbaşı (Prof.Dr., SODEP Ankara İl Başkanı, AİTİA eski başkanı)
Bilsay Kuruç (Doç.Dr., Ankara Ünv. SBF Öğretim üyesi, DPT eski müsteşarı)

KÖYMEN: Yuvarlak masa toplantımızın konusu, 1984 yılında uygulanan iktisadi politikaların ve bunların doğurduğu sonuçların değerlendirilmesi. Ancak sanırım, konunun teknik düzeyde tartışılmasına geçmeden önce, felsefi düzeyde de irdelenmesinde yarar var. Son yıllarda, iktisat politikaları ile demokrasi arasında, ekonomiye yoğun devlet müdahalesi ile demokrasinin bağdaşmadığı yolunda bir görüş giderek yaygınlık kazandı. Bir başka deyişle, yaşanılan ekonomik krizden kurtulması yolunun, serbest piyasa ekonomisinin tüm kurumlarıyla uygulanmasından geçtiği görüşünün kapitalist dünyada egemen olmasıyla birlikte, uygulamaya konulan iktisadi politikalara siyasi düzeyde de bir haklılık kazandırmak amacıyla; "serbest piyasası ekonomisi, demokrasinin de maddi temelini oluşturur" iddiası gündeme getirildi. Türkiye'de de sanırım ANAP iktidarı bu görüşü paylaşıyor.

Şimdi izninizle, konuya ilişkin olarak ilk görüşü Asaf Savaş Akat'tan almak istiyorum. Kendisi sosyalist bir iktisatçı. Ama ilgili kamuoyunda, az önce özetlemeye çalıştığım görüşten yana olduğu biçiminde bir yaygın kanı var ve bu yüzden de eleştiriliyor.

Evet Sayın Akat, söz sizin. Bize konuya ilişkin görüşlerinizi, özellikle iktidarın son bir yıllık uygulamalarının ortaya çıkardığı tabloyu da gözönüne alarak açıklar mısınız?

AKAT: Türkiye'nin kısa dönemli ve uzun dönemli iktisadi sorunlarını tartıştığımızda, karşımıza bir dizi önemli tercih, hayati diyebileceğimiz nitelikte tercihler geliyor. Bu konularda kamuoyunun, özellikle siyasi kadroların netleşmesinde büyük yarar olduğunu düşünüyorum. Birincisi demokrasi sorunu tabiî. İkincisi ise kaynak dağılım mekanizmaları. Bir tarafta siyasi mekanizmalar var, bir tarafta iktisadi mekanizmalar. Bunlar arasında nasıl ilişkiler olabilir?

Gerekli koşullarla yeterli koşulları çok iyi koymak lazım bu konuda. Bence, piyasa mekanizması dediğimiz adem-i merkeziyetçi kaynak dağılım mekanizmaları, demokrasinin olması için gerekli koşuldur. Kesinlikle yeterli koşul değildir. Yani bir ülkede piyasa mekanizması olabilir, ama demokrasinin d'si de olmayabilir. "Piyasa mekanizması bizi demokrasiye götürür." Bu bana bayağı saçma geliyor. Tarihî olarak böyle bir nedensellik hiçbir yerde görülmüyor. Ampirik olarak da, teorik olarak da böyle bir olay yok. Demek ki, piyasa mekanizması ile demokrasiye geçilemiyor. Yalnız bunun tam tersi bence doğru. Adem-i merkeziyetçi dediğimiz piyasa mekanizmaları yoksa, bir ülkede demokrasi olmaz. Bu bir.

İkincisi, piyasa dediğimiz olayla mülkiyeti karıştırıyoruz. Bu çok önemli. Piyasa olayıyla mülkiyet olayını bu anlamda karıştırdığınız zaman ortaya şöyle bir şey çıkıyor: Piyasa mekanizması eşittir liberalizm. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler. Adem-i merkeziyetçi kaynak dağılım mekanizmaları olabilir, özel mülkiyet olabilir, bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler olabilir. Bu klasik kapitalizmdir. Adem-i merkeziyetçi kaynak dağılım mekanizmaları devlet mülkiyeti ile olabilir, tek parti yönetimiyle olabilir. Macaristan'da olduğu gibi. Farklı farklı bileşimler mümkündür. Piyasa mekanizmasından yanayım, ama özel mülkiyete karşı çıkıyorum.

Bu hükümete geçtiğimiz yıl ve önümüzdeki yıllar açısından baktığımızda, çok belirgin iki özellik görüyoruz. Bir, bu hükümet serbest piyasa mekanizmasından falan yana değil. Nasıl demokrasiden yana değilse. *Şu anda Türkiye'de ne kadar demokrasi varsa, o kadar piyasa vardır.*

Peki, ne var? Bu hükümet özel mülkiyetten yana. Bu, açık seçik ortada. Bu hükümet geçtiğimiz dönemlerdeki hükümetlerin pek çoğundan daha fazla özel mülkiyetten yana. Piyasa mekanizmasından yana olduğuna dair bir işaret görmek çok zor. Faiz haddini yine kendi belirliyor, döviz kurunu yine kendi belirliyor. Gümrük duvarlarını istediği gibi kaldırıp istediği gibi indirmek yetkilerinin hepsini elinde tutuyor ve hiçbir zaman olmadığı kadar keyfiyet içinde indiriyor, kaldırıyor. Ancak şunu söyleyebilirler; eskiden tekno-bürokratik yapı daha az etkindi, bu çocuklar şimdi daha iyi iş yapıyorlar. Ama şunu söylemezler. Piyasayı getirdik, diyemezler. Nasıl demokrasiyi getirdik, diyemezlerse.

Türkiye'de benim karşı çıktığım bir yanılgı daha var. Bizde piyasa ekonomisi denince, akla sadece ve sadece özel mülkiyetten yana olmak gelmiyor. Artı bir de alternatifi planlı ekonomidir diye geliyor. Bu da benim gördüğüm en büyük yanılgılardan biri. Türkiye'de hiçbir zaman planlı ekonomi olmamıştır, piyasa ekonomisi olmamıştır. Bir tarih öncesi *komuta ekonomisi* vardır. Şimdi alternatife kaynak dağılım mekanizmaları olarak baktığımızda, Türkiye'de planlı ekonomi versus piyasa olmamıştır. Alternatifi de komuta ekonomisi versus piyasa olmuştur. Planlı ekonomi alternatifi Türkiye'nin tarihinde yoktur. Olamaz da. Niye olamaz? Gayet açık nedenlerle olamaz. Türkiye ne zaman sosyalist oldu ki, planlı ekonomisi olsun. Bizim bilmediğimiz gizli bir sosyalist dönem mi vardı Türkiye'de? Yoktu. Ama komuta ekonomisi vardı. Türkiye'de uygulanan komuta ekonomisi ile Kanuni devrinde uygulanan komuta ekonomisi nitelik olarak aynıdır.

İşte Türkiye'de alternatifler bunlardır. Özel sınai mülkiyetin gelişmesinin sakıncalı görüldüğü dönemler olmuştur; son derece anti-sosyalist kadrolarca. Türkiye'de aynı zamanda sonuna kadar anti-sosyalist ve aynı zamanda anti-mülkiyetçi olmak mümkündür. Türk tarihi bunun örnekleri ile doludur.

KÖYMEN: İkinci olarak sözü, bir hatırlatmasıyla birlikte Bilsay Kuruç'a vereceğim. Hatırlatmam şu; bilindiği gibi özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra çoğulcu demokrasinin beşiği sayılan gelişmiş kapitalist ülkelerde, devletin ekonomiye müdahalesi giderek yoğunlaşmıştı. Bu yoğunlaşma, sosyal demokratların iktidar dönemlerinde daha da netlik kazanmıştı. Ekonomiye yoğun devlet müdahalesinin ardında, piyasa mekanizmasının ekonomik dengeyi ve dengeli büyümeyi sağlayacak mekanizmaları içerdiğine dair görüşe olan inancın sarsılması kadar, sanırım devletin yeniden bölüşümcü bir politika izlemesinin, demokrasiye daha bir işlerlik sağlayacağı görüşünün de payı vardı.

Şimdi Sayın Kuruç, bu hatırlatmamı da, eğer gerek görüyorsanız, yeni bir tartışma boyutu olarak işin içine sokarak ve tabiî Türkiye'deki uygulamadan yola çıkarak bize görüşlerinizi anlatır mısınız?

KURUÇ: Efendim, sadece bugünden ilham alarak bir-iki şey söyleyeyim. Türkiye'de demokrasi sorununun öncelikle, demokrasi çok iyidir diye tekrarlamaktan ileri götürülmesi gerektiğine inanıyorum.

Demokrasi Türkiye'de ne zamanlarda, hangi ölçülerde, hangi biçimler içerisinde gerçekleştirilebilir? Biz bir köylü toplumuyuz. Köylü toplumuyuz, ama, özelliklerini, niteliklerini hızla orta sınıflara doğru değiştiren bir köylülük vasfı taşıyoruz. Eğer bu saptama doğru ise, demokrasiye doğru gidiyoruz demektir.

Eğer demokrasi, ekonomik-toplumsal yapı sorunu ise, ancak bunun sayesinde gerçekten varolabilir. O zaman ekonomi politikaları, başta yine demokrasi sorunu olmak üzere, ne kadar yardımcı oluyor? Halkın çoğunun özlemleri, köylü yapısını, köylü kökenlerini bir tarafa bırakmaksızın, orta sınıf özlemlerini çok çabuk kavrıyor. Böyle bir toplum demokrasiyi edinmeden, demokrasiyi bir çalışma ve yaşama biçimi olarak özümsemeden, herhalde daha fazla ileri gidemez.

Cumhuriyet rejimi Türkiye'yi bir orta sınıflar, kentlerde yaşayan bir orta sınıflar dünyası olarak tasarlıyordu ve yüzü Avrupa'ya dönüktü. Onun için demokrasi dediğimizde de, orta sınıf dediğimizde de, aklımızda Avrupa vardı. Şimdi tablo değişti. Arkamızı Avrupa'ya, yüzümüzü Asya ve Ortadoğu'ya döndük. Böylece hem ekonomik büyüme konusunda, hem de başka konularda yeni modeller geldi Türkiye'nin önüne. Güney Kore gibi...

Bunlar özel rejimlerdir. Yani, Güney Kore tipi bir rejim, dünyada bir müstahkem mevki olarak, askerî nedenlerle, hassas bölge yaratmak üzere bir müstahkem mevki olarak inşa ediliyor. Güney Kore türü bir ekonomik yapıyla giderek demokrasiye varmak mümkün değildir. Ama Güney Kore rejiminin bizim için bir özelliği var. Güney Kore ve Uzak Asya rejimleri piyasa sözünün Türkiye'deki yankıları oluyor.

1980 modeli ekonomi, Türkiye'de ilginç bir şekilde ekonomik kararların en çok merkezîleştiği dönemdir. Piyasa sözünün en çok tekrarlandığı, fakat ekonomik kararların kişiselleşerek, bir merkezî karar organizasyonu içinde değil, kişiselleşerek en çok merkezîleştiği dönem. Bu durum Asya tipi demokrasinin seçeneklerini karşımıza koyuyor: Acaba ülkenin cephesini yeniden Avrupa'ya çevirmek suretiyle, piyasa denen şey Türkiye'de uygulanabilir mi? Bana göre piyasa denilen şey, Türkiye'de ancak bu biçimde uygulanır.

Ben Türkiye'de plana doğru düşünmek gereğine inanıyorum. Çünkü, Türkiye'de iyi bir plancılığa doğru gidersek, demokrasinin daha çok birinci sahnede olacağını düşünüyorum. Plancılık biraz kaprisli iştir. Herkes mükemmel olsun ister, ama Türkiye'nin geçmişinde bunu bulmak mümkün değildir. Ama bundan sonra Türkiye daha iyisi yapabilir. Plancılık yapılırsa, plancılığın başarılı olduğu ölçüde komuta da azalabilir. Ancak, Komuta denilen şey, yani direktif, iktisat arazisi içinde kullanılır bir şeydir. Fransa'dan Sovyetler Birliği'ne kadar çok geniş bir alan içinde, yer yer, zaman zaman kullanılabilir. Onun için demokrasi iyidirden çok, demokrasinin en yakın gereği nedir diye düşünmek gerekir.

Avrupa'ya bakarsak, Avrupa'da sosyal demokrasi Keynesçi politikaların çözümüdür. 1945'ten itibaren, daha savaş içinde adamlar bunun üzerinde kafa yordular. Bu bir anlaşmayla sağlandı. Bir sözsüz anlaşma oldu. Bu anlaşmayı hiç bozmadılar. Ne zamana kadar bozmadılar? İşte Sayın Reagan ve Sayın Thatcher bozmuştur. O zaman anlaşıldı ki, 1970'lerin sonunda Avrupa'da sağ,

bu gidişi kendi lehine değil, kendi aleyhine bir gelişme olarak beyan etti. Onun için bozuyorum bu anlaşmayı dedi. Ama bu dönemde sosyal demokrasi oturdu. Şimdi Türkiye'de sosyal demokrasi sadece piyasa üzerinde oturamaz. Piyasa bunun şartı ama, sadece piyasa üzerine oturamaz.

KÖYMEN: Sayın Kocayusufpaşaoğlu, siz liberal bir partinin, DYP'nin Genel Başkan Yardımcısı'sınız. Siz serbest piyasa mekanizmasını, demokrasinin olmazsa olmaz bir koşulu olarak görüyor musunuz? Örneğin bir plan fikrinin, sizin modelinizdeki yeri nedir?

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU: Ben burada iki hüviyetimle birlikte bulunuyorum. Biri, bir siyasi partinin genel başkan yardımcısı olarak, diğeri de eski Hazine Genel Sekreteri olarak, ekonominin yönetiminde görev almış ve devletin ekonomiyi yönetmede en sorumlu mevkiinde bulunmuş bir insan olarak bulunuyorum. Biz piyasa ekonomisini siyasi liberalizmin bir uzantısı olarak görüyoruz. Yoksa serbest piyasa ekonomisi siyasi liberalizmi doğurmuş değildir. Yani siyasi hürriyetleri olmayan bir toplumda da serbest piyasa ekonomisi olabilir, nitekim olmuştur. Hitler Almanya'sını, Franco İspanya'sını düşünelim. Piyasa ekonomisi oluyor diye siyasi liberalizm olmaz, siyasi liberalizmin olduğu yerde bir piyasa ekonomisi olur.

Şimdi bu açıdan bakarak, Özal Hükümeti'nin ekonomik politikasını değerlendirirken, evvela bu ekonominin serbest piyasa ekonomisi olmadığını, sadece önündeki afişin serbest piyasa ekonomisi olduğunu söylemek lazım. Serbest piyasa ekonomisi fiyatların serbestçe teşekkül ettiği bir ekonomidir. Ve bu fiyatlar, kaynak dağılımı olsun, gelir dağılımı olsun, bunları belirler. Döviz kuru devlet tarafından belirleniyor, taban fiyatları öyle, faizler öyle, gümrük oranları öyle. Ve artık, ben, geriye ne kalıyor bilemiyorum. Her şey devletçe tespit ediliyor. İşçi ücretleri de. Geriye ne kalıyor peki?

Bu iki sorunuza cevap verdikten sonra şu noktaya gelmek istiyorum. Asya tipi demokrasi, Avrupa tipi demokrasi... gibi demokrasi tiplemelerine karşıyım. Biz demokrasinin bazı evrensel kaideleri olduğunu ve bu kaideler varsa demokrasinin olduğunu, yoksa demokrasinin olmadığını kabul ediyoruz. Yüzde şu kadar demokrasi olmaz. Yüzde şu kadar demokrasinin olduğu yerde, vatandaşlar da o kadar vatandaş olur, geriye kalan ise uyruktur. Öyleyse demokrasiye ayrı sıfatlar koymayalım. Demokrasi tektir. Demokrasi hayat tarzıdır, anlayıştır, vardır veya yoktur.

Demokratik rejimi reddederek piyasa ekonomisini yürütmenin adı başkadır. Bunun adı faşizm de olabilir, başka bir şey de olabilir. Asya ülkelerinin demokrasi adı altındaki uygulamaları da olabilir. Peki demokrasi rejimi ile plan fikri nasıl yanyana gelecek? Bir sorun da burada. Eğer planı ekonomik faaliyetlerin tamamen, en ince teferruatına kadar, kaynak yaratmadan üretime, üretimden gelir dağılımına kadar planlayacak bir anlayış olarak görürsek, bu, demokrasiyle bağdaşmayan bir planlama anlayışıdır. Ama planlamayı ekonomik kaynakların bir envanteri, bu kaynakların optimum kullanımı ile ilgili dağılımını kolaylaştırmak, dağılımı ile ilgili birtakım müdahaleler yapmak biçiminde anlarsanız, böyle bir plan fikrini demokrasilerde rahatlıkla uygulayabilirsiniz.

İnsanların kendi hayatlarını bile planladıkları bir ortamda, ülkenin en azından on beş yıl gibi bir süre için geleceğini belirlemesi, yani planlaması, hedeflerini belirlemesi lazım. Bu tür plan uygulamalarının bundan sonra da uygulanmaması için herhangi bir neden görmüyorum. Hatta daha da ilerletilmiş, geliştirilmiş biçimde uygulanması lazım. Ancak, siyasi tercihlerin bürokratik mercilerin belirledikleri tercihlere göre değil, milletten rey almış, yetki almış siyasi iktidarların tercihlerine göre yapılması lazım. Bence planın en büyük talihsizliği de budur.

Şimdi izninizle devlet anlayışımızı ortaya koyacağım. Oradan da mülkiyet anlayışımıza geleceğim. Bir kere mülkiyeti ikiye ayırmak lazım. Üretim araçlarındaki mülkiyet, diğer mülkiyet. Bir fabrikanın mülkiyeti ile, bir evin mülkiyetini ayrı ayrı koymak lazım. Çalışılarak elde edilen mülkiyetin tamamen yanındayız. Cemiyetle ilgili görevlerini yerine getiriyorsa, herkes istediği mülkiyete sahip olur. Kamunun bu konuyla ilgili olarak koyduğu genel kurallara, kısıtlamalara uyması kaydıyla. Sınai mülkiyete gelince, burada biz özel girişimin de, kamunun da mülkiyet sahibi olabileceğini düşünebiliyoruz. Burada önemli olan, kaynakların verimli olarak kullanılmasıdır.

Mülkiyet sorunundan daha önemli sorun, yönetim sorunudur. Bir işletmenin mülkiyetinin şurada veya burada olması, o yerin verimli işletildiği anlamına gelmez. Öyle devlet işletmeleri var ki, fevkalade verimli çalışıyor. Ama bunun tam tersi daha çok, maalesef.

KÖYMEN: Söz sırası, şimdi de Sayın Kumbaracıbaşı'nda. Siz Sayın Kumbaracıbaşı, iktisat politikalarıyla demokrasi arasındaki ilişkileri nasıl formüle ediyorsunuz? Ve asıl önemlisi, ANAP iktidarının uyguladığı iktisat politikalarıyla Türkiye'de yaşamakta olduğumuz demokratikleşme süreci arasındaki etkileşimi nasıl değerlendiriyorsunuz?

KUMBARACIBAŞI: Başlangıçta şunu belirteyim. Ben de Sayın Kocayusufpaşaoğlu gibi partiliyim. Ama o kadar yüksek bir göreve parti içinde sahip değilim. Onun için burada partiyi temsilen konuşmuyorum. Kişisel düşüncelerimi aktaracağım. Üstünde durduğumuz önemli kavramlar var: Demokrasi, liberalizm gibi. Liberalizm de; siyasi liberalizm, iktisadi liberalizm diye ikiye ayrılıyor. Ben sosyal demokrasi açısından şunu vurgulamak istiyorum. Demokrasiden ne anlıyoruz konusunda bir netleşmeye ihtiyacımız var. Kuşkusuz içinde yaşadığımız çağın demokrasiye ilişkin evrensel kuralları var. Bunlar nasıl sağlanacaktır? Bunların sağlanması ile demokrasi yerleşik bir demokrasi olabiliyor mu? Benim görüşüme göre, demokrasinin gerçekleşebilmesi için evrensel kuralları içermekle beraber, çalışan sınıfların söz hakkının ön plana çıkarılması gerekir.

Bunu sağlayabilmek için öncelikle bir kitleye, yani işçiye, yani küçük çiftçiye ve esnafa ve hatta ulusal sanayiciye, aydınlara, demokrasiye katılımlarını sağlayacak bir silah, bir araç vermek grekiyor. Bu, onların ekonomik özgürlüğüdür. Bu ekonomik özgürlüğü sağlayamadığımız müddetçe, demokrasi, benim tanımladığım açıdan bakarsanız, sermayenin istediği demokrasi olacak veya oldurulmaya çalışılacaktır.

Burada ekonomik liberalizmden değişik nitelikli kavramlar anlıyor olabiliriz. Ama benim için, ekonomik liberalizmden kastedilen salt bir piyasa ekonomisinin mevcudiyeti ise, bu ekonomik özgürlük getirmez. Piyasa ekonomisi kendi haline bırakılmış bir piyasa ekonomisi ise, tersine mevcudun devamını sağlamada bir araç olabilir. Biraz teknik açıdan görürsek olayı, piyasa mekanizması, özünde ne sadece liberalizmin kullandığı araçtır, ne de sosyalist sistemin kullanmaması gereken bir araçtır. Çünkü planlama mekanizmasının piyasa aracından yararlanmaması diye bir şey düşünülemez.

Planlama ille de bir emredicilik olmayabilir. Nitekim, biz planlarımızda özel sektöre rica ediyoruz. Bu rica belki katı bir ricaydı. Ama Türkiye'nin hangi döneminde komuta ekonomisi olmamıştır, ben merak ediyorum. Biraz önce Sayın Kocayusufpaşaoğlu örneklerini verdi. Piyasaya ben liberalim diye çıkmış bir mühendis iktisatçı, çok katı müdahalelerle ekonomiyi idare ediyor ve yine de ben liberalim diyor. Daha önce de ben liberalim diye ortaya çıkanlar oldu, 1950-60 arasında. Türkiye tarihinde gerçekten önemli yer tutmuş bir başbakan, gerek toplumsal hayatta, gerek siyasal yaşantı içinde, liberalim diye başladı 1950'de bu işe. Ama ben bakıyorum bugün, toplumun ona duyduğu saygının özünde, yaptığı kamu yatırımları yatıyor.

Demek ki Türkiye'nin ekonomik politikaları tarihî gelişimi içerisinde, çok kısa bir salt piyasa ekonomisi deneyimi dışında, hep devlet müdahaleciliği olmuştur. Bu devlet müdahalesi de dünyadaki devlet müdahaleciliğine paraleldir. Plan ve devletin sosyal işlevleri konusunda biz bir hayli deneyimliyiz.

KÖYMEN: Türkiye'de geleneksel biçimiyle kullanıldığı anlamda bir devletçilik mi kastettiğiniz devletçilik?

Kumbaracıbaşı: "Ekonomik özgürlüğü sağlayamazsak, demokrasi sermayenin istediği demokrasi olacaktır."

KUMBARACIBAŞI: Benim düşüncemde tabiî, devletçilik olayı da Türkiye'de tam olgunlaştırılamadı. Onu bozan güçler var. Olayı sınıfsal açıdan değerlendirirsek, çalışan kesimlerin, sınıfların ekonomik özgürlüklerine kavuşmalarını engelleyici girişimler olduğu için devletçilik Türkiye'de yozlaştırılmıştır.

KURUÇ: İzninizle çok kısa olarak bir-iki noktaya değineceğim. Plan hiçbir zaman demokrasi için engel olmadı. Demokrasi için engeller, tersine serbest piyasa sloganlarının atıldığı dönemlerde oldu. Türkiye için gözlemimiz bu. Ekonomik liberalizmdir Türkiye'nin esas sorunu, 1980'den sonra. Türkiye'de çok sayıda liberal var mı? Var mıydı? Var mıdır? 1980'in en önemli sorunlarından biridir. Benim sorunum değil, ama gözlemim bu. Liberalizm asıl bundan sonra başlayacak Türkiye'de. Şimdi Türkiye'de liberalizm oluşursa, piyasa demokrasinin temelidir gibi bir görüş, muzaffer olamaz. Ama ben bunun, bugünkü kısır döngü içinde kalmasından endişeliyim. Niçin ANAP bir şey yapamaz? Kişilere indirgemeyelim meseleyi. Ama niçin bugünkü yönetim bunu yapamasın? Çünkü Türkiye'nin önemli davası, Avrupa'nın vaktiyle sağlamış olduğu bol kaynaklar meselesidir. Yani gelişme, çemberi kırma.

KÖYMEN: Sayın Akat, sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

AKAT: Hemfikir olmadığım konular var, ama çok uzayacak galiba. Önemli bir geçmişle bağlarını sürdürme sorunu var galiba, bugün sosyal demokrat hareketin. O da şu; Türkiye'nin geçmişte jakoben, tepeden inmeci bir geleneği var. Hem bu geleneğe sahip çıkalım, hem de sosyal demokrat olalım. Bu mümkün mü sorusu ciddi bir sorudur. Plan demokrasiye engel oldu mu sorusuna ben de bir soru soruyorum. Türkiye'de plan hangi demokratik seçimle gelmiş? Hangi iktidar getirmiştir? Türkiye'de plan bir askerî müdahale ile gelmiştir. Ve sadece askerî müdahale ile gelmemiş, Anayasa'ya konmuştur. Nereden bakarsak bakalım bu demokrasiye aykırıdır. Bir partinin plansızlığı savunarak iktidara gelemeyeceğini kurallaştırmıştır Anayasa. Bütün 60'lı yıllar boyunca planlama sürekli askerî darbe polemiğinin konusu olmuştur.

KUMBARACIBAŞI: Bir dakika. Ben galiba iyice yanlış anlaşılmışım. Buna müdahale etmek zorundayım. Biz hiçbir geleneğin devamı değiliz. Başta da söyledim, partim adına bir şey söylemek istemiyorum. Kişisel görüşlerimi söylüyorum. Ama burada Türkiye'nin plan ve devlet geleneği var derken, SODEP bu plan ve devlet geleneğine sahip çıkıyor filan anlamında bir şey söylemedim.

Türkiye'de plan fikrini tepeden inme getirdiler. Buna katılıyorum. 27 Mayıs olayı çok romantik bir yaklaşımdı. Farkında değildi belki, olayların içinde olanlar. Ama plan fikrinin yanlış getirilmiş olması plan fikrinin yanlış olduğunu göstermez.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU: Kısaca bir şey ifade etmek istiyorum. Evvela Türk solunun demokrasiye ilk defa bu kadar sahip çıktığını müşahade ediyorum. Bu çok olumlu bir şey. Demokratik rejimin sağlam temellere oturtulması açısından çok yararlı. Uzun süre totaliter müdahaleler ve totaliter hareketlerle sol beraber yürüdü. Bu Türkiye için çok önemli bir şey.

İkinci konu şu: Liberalizm adı altında liberal olmayan bir politikayı uygulayan Özal Hükümeti'nin, siyasi liberalizmin ve onun gerektirdiği ekonomik liberalizmin temsilcisi sayılmaması gerektiğini açıkça başta belirtmiştim. Özal'ın liberal olmadığını buradaki bütün arkadaşlar kabul etmiştir. O bakımdan ortada liberalizm diye bir konu yoktur.

KÖYMEN: Şimdi bir ikinci konuyu görüşlerinize sunmak istiyorum: Azgelişmiş veya gelişme yolundaki ekonomilerde, demokrasinin ancak ekonomik büyümenin sürekliliği ile mümkün olduğu yolunda bir görüşten acaba söz edilebilir mi?

AKAT: Türkiye'de ne zaman demokrasi yavaşlamıştır, büyüme hızı da yavaşlamıştır. Ekonomik büyümenin yolu demokrasiden geçer, Cumhuriyet tarihi nettir, açıktır. Bunun tarihî nedenleri vardır. Çünkü ancak ve ancak, halkın oylarıyla seçilmiş iktidarlar bir parça vergi alabilirler.

Şimdi olaya yalnız ekonomik büyüme değil, siyaset, demokrasi açısından baktığımızda, bugün çalışan sınıflara söz hakkı verildiğini ben göremiyorum. Sayın Köymen, siz ne soracaksınız sorun, öyle görünüyor ki, biz yine kendi istediklerimizi tartışacağız. Şimdi izninizle ben burada bir sendika tartışmasını başlatmak istiyorum. Bana göre, tekrar ediyorum, bugün Türkiye ekonomisinin bir numaralı sorunu demokrasidir. Öyle ise, özgür sendikacılığı tartışma gündemine getirmek boynumun borcu.

Bilsay'a sorarım, özgür sendikacılık ne ölçüde planlamayla tutarlıdır? Şimdi, özgür sendikacılıktan yana mıyız, değil miyiz? Sendikaları biz kafamızdaki kaynak dağılım mekanizmalarına uydurmayacağız. Tüm ekonominin düzenlenmesini sendikacılığın özgür olmasına uyduracağız. İşte hedef bu. Türkiye'nin hedefi demokrasidir, özgür sendikacılıktır. Piyasa mekanizması yoksa, özgür sendikacılık yoktur. Özgür sendikacılık yoksa, sizin tanımladığınız anlamda demokrasi olamaz. Mantık budur. Çünkü devlet, eğer piyasa mekanizması yoksa, ücretleri tespit eder. Devletin ücret tespit ettiği yerde, özgür sendikacılık olmaz.

Türkiye'de hiçbir zaman özgür sendikacılık olmamıştır. Hep denetimli sendikacılık olmuştur. Şu anda esas, plan-piyasa tartışması değildir. Özgür sendikacılıktır. Yani sol yer değiştirmelidir. Bazen plan diyoruz, piyasa diyoruz. Biz ne muhalefet yapıyoruz, ne bir şey yapıyoruz. Adam ne derse desin, biz özgür sendikacılık diyelim. Niye plandan bahsediyoruz? İşsizlik sigortasından bahsedelim. Niye KİT'lerden bahsediyoruz? Okul çocuklarına bedava yemekten bahsedelim. Sosyal devleti sosyal devlet yapan şeyler ne? Ne verilecekse, ondan bahsedelim.

KÖYMEN: Eğer cemaat tümüyle katılıyorsa, imam'ın bir itirazı yok. Hele konu özgür sendikacılık olunca, hiçbir itirazım yok. Merak ediyorum, hep birlikte Türkiye ekonomisinin, Türk demokrasisinin en önemli sorunu olduğunu tescil edebilir miyiz özgür sendikacılığın?

KUMBARACIBAŞI: Bu konudaki duyarlılığa katılıyorum. Biz Ankara il örgütünde düzenlediğimiz ilk panelde işçi hakları ve işçi sorunlarını işledik. Bu panel Anadolu turnesine çıkmıştır. İstanbul'a gitmiştir, Bursa'ya gitmiştir. Şimdi tabiî basına çok az intikal ettiği için, dostlarımız bunu izleyememiş olabilirler. Bizim parti olarak ilk planda öne çıkarttığımız olay bu. Bugün sendikal hakları kısıtlayan yasal çerçeve ile, Anayasa buna dahildir,

Türkiye'de demokrasiye adım atılmaz, ama, biz bunu kıracağız. Sendikalara tabiî ki en başta siyasetle uğraşma hakkını vermek zorundayız.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU: Türkiye'nin ekonomik politikası ile ilgili sorunları tartışırken, akla evvela işçilerin ücretlerini serbestçe tespit edebilmeleri gelir, toplu sözleşme hakkı gelir. Eğer siyasetin kim tarafından yapılacağı sorusu ortaya çıkarsa, biz biraz farklı düşünüyoruz. Biz siyasetin siyasi partiler tarafından yapılacağını, ancak, siyasi partiye aktif katılmak için şu veya bu kurumun üyesi olmanın mani teşkil etmemesini öngörüyoruz.

KÖYMEN: Evet, Sayın Akat, sizin sözünüz bitmiş miydi?

4kat:
"Türkiye'de piyasanın önündeki en büyük engel. Türk sermaye sınıfı denen cemaattir"

AKAT: Hayır. Bunu tescil ettikten sonra, benim büyüme ve demokrasi konusunda söyleyeceğim şu. Artık komuta ekonomisi deriz, ya da başka bir şey, Türkiye bir yapıyla 60 yıl sonunda 80'lere gelmiştir. Ve bu yapı iflas etmiştir. Ben bu yapıda köklü değişiklikler olması gerektiğine inananlardanım. Yani, Türkiye çok ciddi bir dizi ekonomik reform yapmak zorundadır. Ve ben bu reformların ancak ve ancak siyasi demokrasiden sonra yapılabileceğine inanıyorum. Ancak ve ancak Türkiye'de bu reformları, demokrasi içinde iktidara gelmiş ve demokrasi zenginleşirken iktidara gelmiş iktidarlar yapabilir. Demokrasi sınırlı olduğu sürece, kim nasıl gelirse gelsin bu reformları yapamaz. Bu hükümete de sürekli yönelttiğim eleştiri bu olmuştur. Bunlar bunları yapamazlar. Bunları yapamamalarının siyasi engelleri vardır. Demokrasi içinde gelmemişlerdir, yapamazlar. Yapamadıkları için de, yapılmadığı için de Türk ekonomisi rayına oturamaz. Türkiye ilelebet bir istikrar politikası uygulayan ve yavaş büyüyen bir ekonomi olarak kalır.

Şu anda iktidarda olan kadrolar Türkiye ekonomisinin zorunlu kıldığı büyük reformları yapamazlar. Bir, siyasi iktidarları yoktur. İkincisi, zaten niyetleri olup olmadığı belli değildir. Üçüncüsü ise, bilgilerinin olmadığı kanaatindeyim. Profesyonel iktisatçı olarak baktığım zaman, iktisat bilmediklerini görüyorum.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU: Türkiye'de gelişmenin ve kalkınmanın hızlandığı dönemlerde demokrasinin işlediğini görüyoruz. Buna mukabil gelişmenin yavaşladığı, durduğu dönemlerde, hatta gerilediği dönemlerde, milletin fakirleştiği dönemlerde demokrasinin işlemediğini görüyoruz. Böyle bir paralellik var. 69'da ortalama kalkınma hızı yüzde 7, fiyat artışları yüzde 5'ler civarında. Buna mukabil 1979-83 döneminde toplam fiyat artışları yüzde 300'lerin üzerinde. Bu iş burada bitiyor. Fert başına millî gelirin 1500 dolardan 1000 doların altına inmesini kapsayan bu süreç içindeki ekonomi politikalarının, milletin yararına olduğunu herhalde ifade edemeyiz. Demokrasi ile kalkınma arasında organik bir bağ var mıdır, yok mudur sorusu bile boş. Mutlak bir bağ var.

Kendisine verilen emanetin yenilenmesini halkoyuna sunma mecburiyetinde olan bir iktidar ancak millete hizmet edecektir. Demokrasi, iktidarları, memleketin refahını artırmaya zorlayan bir sistemdir. Onun haricindeki bir sistemde de bazı gelişmeler olabilir. Teknik gelişme belki başka bir sistemde de mümkün, üretimin artırılması belki başka bir sistemde de mümkün, ama insanın bütünsel olarak gelişmesi ancak demokratik rejimlerde mümkündür.

KÖYMEN: Şimdi size geçmek istiyorum Sayın Kuruç. Yalnız bir noktayı belirtmek istiyorum. Ekonomik büyüme ile demokrasi arasında ilişki kuranlardan bir bölümü şöyle bir yorum da yapıyorlar: Siyasal demokrasinin ancak belli bir ekonomik gelişmişlik düzeyinde mümkün olabileceğini söylüyorlar. Siz bu iddiaya ne dersiniz?

KURUÇ: Sübjektif unsurları da yansıtmak isterim. Yani demokrasiyi sevme derecemi, demokrasiyi ne kadar sevdiğimi söylemek istemiyorum. Ancak, demokrasiye fazla yük yüklemeyelim.

Demokrasinin her temele oturabileceğini ben tahmin etmiyorum. Demokrasi küçük ünitelere oturur mu? Basit üretim birimlerine oturur mu? Bugün dünyanın herhangi bir yerinde görmüyoruz bunu. Demokrasi sanayileşmeye daha çok yakışır. Bunun için sendikacılıkla demokrasi ya da sanayileşmeyle sendikacılık içiçedir.

Beş senedir Türkiye'nin gündeminde bir düşük ücret meselesi var. Bu düşük ücretler ekonomisinin nereye oturacağı belli. Mevcut temel üzerine reformları da oturtamayız. Bugün reform dediğimiz zaman, reformun mutlaka ekonomik yapıyı daha güzelleştirebilmesi lazım. Daha geliştirecek birtakım fonksiyonları olması lazım. Yani bir amacı olması lazım. Salt reform için reform yapamazsınız. Yeni sermaye birikimi modellerini net olarak ortaya koymalıyız.

KÖYMEN: Şimdi Sayın Kuruç bunu ifade etmedi galiba. Önce büyüme, önce yeni bir sermaye birikimi modeli, sonra demokrasi. Böyle bir şey söylemedi. Dedi ki, eğer demokrasinin kalıcı olmasını istiyorsak, buna uygun, bunu temellendirecek sermaye birikimi modelini de geliştirmemiz lazım...

AKAT: Buna kesinlikle katılıyorum.

KÖYMEN: Sayın Kumbaracıbaşı sıra sizde. Siz demokrasi ile büyüme ilişkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?

KUMBARACIBAŞI: Sol hareketin dünyada gelişmesi ve gerçekleşmesi liberalizme bir zorlamayı getirdi. Onlar da işsizlik sigortasını savunur hale gelmek zorundaydılar. Bu konuda anlaşmalıyız. Çünkü bunu kabul etmezsek o zaman sınırlar ortadan kalkıyor gibi bir görüntü ortaya çıkar. Bu yanıltıcıdır ve bu yanıltıcılığı siyasal iktidarları için sağ partiler kullanmışlardır.

Reformlar, demokrasi, büyüme... Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için sosyal demokrasinin iktidara gelmesi gereklidir. Piyasa mekanizmasının, ana düzenlemeler gerçekleştirilmeden, tek başına bir şey getiremeyeceğini söylüyorum. Sosyal demokrat bir iktidarın devletçiliği ve plancılığı, yeni bir anlayış içinde, gereklidir. Sanayileşmeliyiz. Herhangi bir şartlanmaya kapılmadan, bunu yaparken de sosyal piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi için planlı devletçiliğe, sosyal devletçiliğe ağırlık vermek zorundayız. Türkiye'nin koşulları budur.

Bugün yapılan olay, mevcut hükümetin özgün politikasının devamı değildir. Bu politika kimin için özgündür? Bu politika, IMF'nin daha önce iktidarda olanların önüne getirip koyduğu bir projedir. Aşağı yukarı içinden hiçbir sapma yapmadan uygulanıyor. Temeldeki olay Türkiye'de büyümenin önlenmesi, yani sanayileşmesinin yavaşlatılmasıdır. Türkiye yeni bir ekonomi politikasına geçmek zorundadır.

AKAT: Bundan evvelki konuşmama eklemek istediğim çok kısa bir şey var. Ben, adeta bir fanus içinde yetiştirilmiş bir imtiyazlı sınıfın elinden imtiyazların alınmasını öneriyorum. Şu ya da bu şekilde bu sınıfla uzaktan yakından ilişkisi olan hareketlerin bu reformları yapabileceğine inanmıyorum. Ondan dolayıdır ki, Türkiye'de bu reformların ancak ve ancak soldaki partiler tarafından yapılabileceğini söylüyorum. Türkiye'de piyasanın önündeki en büyük engel, Türk sermaye sınıfı denilen cemaattır. Bir, bunu kaydetmek istiyorum. İkincisi, Bilsay'la kesinlikle yüzseksen derece zıtız. Demokrasiye sonuna kadar bütün beklentileri yükleme zorunluluğumuz var. Ve hiçbir şekilde burada netliği kaybetmememiz lazım. Önce büyük fabrikalar olacak, sonra demokrasi olacak, böyle şey olmaz. Tarih doğrulamıyor. Buradaki tercihimiz bence yine ekonomik bir tercih değil, siyasi bir tercih. Demokrasi konusunda zaten yeterince şüphe var Türkiye'de. Bu ülkede 60 senedir "Efendim bizim halk cahildir, demokrasiden anlamaz" deniyor.

Bu büyümenin kaynağını nereden sağlayacağız? İki nokta var burada: Bir tanesi, şu: İç tasarruf olayına baktığımızda, bütün büyütülmüş faiz hadlerine rağmen tasarrufta ciddi bir değişme yok. Yüzde 15.5 dolayında. Vergide de ciddi bir gelişmeyi Türkiye hiç sağlayamadı. Çünkü vergiyi çalışanların sırtından aldı.

Vergi reformuyla oranları artıralım. Yine çalışanın sırtına yükleyelim. Hayır! Bir örnek vereyim size. Çok da önemli olmayan emlak vergisinde çalışan personelin sayısı, zannediyorum toplam vergi personelinin yarısına yakın. Denetimi yok. Çünkü olay özünde hep sınıfsaldır ve sınıfsal kalmaya mahkûmdur. Başka bir olay daha var. Askerî harcamaları, Türkiye'nin NATO'da yüklendiği görevlerin üzerindedir. Türkiye NATO'nun savunma gücünden yararlanmak için içindedir. Ama öyle bir tablo ortaya çıkıyor ki, bizim NATO'yu savunmakta en önde gelen görevlerimiz varmışçasına harcamalar var.

KÖYMEN: Nazif Bey, öngördüğünüz programı ana hatlarıyla açıklar mısınız?

Kocayusufpaşaoğlu:
"Türkiye'de demokrasinin, gelişmenin ve kalkınmanın hızlandığı dönemlerde işlediğini görüyoruz."

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU: Yalnız yabancı sermaye ile, yalnız dış kredi ile finanse ettiğiniz projelere bağlı kalarak memleketin kalkınması olanaksızdır. İç kaynak yaratmanın iki yolu var; cebri tasarruflar, gönüllü tasarruflar. Bu cebri tasarrufların hangi gelir gruplarından alınacağı, nasıl alınacağı, gönüllü tasarrufların hangi mekanizmalarla yaratılacağı konusunda birtakım farklılıklar olacağı muhakkaktır. Ama şu açık: vergi almaktan kaçınan hükümet devleti yönetemez. Bütün vergi bağışıklıklarını muayyen zümrelere şamil kılarsanız, demokrasi için en büyük tehlikeyi yaratırsınız. Bu, bir aileler oligarşisi yaratır. Demokrasi ancak refahın kitlelere yayıldığı bir rejimde sağlam temellere oturabilir.

Eğer ücretler dışındaki kesimlerden ve özellikle bir kısım imtiyazlı şirketlerden vergi alınamıyorsa burada bir sorun var demektir. Biz bir kısım şirketlere, özellikle ihracatçı sermaye şirketlerine verilen imtiyazlar dolayısıyla çok büyük bir gelir kaybının ortaya çıktığını biliyoruz. Ama şuna katılmıyoruz: Demokrasi ancak sanayileşmeyle birlikte olur. *Biz demokrasi getirilmeden sanayileşmenin mümkün olamayacağına inanıyoruz.*

Eğer bir ülkenin nüfus dağılımında hâlâ köy nüfusu yüzde 56'lar civarında ise, durum ciddi demektir. ABD'de bu nüfus yüzde 8'in altında, Batı Avrupa'da ise yüzde 25'lerin altındadır. Ancak, bu yüzde 56'ları yüzde 25'lere indirmek, köy nüfusunu şehirlerin yakınına getirmek değildir. Bu insanları köylerindeki veya çevrelerindeki şehirlerde bulunan sanayi tesislerinde iş sahibi yapmak gerekir. Onun için sanayileşme çok önemli. Sanayileşmeden vazgeçen ülke, kalkınmadan vazgeçiyor demektir.

Son bir cümle daha söyleyerek bitirmek istiyorum. Türkiye'de bir *consensus*, bir müşterek anlayışın temin edilmesi lazım. Demokratik rejimi evvela ortaya koyalım, sonra bunları daha rahat tartışırız.

KÖYMEN: Sayın Kuruç, az önce bir yeni sermaye birikimi modelinin gerekliliğinden söz ettiniz. Nasıl olabilir bir yeni model?

Kuruç:
"Demokrasi sanayileşmeye daha çok yakışır... Özel kesimin ise sanayileşme diye bir perspektifi kalmamıştır."

KURUÇ: Yeni sermaye birikimi modeli ne olabilir? Öyle görülüyor ki, bugün Türkiye sanayileşmekten vazgeçmiştir. Özel kesimin ise sanayileşme diye bir perspektifi kalmamıştır. Özel sektör vergi iadesi almak, ihracat kredisi almak peşindedir. Bunun altını çizmek lazım. Devlet ekonomiden çekilirse, özel kesim daha atak olamaz, olmaz.

Şimdi yeni sermaye birikimi modeli ne olabilir? Önce şunu vurgulamak gerekir: 1970'lerden bu yana ekonominin tasarruf kapasitesi düşüyor, dış kaynak imkânı zayıflıyor ve finansman sağlayamıyor. Tasarruf oranlarının yüzde 16'lara, yüzde 14'lere düşüşü bize bunu gösteriyor. 1980'lerden beri mevduat artışı, şirketlerin halka açılışı, aslında tasarrufların yön değiştirmesidir, yoksa artması değil. Onun için, bugünkü yapı içinde vergi reformu da yapsak, zorla vergi de alsak, vergi de salsak, bize 5 yıl sonra, 10 yıl sonra çok fazla kaynak sağlamaz. Önümüzdeki 5 yıl için, 10 yıl için bir ufuk çizmeliyiz. Çünkü 20 yıl sonrasını görebilmek için, 10 yıl sonrasında ne olacağını görmemiz lazım. Bugünkü modelle büyüme hızı yüzde 7'lere biraz vurur, sonra geriye döner. Yahut da çok totaliter bir yönetim gerekir ki, bugünkü yapıdan daha büyük bir büyüme hızı çıkarsın.

Yeni modelde, 5 yıl, 10 yıl sonrasını düşünmemiz gerekiyor. 1 ilâ 25 yaş arasındaki 25 milyonluk nüfusumuzu düşünmeliyiz. Bugün 25 yaşına kadar olan insan gelecekte ne yapacaktır? Bu model yeni teknolojileri içermelidir. Bugün dünyada çok büyük bir teknolojik gelişme vardır, dünya bir teknolojik devrim içindedir. Bugünkü teknoloji yeni üretim kapasitelerini belirleyecek. Nedir bu? Elektronik, enformatik, bilgisayarcılık, yarın nükleer, uzay teknolojisi. Bugün bütün bunlar bize çok uzak görünüyor ama, yarın dünyada üretim kapasitelerini bunlar belirleyecek. Dolayısıyla yeni teknolojileri organize edebilirsek, yeni bir sermaye birikimi modeli oluşturabiliriz. Bu işi kim yapacak? Bu işi kamu yapacak.

İkincisi, eski sanayiler ne yapacak? Bugünkü sanayilerin ne olacağına bugünkü sanayiler karar versin diyorum. Yani bir sektörün sanayicilerine, "Sanayilerinizi gözden geçirin, çözümlerinizi bize bildirin" demek lazım. Sanayilerin kendi sorunlarını ortaya koymaları lazım. Demek ki, bugün ortada olmayan bir sanayi politikası inşa etmek lazım.

Bir önemli sorun da dış kaynaktır. Türkiye'nin bir dış borç politikası olmadığı için bu bir baskı yaratmaktadır. Türkiye'nin 25 milyar doların üzerinde ana para ve faiz borcu vardır. Bu büyük bir baskı oluşturuyor. Türkiye iç kaynak sıkıntısı çektiği bir dönemde dışarıya yılda 3.5 milyar dolarlık bir transfer yapıyor. Demek ki, Türkiye dışarıdan kaynak almıyor uzun zamandır, dışarıya kaynak veriyor. Demek ki Türkiye yarın daha çok dış kaynak transfer etmek riski ile karşı karşıya. Türkiye'nin bir dış kaynak politikası oluşturması lazım.

KÖYMEN: Teşekkür ederim. □

Cumhuriyet kuşağına Laiklik dersleri

SAİT KIZILIRMAK

Laiklik Türkiye'de yıllardır tartışılan bir sorundur. 80'li yılların geçiş sürecinde, yeni kavramlaştırmalar ve demokrasi arayışları yanında, bilhassa günlük hayatta yaşanan bir gerçek olarak laiklik hiçbir zaman tartışma gündeminden eksik olmamıştır.

38 yıllık demokrasi tarihimiz ileri-geri, laiklik-şeriatçılık kavgalarıyla geçmiştir. Bugün de aynı kısır döngü bitmiş değil. TC Anayasası, laikliği temel ilke olarak alır ve laiklik değiştirilemez. Din temellerine dayalı devlet düzeni istemek yasaktır. Cumhuriyet tarihimiz, iki tür söylemin daima sürmesine yol açmıştır: *"Din elden gidiyor"* ve *"Laiklik dinsizlik demek değildir"*. Antilaikler arasında bugün tekniğe karşı ve padişahçı olanlar bulunmamaktaysa da, ***"ahlâk ve maneviyat bozukluğu"*** şikâyeti ile ***"din, terakkiye mâni değildir"*** görüşleri aynen korunmaktadır.

Laiklik, Cumhuriyetçiler'in elinde devrimin itici gücü ve temel ideolojisidir. Bize özgü bir laiklik anlayışına karşı ya Batı'daki gibi devletin dine hiç karışmaması önerilmiştir, yahut dinin de siyasette temsil edilmesi gerektiği söylenmiştir. Ama her zaman laiklik konusu, Cumhuriyetçiler'le Şeriatçılar arasında geçen ilerici-gerici tartışmalarından öteye gidememiştir. Sık sık ortaya çıkan şekilci kışkırtmalarda bu açıkça görülür. meselâ bir başörtüsü olayı çevresinde laiklik gündemden hiç eksik olmaz.

Tarihten günümüze laiklik

Nedir laiklik? En yaygın tanımıyla "din-dünya" ayrılığıdır. Dar tanımla, dinin devlet işlerine karışmaması, devletin bütün dinlere karşı din ve vicdan özgürlüğünü korumasıdır. Türkiye'de laikliğin gelişimi üç açıdan incelenebilir: İslâmcılık, dinsizlik ve dindışılık.

Batı'da laiklik, "Kilise" otoritesine karşı sivil güçlerin ve özgür düşünürlerin girişimiyle doğdu. Aydınlanma çağı ve büyük yüzyıl boyunca, "dogmatizme" karşı, özgür düşüncenin mücadelesi, laikliğin tarihinde en önemli dönüşümdür. Bizde de durum pek farklı olmadı. Cumhuriyetçi-milliyetçilerin Batılaşma ve laikleşme-çağdaşlaşma hareketi, her ne denli sınıfsal temellere dayanmayıp siyasal bir aydın hareketi olduysa da, şeriatçı akım dışında laikliğe herhangi bir tepki gelmedi. Böylece, üstten alta bürokratların laikliği oturtulmuştur. Ancak, teba yerine "yurttaşlık" pek toplumsal temel bulamamıştır. Halkın geniş çapta ne bürokratları, ne şeriatçıları desteklememesi, buna karşılık gelenekçi-liberalleri desteklemesi, laikliğin halk dışında bir avuç aydın kadro arasında gürültü koparan bir olay olduğunu da göstermektedir. Demek halk, "zorlama" laikliğe de, zorlama şeriata da karşıdır. Bu, bürokrat sınıfıyla ulema sınıfının daima halk için halka rağmenci olmalarından olmaktadır.

Halk için halka rağmen

Osmanlı'da düşünce özgürlüğü yoktu. Ulema otorite idi. **Cemil Meriç**'in deyimiyle, mutlakı yani "vahyi" elde etmiş bir toplum daha neyi arayacaktı ki. Mutlak düşünceye karşı "özgür düşünce", kısmi bir biçimde **Yeni Osmanlılar**'la ortaya çıkmıştır. Din dışı laik düşünce ise, ancak Cumhuriyetçi-Milliyetçiler ile sistemli bir özgürleşme hareketi oldu. Burada, dikkat çekici bir nokta da, Osmanlı nasıl ki, kendisine karşı yönelen isyanları militer bastırmayla engellediyse, Cumhuriyetçiler'in tavrı da aynı paralelde gelişmiştir. Cumhuriyetin varlığını tehdit eden şeriat akımları yine aynı yöntemle bastırılabilmiştir. Osmanlı'da siyasal otoriteye karşı çıkma "dini otoriteye" de karşı çıkma demekti. Bu, Cumhuriyette de sürdü: Cumhuriyetçiler, "dini", resmi kurum olarak devlet hiyerarşisi içine aldıklarından, halkın yaşadığı din, bu özelleştirilmiş dinden ayrı, ya tarikat bağlamında yahut başka özelleştirilmiş cemaatlerde güç buldu. Başka bir deyimle resmi ideoloji yanındaki maaşlı din adamları sınıfına karşı, kendisine biat edilen tarikat liderleri çevresinde sivil bir din de gelişti. İslam'da din-dünya ikiliği olmadığından, bu sivil imamlar, müminlere her türlü bilgiyi aktaran kişilerdi. Bir bakıma, siyasetten soyutlanmış halifelik, çok daha alt düzeylerde "imam"lar etrafında yaşanıyordu. Bunlar, laikleşme sürecinin dışında, "anakronik" günlük hayatlarını sürdürmektedirler. Günlük hayatın bütün yönleri, vahiy ile kayıtlıdır.

Osmanlı'da ütopyacılık, dogmatizm, kalıplaşmış aktarmacılık yaygındı. Dindeki sınıflaşmanın getirdiği bir sonuçtu bu. Halifelik, gösterme bir sıfat olmuştu. Değişmelerin ancak militer kesimde olabildiği bir düzende, her türlü yenilik "dinsizlik" şeklinde karşılanıyordu. Tanzimat, din ile bilimin tartışıldığı bir dönem oldu. Tepedeki kadrolar, *"yeniliklerin dindışı bir devlet yapısı içersinde gelebileceği"*ni savunurken, şeriatçı kadrolar da, *din terakkiye mani değildir"* görüşünü savundular.

Maksut bir, rivayat muhtelif

Kurtuluş savaşı, "ittifak"lı bir dönemdir. İslamcılarla Cumhuriyetçiler düşünce ayrılıklarını bir süre için bir kenara koyarak, önce vatanın işgalcilerden kurtarılması işine girişirler.

Ancak, 1923'ten sonra yollar ayrılır. Din ve devlet mücadelesini Cumhuriyetçiler kazanır. Şeriatçı akım muhalefet eder. Artık, savaş sona ermiş ve laiklik kavgası başlamıştır. Cumhuriyetçiler, iktidarı tekrar ulemaya kaptırmak niyetinde değillerdir ve çağdaş uygarlığa ancak laik yöntemle yetişilebileceği kararındadırlar. İslami akım ise, aldatıldığı kanısındadır. 4 Mart 1924'te Halifelik kaldırılır. Kanunun 1. maddesi, Cumhuriyetçiler'in devlet işlerini tamamen laik temele dayandırdıklarını göstermesi bakımından çok ilginçtir: *"Halifelik zaten Cumhuriyetin mana ve mefhumunda mündemiçtir"*. Fakat isyan eder şeriatçılar. **Şeyh Said, Menemen, İskilip**... gibi isyanlarda hep aynı söylem kullanılacaktır: *"Din elden gidiyor!"* **Şeyh Said İstiklal** Mahkemesi'nde şöyle diyecektir: *"Şeriate göre, şeriat yozlaştırılırsa itaat edilmez."* Mahkeme reisi **Mürsel Paşa** da şunu söyler: *"Din kalktı diyorsun, namazını kılmıyor muydun? Camilerde ezan okunmuyor muydu?"*

Laiklik tarihimiz hep bu iki söylemin çarpışması tarihidir. İslami akım, resmi ideolojiyi "tağut" olarak nitelerken, resmi ideoloji de şeriat istemlerini "mürtecilik" olarak niteler. Kurtuluş savaşındaki ittifak, kanlı ihtilafa dönüşmüştür. Aslında ne Cumhuriyetçiler ne de İslamcılar arasında da tam bir birlik yoktur. Cumhuriyetçiler içinde, **Atatürk** ve **İsmet Paşa** büsbütün laikleşmeyi savunurken, **Karabekir, Rauf Bey, Ali Fuat** gibi devrimciler ise, daha ılımlı ve İslamidirler. İslamcı akım içinde de Osmanlı uleması, tarikatçılar, modernistler, ihtilalciler birlik içinde değillerdir. Eylemci muhalefet özellikle Nakşibendilik, Nurculuk ve Ticanilik'le ortaya çıkar.

Şu noktayı da belirtmek lazım: Cumhuriyetçiler, Osmanlı devlet yapısını değiştirirken, tepkici olduklarından, ifrata da gitmişlerdir. Şöyle ki, dinin özerk bir kurum olmasını istememişlerdir. Müçtehid **Atatürk**, hem Osmanlı ulemasına hem de tarikatlara karşıdır. Bazı zorlamalar yapması da, kendisinin "örtülü halife" olmasındandır. Resmi olarak halifelik kendisine teklif edilmiş, kabul etmemiştir, ama kültür devrimine baktığımızda kendisinin gayri resmi halife olarak da dinî yapıyı değiştirdiği görülmektedir. Belki de Islami akımın bunu kabullenemediği ve başkaldırdığı söylenebilir.

Öte yandan, **Atatürk**'ün, dini, toplumsal hayattan soyutlayıp kişiselleştirmesi, toplumda kültür ikiliği ve kimlik buhranına yol açması şeklinde yorumlanır. Resmi ideolojinin hiçbir zaman bu açığı kapatamadığı da belirtilir. Cumhuriyet bilincinin halk için halka rağmen yürütüldüğü, devletçi-seçkincilerin elinde tarihsiz, kimliksiz bir toplum meydana getirilmek istendiği söylenir. Bu görüşlerde doğruluk payı vardır. Nitekim, daha sonraları kimi Osmanlı'da, kimi Selçuklu'da, kimi Anadolu uygarlıklarında kültürümüzün kökenlerini aramaya başlayacaktır.

Sürekli devrimcilik: Laiklik

Atatürk'ün ölümünden sonra iki akım arasında belli bir yumuşama başlar. Demokrasinin üçüncü döneminde, İslami akım DP ile ittifaktadır. Laiklikten tavizler verilir: Hacca gidişte döviz izni, ilkokullara din dersi, İlahiyat Fakültesi, türbelerin ziyareti... gibi. İslami akım, **Menderes** ile rahat bir soluk alır. Fakat Ticaniler'in **Atatürk** heykellerine karşı yıkıcı eylemleri başlayınca, DP **Atatürk'ü Koruma Kanunu** çıkartarak, laikliği yine yasal temele oturtur. Bu arada DP'nin gitgide özgürlükleri kısıtlaması ve laiklikten kopmalar, devrime taze kan verilmesiyle sonuçlanır: 27 Mayıs 1960 Devrimi. 27 Mayıs Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortam, 12 Mart'a kadar sürecektir. AP lideri **Demirel**, gelenekçi-liberal kesimdendir ve "cuma"lara giden bir başbakan görünümündedir. Bu dönemden başlayarak laiklik, karşısında sadece İslami akımı değil, sol akımı da bulacaktır. 1973, İslami akımın siyasal hayatta ilk defa MSP ile parti yoluyla iktidarı zorladığı bir dönüm noktasıdır. Devrimciler, MSP'yi dikkatle izlemektedir oysa. 12 Eylül'e yaklaşırken, **"parti liderinin 30 Ağustos'a karşı olup olmadığı"** sorgulanır. Uzun süre ülke, sıkıyönetimle ayakta durur. Ve 6. demokrasi deneyine başlanırken, geçmişin sorunları çözülmüş değildir. Yine başörtü olayı, yine yeşil bayrak...

Laiklik nereye gidiyor?

Toparlarsak, laiklik, daha doğrusu bize özgü laiklik hep siyasal bağlamda tartışma doğurmaktadır. Halbuki şu iki gerçeği gözardı etmemek lazım: İlkin, bütün düşünce akımları, "kendine aykırı" düşünmekten korkmamalıdır! Yani dogmatiklikten, ütopyacılıktan vazgeçme. İkincisi, toplumun "zorlama" ile laikleşemediği gözönüne alınmalıdır. Tam bir hoşgörü ve düşünce farklılığına saygı ancak demokraside mümkünse, ileri-geri gibi ucuz tartışmalar, bir başörtü olayı çevresinde oluşturulmamalıdır. Din, devlet egemenliğinde durdukça sorun bitmez. Tarihsel çekişme de bitmez. Ya din özerk bir kuruma kavuşmalı, yahut zorlamaya devam edilmelidir! Gerçek laiklik, gerçek liberallik, din ile devletin tamamen birbirinden ayrılmasını öngörür. Bir tarafta *"laiklik elden gidiyor"* ifratı, diğer yanda *"din elden gidiyor"* tefriti arasında toplum sıkışıp kalmıştır. Madem ki devleti din temellerine dayamak abuk sabuk birşey deniyor, o zaman din özerkleşirse laiklik elden gider anlayışı ondan daha mantıksız değil midir? Daha da mantıksız olan, bazı Cumhuriyetçiler'in *"Halk laikliği anlamayabilir, ama ilerde laikliğin faydalarını anlayacaktır!"* gibi tepeden yönlendirici, halkı aşağılayıcı görüştür. Nasıl ki İslam'ın Bu dünya-öte dünya ayrımına tahammülü yoksa, laikliğin de özelleştirilmiş dine tahammülü yoktur. Dinin devlet hiyerarşisi altına alınmasıyla siyasal partilerin dini söylemleri kullanarak iktidara gelmeleri önlenemez. Her zaman bu böyle olmuştur ve yine öyle olmaktadır. Laikler, dini devletten ayırırsak, İslami akım güçlenir diye endişeleniyorlar. Ne ilgisi var? Eğer Batılaşacaksak, tam Batılaşalım. Batılaşmayacaksak, hiç Batılaşmayalım! Batı'da devlet desteğiyle ayakta duran bir "ruhban sınıfı" var mı? Yok. Bizde neden var? Burjuvazinin gitgide daha laikleştiği ülkemizde, nedense dinin serbestleşmesine izin verilmez, bürokratik bir ruhban sınıfı devlet eliyle beslenir.

Sonuç

Laiklik, tabu değildir. Türkiye'de neden antidemokrasinin kurumlaştığı incelenirse, görülür ki en önemli nedenlerden biri laikliğin de hep üstten alta yerleştirilmek istenmesindedir. Tartışalım. Diyanet'in, yeni ulema sınıfı olup olmadığını tartışalım. Hayatın en sivil kurumu olan "cami"lerin neden "resmi işyeri" haline geldiğini tartışalım. **Attila İlhan**'ın da belirttiği gibi, şekilciliği bırakıp başörtünün gerici tehlike olup olmadığını değil, laik eğitimden geçmiş bir müminin antibiyotikleri "tağut" görmediğini tartışalım! **Atatürk**'ün, dini çıkarcıların eline bırakmak istemeyişine karşın, neden dinin parayla alınıp satılan meta haline gelebildiğini tartışalım. "Müstazaf"lara karşı dinin nasıl egemen güçlerin yanında yer aldığını tartışalım.

Artık bugünden geriye dönüş olanaksız. Ne 622'lere, ne 1800'lere, ne 1923'lere dönülemez. Hayat sürüyor ve hayat erteleme kabul etmez. Geleceğimiz, geçmişimizdedir ama, önceden neden "sürekli 1923" yaşandığını araştırmamız lazım. Niye her on yılda bir taze kan veriliyor? Laikliğin halk katında temelleri sağlamdır, fakat siyasal kat sağlam değildir. *"Ben bilirim"*ci tavırla bir yere varılmaz. İfrat ve tefrit arasında yıllardır arada kalındı. Laiklik, "statüko"yu koruma değil, tam bir "özgürlük", "eşitlik", "kardeşlik" öngörür. Jakobenler, bunu bile anlamış değil. Fıkıh da, doğal hukuk da (bizim toplumda) kurulu ilişkileri kollayan birer kılıftır. **Yalçın Küçük**'ün dediği gibi fıkıh alışkanlığı ile terçüme odasındaki doğum birleşirse, vahiylerin yerini Batı düşünürleri alır elbet. Oysa ne peygamber hukuku tam anlaşılabildi, ne de laik hukuk. Bırakalım din, kendi müçtehidlerini çıkarsın, doğal hukuk da kendi özgür düşünürlerini... Türkiye ne Sudan'a benzer, ne de Fransa'ya. □

Hitler ne kadar sosyalist idiyse Özal da o kadar liberaldir

Başbakan parayı anladı mı?

ANAP bir tercihin düşünülmüş ürünüdür; onun içinden çıkmadır: a) Sürekli borç ödeme-tekrar borçlanma çemberiyle uluslararası finans sistemine bağlanma, b) Tekel pratiğine mahkûmiyet; bunun dışına çıkma hükümet değişikliğine giriştir.

İDRİS KÜÇÜKÖMER

Artık klasikleşen paracı görüşün, gelişmiş Batı dünyasına has tarihî-ekonomik yapı içinde oluştuğu unutulmamalıdır. Şu varsayımlara bir bakalım. Birer değişken olarak para miktarı ile faiz haddinin diğer ekonomik değişkenlerle (fiyatlar, milli gelir, üretim vb.) bağlantısı için denilir ki, para miktarıyla bu değişkenler arasındaki bağ, faiz haddiyle olandan daha güçlüdür; yani para miktarı ile iktisadi değişkenler arasındaki ilişki öne alınır. Para miktarı fiyatların sürekli yükseldiği (enflasyon) hallerde azaltılırsa, azalan paranın ekonomide daha akıcı kullanılabileceği varsayılır. Ama bu da belli bir işbölümü seviyesinde para, sermaye ve emtia piyasalarına birbiriyle bağlantılarına, piyasalarda akışkanlık ve fiyatların değişebilirliğine (esnekliğine) dayanır. Ancak bu bağlantılar içindedir ki, para piyasası esas olarak bankalar sistemi içindedir ve bankaların ekonominin bütünüyle sıkı bağlanışı normaldir. Bu sebeple, bankalar sisteminin konsolide bilançolarıyla para arzı hesabı yapılabilir. Genellikle ders kitaplarındaki tanım ve hesap buna dayanır. Söz konusu bağlar eksik, kopuk ise para arzı için ciddi bir hesaplama sorunu vardır. Batı'da sermaye piyasasının yeri ise bankalar sistemi değil, menkul değerler borsasıdır (hisse senedi ve ikincil olarak da tahvillerin alınıp satıldığı borsa); ki bizde ölü doğdu dediğim piyasadır bu. İki piyasa işbölümü ile ayrışıktır, fakat yapılan işlemlerle bağlıdırlar da. Sermaye piyasası özellikle ekonomide alternatif kaynak kullanım alanlarının etkinliğini belirtir ve bunun için, hesaplaşmaların yapıldığı, yanılgıların cezalandırıldığı temel piyasadır; genel piyasa sisteminin kalbi orada atar; belli seviyede rekabetin asıl yeridir de orası.

Diğer bir varsayım, *doğal işsizlik* seviyesi kabulüdür. Keynesçilikte analiz bir *tüm kullanım* seviyesi kavramı etrafında yapılırken, burada *doğal işsizlik* seviyesi sanki mihver olmaktadır. Buna bizim koşullarımız altında *modern tunç kanunu* da diyebiliriz. Bu kabullerden sonra para kavramına yaklaşalım. Paranın ne olduğu belli olmadan Türkiye'deki sıkı para politikası deyimini anlayamayız, değerlendiremeyiz.

Turgut Özal

Paraya ait ilişkiler ve bir anı

1959-60 ders yılı, Londra'da L.S.E.'de Profesör **Lionel Robins**'in iktisat semineri; hasb-el kader ben de oradayım. Chicago ekolü belirmiş; İngiliz politika sahnesinde o günlerde enflasyon tartışılıyor; enflasyonun içerden mi, yoksa dışardan mı kaynaklandığı üzerine iddialar var. Bu seminerlerden birinde bir ara para kavramına ait iki ilişkiye göre para arzının boyutları konu oldu. Söz konusu parasal ilişkiler *tamamlama* ve *ikame* ilişkileriydi. Kısaca piyasaya paranın çıkışında çıkışı *tamamlayıcı* araçlar nelerdi ve neler onun yerini alarak onu *ikame* edebilirdi (kısmen ya da tamamen)? Bu ikinci halde para miktarıyla ilgili yeni unsurlar beliriyordu elbette. Böylece para arzı kavramının boyutlarına açıklık geliyordu. Bu arada **Thomas Tooke**'un sözü geçti. O günkü seminerden sonra kütüphaneye indim. Tooke'un kitabını aldım. Gördüm ki para analizi, değinilen iki ilişkiyle başlıyor. Gerçekten de iki kavrama dayanmadan somut olarak para arzı kavramını ve miktarını belirlemek nasıl olabilirdi ki? Tooke 19. yüzyıl başlarında İngiliz sanayi devrimi içinde yaşamış bir iktisatçı (Ricardo, Malthus gibi). Benim bu seminerden aldığım dersi çağdaş koşullara örnek ile uygularsak: piyasaya banknotların çıkışında, diyelim ki reeskont sürecinde, onu tamamlayan değerli kâğıtlar (senetler, bonolar gibi), yine para olarak vadesiz mevduatın dolanımını sağlayacak çekler vb. gibi araçlar tamamlayıcıdırlar. Sorun bunların dönüşerek para işlevi görmesi halindedir. Bu nasıl olabilir? Para iktisadi değişken olarak sistemin içindedir, yoksa sisteme dıştan verili bağımsız değişken değildir. Burada *"gerçek para" - "fazla para"* ayrımı çıkıyor karşımıza. Gerçek para, üretim ve üretilenin mübadelesinde rasyonel bir işlev ile doğar, çoğalır, azalır. İşte buna dayanmayan fazla paradır. Üretim ve mübadele için yeterli para yoksa, fiyatların düşmesinden önce (belki onun yanında) *ekonomi kendisi para ya da kredi yaratır*. Bunun: a) Bankalar sistemini zorlayarak, b) *Bankalar sistemi dışında* olmak üzere iki yolu vardır. Türkiye'nin kendi koşullarına has sözde piyasa sistemi içinde bunun renkli örneklerine aşağıda değineceğim. Tekrar ediyorum, para üretimin fonksiyonudur, ekonomi içinde bağımlı değişkendir, sterilize edilemez; özellikle uzun dönemde. Piyasalarda etkinlik ve seyyaliyet yetersizse, üretim için gerekli para akışmıyorsa, üretim, giderek yatırım hızı azalabilir. Henüz paranın tanımına girmedim.

Paranın tanımı ve hâkimiyet ilişkisi olarak para

Bizde para, ders kitaplarında, genellikle neoklasiklerden aktarılarak mübadele aracı diye tanımlanır. Keynesçi öğretiye rağmen bu tanım değişmemiştir. Malın mal ile mübadelesi (takas) aşamasından paranın tarihî bir kurum olarak belirmesiyle çıkıldığında emtia mübadelesinde araya paranın araç olarak girmesi, paranın asıl işlevi gibi öne alınır. Gerçekten de para araç olarak mübadelede hesap yapma, değerlendirme kolaylığı sağlar. Bu işlevde paranın yararlı, objektif bir araç görüntüsü vardır. Evet, bu doğrudur; ama kısmî ve eksiktir. Paranın bu görünümü gerisinde onun her türlü mal ve değerler üzerinde bir hâkimiyet ilişkisini temsil eden yanı vardır. Bu ilişki, her tür emtia bu arada emek gücü üzerinde hak iddia edebilmeyi daha doğrusu onlara kumanda edebilmeyi temsil eder. Bundan zorunlu olarak daha *çok para birikimi* gözetilir, amaçlanır. Bu açıdan enflasyonla mücadelede paranın kimlerin elinde biriktiğinin anlaşılmasında yarar vardır. Birikim sistemin motorudur, yani zorunludur, ama ne tür bir birikimdir bu? ***Enflasyon aynı zamanda rant avcılığı rejimidir.*** Paraya sahip olan *kişi açısından* para, sermaye ilişkisidir; ama onu ne yolda kullanacağı ayrıca üzerinde durulmaya değer. Burada fazla paranın nerelerde olduğunun teşhisi gerekir. Büyük banka şubelerindeki mevduatın önemli bölümünün az sayıda kimseye ait olduğunu görebilirsiniz.

Şimdi Türkiye'de parayı ikame eden davranış ve araç türlerine bir göz atalım. Yalnız önceden bir kuralı hatırlatalım. İş aleminde işlemler (harcamalar) için talep edilen (tutulan) para (banknot ya da mevduat) miktarı, kredi kolaylıkları varsa azalır. Bu kaidedir.

Türkiye'de dünya da emsali olmayan *protestoya bağışıklı senet dolanımı geleneği, vadeli çekler* ve bankalar sistemi dışında oluşan *kredi yolları* (vadeli satışların önemli bölümü) araçlar, ikame aracıdır. Bize has *dayanışma geleneği* piyasada ve politikada çok kötü olarak kullanılmıştır. Piyasada dayanışma ve birbirini kollama piyasa sisteminin özü ile (hesaplaşma ve sorumluluk ile) açıkça çelişir. 1950'lerden beri protesto olan senetler sorunu vardır ve süreklidir. Bunların oranı çok yüksektir de, ama ciddi bir müeyyidesi yoktur; protesto kalkınca itibar geri gelir (!?). İşte bu hal bize hastır. İş aleminin genel olarak protestoyu ciddiye almaması ve bankaların da (istisna var) bunun üstüne gidememesi olağandır. Değil iskonto, reeskont işlemindeki senetler, tahsile verilen ya da verilmeyen senetler sürekli yenileme işlemine tâbi tutulabilmektedir. İşte bu yoldan para gibi ödeme işlevi sürer gider. Bir bakıma sürekli kredidir bu. Ayrıca bankalar sistemini de kredi yaratmaya sürükler durur bu mekanizma.

Vadeli çekler: Son yıllarda önemi artmıştır, bunlar bir tür para emisyonu rolü oynamaktadır (bankalar istemine girsin, girmesin). Piyasada mal alım satımı için bunların dolanımı artmaktadır. Soru şudur burada. Vadeli çek neye dayanır? Vadeli çeki çeken, varsa menkul değerlerine, vadeli mevduatına, dövizine, gelecekte ülke içi ve dışından beklentilerine, gelecek ürünlerine, hatta eline geçen başkalarınca çekilmiş vadeli çeklere vs. dayanabilir. Ayrıca bunların vadelerinde yenilenmesi ya da yeni bir çözümünü bulmak dayanışma içinde zor değildir, ülkemizde.

Öte yandan tekelci pratiğindeki sanayiin satışlarında 15-20 aylık vadeli satışların varlığı (bazı gazetelerin de şimdilerde bu emtianın sanki bayileridir) ve çoğunun bankalar sisteminin dışında oluşması kredi ya da ödeme aracı yaratılması, paranın ikamesi işlemlerindendir. Sıkı para politikası ile uzun vadeli satışlar, yani daha az para talebi ile daha çok ödemelerin yapılabilirliği öylesine çelişir ki. Burada dolanım sorunlarına ayrıca girmiyorum. Bu koşullarda Batı'da yapıldığı gibi bankalar sisteminin konsolide bilançolarına dayanarak para arzı hesabı yapamazsınız. Yani Merkez Bankası banknotu ya da kredisiyle vadesiz mevduatlara dayanarak arz hesabı yetersiz kalır. Para arzı olarak bu bilançolarda uluslararası rezervler ile bilançodaki yurt içi krediler toplamını arz olarak alamazsınız, yetmez. Kısaca, IMF reçetelerine genellikle uymayan fakat ekonominin yarattığı kendine has para ya krediler vardır, bankalar sistemini aşar bu. Bu derginin üçüncü sayısında benimle yapılan röportajda para arzı ile para tabanı arasında gayet gevşek olan bağa değinmiş, bunu IMF'in de anlaması zordur demiştim.

İşbölümü eksikliği, piyasalar bağlantısının gelişmemişliği ya da kopukluğunda Merkez Bankası kredileri ve mevduat karşılık oranları ile oynamakla sıkı para politikası uygulanamaz. Hatta bu araçlar da yeterince kullanılamaz. Nitekim hükümetin iddialarının aksi gerçek Türkiye'de. Biri yerli diğeri yabancıya ait olmak üzere aşağıdaki iki iddiaya bakınız: Önemli bir holdingin (Ercan Holding'in) başında bulunan ve kendisini iktisatçı olarak tanıtan kimsenin, Tercüman gazetesinde (15 Aralık 1984) yapılan bir söyleşide söylediklerine: *"Türkiye'de sıkı para politikası var diyemem. Sıkı para politikası olsaydı enflasyon olmazdı"*. Sonra da nezaket ve bağlılıkla *"ben makro seviyede hükümetin politikası ile yüzde yüz hemfikirim"* diyebiliyor. Çok uluslu bir firmanın Türkiye temsilcisi olan Holding başkanı daha sonra önemli olarak bakınız neler de söylüyor: *"otomotiv sanayiinde ithalat devam etmeli, yoksa biz sörümücü oluruz."* Yani geçmişte otomotiv sanayii sömürücü idi demek ki; çok ulusların gümrük duvarlarını yerli temsilcilerle aşmasıyla (klasik mekanizmadır) bu sömürü biter mi? Aşırı gümrük vergileri ayrıca fon uygulamaları ile korunan iç üretim, sömürücü niteliğini yitirir mi? İşte bunun adı serbestidir Başbakan'ın literatüründe. Belki sadece bir üst taban koyar bu sömürüye.

Sakıp Sabancı

Para politikası üzerine şimdi de bir yabancının görüşüne bakalım: 10 Ekim 1984 tarihli Cumhuriyet gazetesinde OECD Konsorsiyum Başkanı Dr. **R. Gebert** ile para politikamız üzerine bir söyleşi vardı. *Daha çok işsize alışılmasını* sağlık veren bu başkan da ilginç şeyler söylüyor:

> *"Ülkenizde sıkı para politikası yeterince uygulanıyor. Ancak ortada para yerine dolaşan çekler, senetler ve diğer kâğıt parçaları vardır ki, dünyanın başka bir yerinde bunlara rastlayamazsınız. Ayrıca menkul kıymetler borsası gibi piyasadaki parayı anında çekecek kuruluşlarınız yok."*

Bu başkanın doğru teşhisi yanında yabancılara has çelişkileri de ortada değil mi? Para yerine ikame edilen çekler, senetler ve diğer kâğıt parçalarının teşhisi ve bunların dünyanın başka yerinde bulunmadığı doğrudur; doğrudur da, öyleyse, yeterince sıkı para politikası uygulanıyor demenin mantığı ne oluyor ki? Nasıl bir sıkı ve yeterli para politikasıdır ki, para yerine ikame edilen bu kâğıtları dikkate almıyor, daha doğrusu alamıyor? Uluslararası kuruluşların para politikası düzeyi anlayışıdır sergilenen. Öyleyse bizdeki para politikası: a) ya gerçek bir para politikası değildir, eksiktir; b) ya da gözettiği amaçlar için yetersizdir, parasal olmayan araçlara gereksinim vardır. Burada *parayı zorlayan* etkenlerin rolünü anlamak gerek. Para politikası, Batı ekonomilerinin gelişim düzeyleri ve onlara has kurumlarıyla anlamını bulur demiştim. Bu düzey ve kurumlar yoksa politikanın kapsamı değişir. Yoksa salt bankalar sistemine ait kredi yolları ile parasal değişkenlerle bir yandan da sürekli devalüasyonlarla enflasyonu gerçekten çözme olanağı yoktur. Enflasyona karşı para politikası gerçekçi para politikası değilse, eksiği giderilebilir mi? Yukarıda değindiğim para ikame eden araçlara karşı bir uygulama büyük ölçüde ANAP hükümetinin gücü dışındadır. Bu arada hele aşırı korununan tekel pratiğindeki sanayiinin (reklam rekabeti sadece fiyatları artırır) uzun dönemli kredili satışlarını durdurmak kimin haddine. O.E.C.D. Konsorsiyum başkanının daha fazla işsize alışılması önerisi doğal işsizlik kavramı içinde yerini bulur. Yani bizim için Tunç Kanunu. Parayı ikame eden araçlarla uğraşmaya hükümetin gücü yetmezse de bu soruna mutlak el atılması gerekir; ama iş burada bitmiyor, sorun paranın anlaşılması ve enflasyonun çözümü için salt parasal olmayan ve *parayı zorluyan* mekanizmalara, bağlantılara dikkat gerekiyor. Görünüm o ki, bu açı daha önemlidir. Burada bir görüşü anımsayarak altını çizelim; şöyle ki, Merkez Bankası kredileriyle fiyatlar arasında bir koralasyon bulunması bize sebep-sonuç diye bir ilişkisi türü veren koralasyon değildir: *birlikteliği* gösterebilir. Şimdi geliyoruz *parayı zorlayan* mekanizmalara ekonomideki dar *boğazlar sarmalına*. Ancak bundan sonradır ki paranın koşullarına yaklaşabiliriz.

Yapısal dar boğazlar sarmalı, toplumsal hastalıklar ve çakışma tezi

Önce toplumsal hayatımızdaki temel sorunların kaynağı diye kabul ettiğim *çakışma tezimizi* yeniden özetlemeyelim: Türkiye'de çağdaş seviyede var olma sorununun boyutları nerelerdedir? şöyle sorabilirdik değişime. Çağdaş bir toplum oluşturmaya engel nereden kaynaklanıyordu? Bu, toplum yapımızın **derin temelinde**'ki *ana etken,* politik ilişkilerle üretim ilişkilerinin *üst üste gelmesi* yani *çakışmasından* kaynaklanır. Bu çakışmaya dayanan sistemik bütünü *bürokrasi* diye tanımlamıştım. Önceki yazılarımı okuyanlar bunu anımsayacak. Bu çakışma, toplumda her seviyede gerçekçi hesap yapma, hesap sorma, en önemlisi akılcı düşünme mekanizmalarına aykırıdır. Gelişen koşullarda, bu, duyarsızlık, sorumsuzluk biçiminde karakterleşmiştir; anti-demokratik süreçleri içerir; hatta yeni düşünce yeni güç, yeni toplum oluşturmaya karşı çıkar.Bunun ekonomik açıdan büyük zaafiyeti, sözde piyasa denilen sistemiyle (hesapsızlığı, etkinliksizliği nedeniyle) çeşitli rantları yaratmasıdır. İşte bu rantlar sömürüden başka bir şey değildir. Toprak rantlarını bunlara kattığımızda Türkiye'de son on beş yirmi yılda emsali görülmemiş bir biçimde katlanarak biriken kişisel zenginlikleri anlamak kolaylaşır. Söz konusu rantları hiçbir ciddi iktisatçı savunamaz, bunlar sömürü değildir diyemez. Sorun şüphesiz kişisel değildir. Dertlerin kaynağı olan tanımladığım anlamda *bürokrasi*'yi Türkiye'de çözüm sürecine girmeden ne*piyasa sistemi,* ne *etkin bir ekonomi,* ne de *piyasa sisteminin yetersizliği anlaşılır;* ne de *demokrasi* olabilir; ne etkin bir bütçe. Basın dahi bu çakışmanın bir bakıma karambolü içinde yerini almıştır. Bana göre, politik tarihi miras dediğim çakışmayı çözmektedir esas çözüm. *Sivil topluma* geçiş bu çözümle olabilir. Çözümlemeye karar DEMOKRATİK MİSAKTIR: Halkın ve partilerinin, dıştan ve yukarıdan yönetimi reddetmesidir. ANAP iktidarı bazı sözlerine, kısmî açıdan bazı doğrularına rağmen gerçekten liberal bir davranışla, bu çakışmayı çözmek, yardımcı olmak yerine, tam merkeziyetçi ağırlığı ile, çözüme karşı direnmektedir. Şimdi geliyoruz çakışmanın gündeş sonuçları olarak ekonomideki dar boğazlara ve hastalıklara.

> ***"Anayasa, toplu sözleşme ve grev gibi yasağlarda düşülen tuzaklar ideolojik bir tercihten kaynaklanır.***

Sorunlarımızın anlaşılabilirliği, onları **kapsamlı bir sarmal** içinde görebilmeyi gerektiriyor. Böyle kapsamlı bir bakış olmadığında toplumda bir sınıfın bir grubun işlerinin yolunda olması, sanki bütün ülkenin işlerinin yolunda olduğu görüntüsünü verebilir. Ve bu sınıf ideolojik olarak daha da ileri gidip kendi çıkarları etrafında milli birlik çağrısında bulunabilir; halen olduğu gibi.

Dar boğazların parayı zorlaması

Yapısal özelliklerimizin ekonomik ilişkilerimizde dar boğazlarda yansıdığını gözleriz. Bunları hemen sayalım; birbirine kenetli başlıca dar boğazlar şunlardır:

a) 26 milyar dolar civarındaki borç ve faizler (artış eğilimli) Sürekli milli gelir erozyonu.

b) Sürekli ödemeler bilançosu açıkları (genel eğilim).

c) Likiditesini ya da işlerliğini yitirmiş, etkin olmayan bankalar sistemi ve onlarla yapışık firmaların, holdinglerin birlikte ekonomik ve teknolojik etkinliğe kapalı sıhhatsiz durumları.

d) Sözde piyasa sistemi yapısında sanayi için **oto finansman-tekelci pratiğin kaçınılmazlığı** (sürekli fiyat artışı) ve bununla bağlamlı olarak ücret gelirlerinin toplumsal minimum seviyede tutulma zorunluluğu (Tunç Kanunu); hatta ellerinden geldiği için bir süreden beri gözlendiği gibi, bu minimum seviyeninde altına itme gücü (sürekli fakirleşme).

e) Sürekli bütçe açıkları.

Bu dar boğazlar birbirine kenetli kıskaçlardır; her biri diğerinin hem sebebi, hem de sonucudur. Kısaca onlar birbirini karşılıklı olarak besleyen (feedback) bir sarmal süreç içindedirler. **Türkiye'de 1984 yılı enflasyonunu (D.İ.E. % 56,) bu normal süreçten ayıramazsınız.** Yani meseleyi salt para miktarıyla oynayarak çözemezsiniz. Öyle ki, parasal değişkene (bu sarmal içinde) yeterince hakim olamazsınız. Sarmal **parayı** ve **enflasyonu** zorlar. Bu sarmalı kabul edip etmemekle hür değilsiniz; yani bunları gerçek çözümde birbirinden ayıramazsınız. Yalnız kısmî analiz için birbirinden ayrı olarak (bağlarını izole ederek) bir inceleme yapabilirsiniz, teorik çalışmada bu yapılabilir; bu bir şeydir, kendine göre bir mantık düzeyi de vardır. Fakat yetmez bu, orada kalarak politika önerirseniz yanılırsınız. Asıl koşul, onların birbiriyle bağlantısı ile birbirini **besleyişine** dayanan mekanizmasının çözümüne giden mantığı bulmaktır. Politikanın sanat yönüdür bu. Oysa bu mantık dar boğazlarının her birinin kendi mantık düzeylerinden farklı ve **üst düzeyde** bir mantıktır. Onun için alt seviyede bir dar boğaza uygun gözüken önlem, diğerlerince bozulabilir. Hatta karşıt sonuçlar doğurabilir. Bizde gözlenen de o değil mi; enflasyondaki inat, faizlerin düşürülmezliği vb. Oysa, yabancı değerlendirmelerde çokluk olduğu gibi, holding sahiplerinin de tutumu ayırıcıdır (birçok iktisat hocasının ve gazetecilerin değerlendirmesinde bu durum vardır); yani başarı denilenlerle başarısızlıkları birbirinden ayırma eğilimidirler. Bu holding sahipleri hükümetin bir yıllık politikasını değerlendirirken, genel olarak hükümet övülmekte, fakat başarılar yanında ayırarak bazı başarısızlıklara da değinilmektedir. Başarılar deyince ihracat artışı, kur politikası (sürekli devülasyonu), ithalatın libere edilmesi (?!) (bazı gıda maddeleri ithalatı gibi). Başarısızlık alanları arasında enflasyon ve işsizlik politikası sayılmaktadır. İşte burada duralım ve düşünelim. Başarısızlık politikaları başta enflasyon politikası diğer politikalarla bir bütünlük içinde değil midir? İhracat artışı (sürekli devülasyon) ile enflasyon, bütçe açıkları ve diğerlerini nasıl ayırabilirsiniz? Yoksa denizaltı ile balığı karıştırırsınız. Oysa holding sahipleri, kendi mantık düzeyleri içinde kendi durumları ile ülkenin durumunu özdeşleştiriyorlar. Daha üst mantık düzeyine kendi kendilerine çıkmaları da beklenemez onlardan. Ancak, başka

> ***"Sorunlarımızın anlaşılabilirliği, onları kapsamlı bir sarmal içinde görebilmeyi gerektiriyor.***

grup ve sınıfların da çeşitli otonom örgüt ve partileriyle var olmaları ve bunlara ait mantık düzeyleri oluşturulması ve diğerlerine dayatması süreciyle üst düzeye çıkılabilir. Aksi, tek boyutluluktur. Ya da şimdiden toplumumuza dar gelip yırtılmaya başlamış dar ceketli **ideolojik tercih**'tir. Anayasa, toplu sözleşme ve grev gibi yasağlarda düşülen tuzaklar bu tercihten kaynaklanır. Köşeye sıkıştırılmış çalışan sınıflar ve aciz devlet sendikacılığına takılan at gözlükleri bu tercihten kaynaklanır.

Anlaşılıyor ki, ANAP bu tercihin düşünülmüş bir ürünüdür; onun içinden çıkmadır: a) Sürekli borç ödeme - tekrar borçlanma çemberiyle uluslararası finans sistemine bağlanma, b) tekel pratiğine (iddialar aksine) mahkûmiyet; bunun dışına çıkma hükümet değişikliğine giriştir. Bu ilişkilerin rasyonelleştirilmesi, kolay sanılan yönetim tarzı **merkeziyetçi pratiktir.** Ayrıntı, sözde liberal propaganda bir yana konursa, bu bana biraz tarihi Fransız Merkantilizmi'nin kurucusu **Colbert**'i anımsatıyor, Colbert Merkantilizm ile sanayileşme politikasını merkezî sayısız kararnamelerle yürütmek istemişti; **Adam Smith**'se sistemini kurarken, Colbertizmin eleştirisine ağırlık verir:

Sadece anlatım kolaylığı için (yoksa karşılaştırma yersiz büyütme olur) şunu diyebilirim: Hitler ne kadar sosyalist idi ise, **Özal** da o kadar liberaldir; keşke liberal olabilseydi!

Şimdi ihracat başarısını ve enflasyon konusunu irdeleyerek, çözüm politikası sürecinde vergi-demokrasi-devlet bağlamını görmeliyiz. Şüphesiz buradan verginin konması uygulaması, sarf tarzı öne çıkar ve ANAP'ın konsolide etmeye çalıştığı haksız kazanç rantları teklif eden *servet vergisi.*

Devamı Var

Anastas ve Rupen efendiler sözlerini neden tutmadılar?

OSMAN BALCIGİL

Ortaköy'ün muhtarları, güleryüzlü hoşsohbet, yardımcı olmak için yanıp tutuşan insanlar. Derdimizi dinleyip üzerinde uzun uzun düşündükten sonra, birbirlerine danışıp Dr. Muşbak'da karar kılıyorlar.

— Dışarıya çıkın, caddeye doğru yürüyün, solda, gömlekçinin üstü. Muhtar Zekâi'nin selamları var deyin.

...

Oturduğu evin bir kısmını muayenehane olarak kullanan Doktor'un kapısında küçücük bir tabela var: Diş Tabibi Dr. A.Muşbak. Muşbak Efendi 60'ının üstünde, 14 derece miyop, tatlı, bilge, doğma büyüme Ortaköylü bir musevi. Derdimizin ne olduğunu hemen kavrıyor:

— Bir kere Anastas olmalı. Rumduf. Bir de Rupen'i bulmalı. Demircidir. Münevver adamdır. Sabah gördüm. O olmazsa, Ermeni olarak Çinici Aram'ı buluruz. Rum olarak aslında Çiçekçi Vasil olsa en iyisi. 90'ını aşmıştır Vasil. Tabiî tabiî, en iyisi o olur. En iyisi siz ona gidin. Cumartesi sabahı büyük gün. Gelin beni sinagogta bulun.

...

Ağaçların, fidanların, çiçeklerin içindeki bir bahçede, seranın hemen yanında kurulu, sera gibi bir büroda "ağırlanıyoruz" Çiçekçi Vasil Efendi tarafından. Her fırsatta 91 yaşında olduğunu vurgulayan Vasil Efendi, eskiden İstanbullu çiçekçilerin merkezi olan Ortaköy Dereboyu'ndaki son yetiştirici. Aksi -daha doğrusu aksi gibi görünmeye çalışan- ama sevimli bir ihtiyar Çiçekçi Vasil. Dr. Muşbak'ın ismi belli ki güven veriyor, bir fotoğraf gösteriyor:

— Bu 20 yaşımdaki halim. Fesli.

Vasil Efendi'nin derdimizi anlayıp anlamadığını kestirmek mümkün değil.

— Salı'ya mı? Olur. Bir sene sonraki Salı'ya.

— Bir sene sonraki mi?

— Evet. Şimdi çok işim var. Hadi siz serayı gezin, ben de işime bakayım. Bir sene sonra gelin.

Üstelenecek gibi değil. Çiçekçi Vasil Efendi belli ki çok yorgun. Geride bıraktığı 91 seneyi sırtında taşıdığı her halinden belli, uzaklaşıyor.

...

Her yanından çekiç sesleri gelen bir demirci atölyesinin ortasında, şezlonga oturmuş bir adamı gösteriyor çırak. Gazetesine adeta gömülmüş, yaşı hayli ileri ama dinç bir ihtiyar Rupen Efendi. Çekiç seslerini bastırmak için bağıra çağıra anlatıyoruz derdimizi. O, bir yandan Jamanak'ını katlarken, bir yandan bir komutan edasıyla durduruyor çekiç seslerini.

Dr. Muşbak'ın ismini duyunca gözleri parlıyor. Belli ki iyi ahbaplar. Derdimiz onu keyiflendiriyor. Salı'yı bekleyemiyor. Anlatıyor, anlatıyor...

— Salı'ya tamam mı?

— Tamam, tamam.

...

Anastas Efendi'nin Salı'dan haberdar olduğunu Pazar Ayini'nde öğreniyoruz. Biraz tedirgin. Karısı var yanında, bir de Baba Ferit. Karısı hasta olduğunu söyleyerek götürmeye çalışıyor Anastas Efendi'yi. Zaman zaman da Baba Ferit'e işaret ederek müdahale etmesini istiyor.

Baba Ferit kendini bildi bileli Ortaköylü olduğunu belirterek söze başlıyor. Önceden hazırlıklı olduğu belli. Durmaksızın tekrarlıyor azınlıklarla Türklerin aralarında hiçbir mesele olmadığını, rahmetli karısının da bir Rum olduğunu...

Baba Ferit'e ve Anastas Efendi'ye derdimizin ne olduğunu anlatmak için epey ter dökü yoruz. Söz veriyorlar Salı'ya gelecekle rine.

Ayrılırken bir kilise görevlisi devam ediyor Anastas Efendi'nin kaldığı yerden:

— Türklerle Rumlar arasında hiçbir kötülük yoktur. Tek kötü olay 6/7 Eylül'de olmuştur...

Ortaköy'de bir Salı

Salı'yı iple çekiyoruz.

...

İstanbul'da güzel bir Ekim sabahı. Boğaz pırıl pırıl. Doktor Muşbak'ı iskelenin karşısındaki kahvede çayını yudumlarken, Baba Ferit'i de sahilin kenarındaki banktan denizi seyrederken buluyoruz.

Demirci Rupen ve Anastas Efendi yoklar. Epey bekliyoruz.

Baba Ferit, Demirci Rupen'i; Dr. Muşbak, Anastas Efendi'yi bulmak için gidiyorlar...

İkisi de yalnız dönüyorlar...

Acaba Anastas ve Rupen Efendiler sözlerini neden tutmadılar?

Yazık, sohbet eksik olacak.

...

Doktor Muşbak, "geçmişten, bugünden ve gelecekten söz edelim" demiştiniz değil mi, diyor ve devam ediyor:

— Bugünü, mesela otuz sene öncesiyle kıyaslamak kabil değil. Çok kibar, çok efendi bir semtti Ortaköy o zamanlar. Herkes birbirini tanırdı.

"Öyle ya 20 bin kişi ya vardı, ya yoktu. Şimdi nüfusu 180 bini geçti Ortaköy'ün" diye söyleniyor Baba Ferit.

Devam ediyor Doktor Muşbak:

— Ama gene de insanlar birbirlerine iyi davranıyorlar. Zıtlık filan yok. Gerçi zıtlaşmak için kimse de yok ya.

——Rupen Efendi ne demişti: "Ekaliyetin yüzde 75'i gitti. Geriye kaldı yüzde 25. Onların da çoğu ihtiyar."——

Muşbak Efendi'nin kaldığı yerden Baba Ferit sürdürüyor sözü:

— Kömür depoları berbat etti Ortaköy'ü. Kamyoncusuydu, hamalıydı... derken birden iki katına çıktı nüfus. Yabancılar gelince yerliler kaçmak zorunda kaldılar. Değil mi Doktor?

— Öyle ya. 3 tane sinagog vardı Ortaköy'de. İkisi kapandı gitti. Cemaat yok ki, neden açık olsun. Caddedekini güç bela ayakta tutuyoruz. Kayyumu var, hahamı var, temizlikçisi var, elektriği var... hepsi için para ister. O da kapanırsa yazık olacak. Bizans'tan kalmadır. Sultan Mecit'in fermanları var tadilatı için. Tarih yok oluyor. Sembolik bir biçimde de olsa yaşaması sağlanamıyor.

Baba Ferit, Doktor Muşbak'ı baştan sona başını sallayarak tasdik ediyor. Sonra o alıyor sözü:

— Bir zamanlar mesela Rumlar o kadar kalabalıklardı ki; karnavallarda maskelerle dolaşırlardı. Hiç yadırganmazdı, bundan 40-45 sene önce.

——Daha evvel de Demirci Rupen, Rumların, haçı Ortaköy burnundan denize attıklarını, sonra da suya dalıp çıkarttıklarını söylemiş, eklemişti; "Her cemaatin kendine göre adetleri vardı. Hepsi adetlerini yerlerine getirir, ötekiler de onlara icabet ederlerdi. Mesela, bizim Ermenilerin 24 Aralık'ta -noel arifesinde- dolaştırdıkları tabutun arkasında Rum, Yahudi, Müslüman herkes yer alırdı."——

Doktor Muşbak kaldığı yerden devam ediyor:

— Artık aynı cemaatten 10 kişiyi biraraya getirmek mümkün değil. Bilirsiniz, bizim dinimizde 10 kişi bir araya gelmeden namaz kılınamaz. Kibar insanlar kibar semtlere göçüyorlar. Etiler'di filan gibi, yeni semtlere. Taa oralardan buralara gelip ibadet etmek zorlarına gidiyor. Özellikle de gençlerin. Sadece önemli günlerde geliyorlar sinagoga. O da yeni kurulan semtlerde sinagog olmadığı için. Biraz da, din artık toplumdaki etkisini kaybetmeye başladı galiba.

Neden azınlık düşmanlığı

Baba Ferit, Doktor Müşbak'la aynı kanıda değil:

— Dinin toplumdaki etkisini kaybedip kaybetmediği hususunda bir şey diyemeyeceğim. Ama, dinî çatışmaların nedeni asıl siyasi. Yani tahrik var. Ne dersin Doktor, yanlış mı konuşuyorum?

— Yok yok, haklısın.

— Demek istiyorum ki, mesela 6/7 Eylül hadiselerini hatırlıyorum da, o günlerde İstanbul'da Interpol'ün bir "Polis Kongresi" vardı. Sonra, azınlıkların hükümete ve devlete güvenlerini kaybetmelerinin nedeni, asıl, 40'larda çıkartılan "Varlık Vergisi"dir. Öyle mi Doktor?

— Öyle Ferit Bey. Osmanlı'da ekaliyet devlete itimat ederdi. Sonra, askere almalar filan da var.

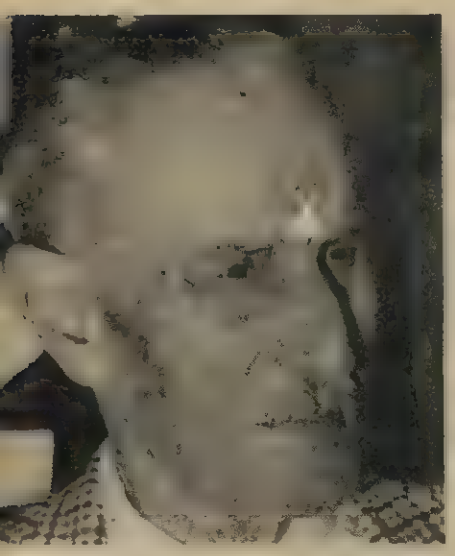

sil Efendi: Şimdi işim var, bir sene sonra gelin.

Rupen Efendi: Ekaliyetin yüzde 75'i gitti. Geriye kaldı yüzde 25.

Baba Ferit devamla:

— Bakın, İstanbul'a göç başladı ya, o çok önemlidir. İstanbullular Müslüman olsun azınlık olsun, aralarında ayrı gayrı yoktu. Hepsi aynıydılar yani. Sonra, taşradan İstanbul'a gelmeye başlayanlar onların yaşayış tarzlarına, özellikle de azınlıkların yaşayış tarzlarına ayak uyduramadılar. Azınlıklar zevki, sefayı bilirler: paralarının çok olduğundan değil, nasıl eğlenileceğini bildiklerinden. İçlerinde olmayanlar onlara hep gıpta ile bakarlar. Kadın erkek birarada gezmelere gidilir, çalınır, söylenir, içilir, dansedilirdi.

Ama taşradan gelenler bunu anlayamadılar. "Kadın" denince onların aklına pavyona gidip oynatılan bir şey geldi. Zevk ve sefayı; para, pul, zenginlik zannettiler ve kıskandılar. Sonra da olanlar oldu. Kışkırtma da var tabiî.

Geçmiş zaman olur ki

——Ne demişti Demirci Rupen; "Eskiden dereboyunda meyhaneler vardı, hepsinin önünde de birer laterna. Akşamları iş dönüşü, vapurdan iner inmez gider birer ufak bardak -karafaki denir- rakı atardık. İlk partinin mezesi bir çiroz, iki zeytin, bir parça salatalık, bir parça domatesten ibaret olurdu. Sonra ikinci parti başlardı. Sıcak patlıcan tavası, bir parça börek, sonra da daha ağır mezeler."——

Rupen Efendi'nin sözlerini aktarırken Doktor Muşbak'ın da, Baba Ferit'in de gözleri ışıl ışıl oluyor. Baba Ferit titrek bir ses tonuyla alıyor sözü:

— O zaman dere akardı şimdiki caddenin yerinde. İki yanında da meyhaneler, kahvehaneler... Ağabeylerimiz otururlardı kahvehanelerde. Hepsi de nargilelerini fokurdatırlardı. Sıkı mı yüksek sesle konuşacaksın. Çıt olmazdı. Öyle şimdiki gibi bağırmak çağırmak ne mümkün. Bir diyeceğin varsa, kalkıp diyeceğin adamın yanına gider, söyler, yerine dönerdin. Bir sessizlik, bir sakinlik...

Saati saatine uymayan Boğaz esmeye başlıyor. Esinti ürpertiyor. Doktor Muşbak yerimize bağlıyor sözü:

— Herkes şişesini devirdi mi -16'lıklar vardı o zaman, şimdi yok- doğru kahvehaneye, prafa oynamaya... Para azdı o zamanlar. Şimdiki gibi kürek dolusu para yoktu. Ama yine de yaşayan bizim kuşak oldu. □

Bir Balyan eseri olan Ortaköy Camii'nin alımlı minaresinden şimdilerde Dereboyu böyle görünüyor.

A.Muşbak (Muşbak Efendi) ve F.Hızbul (Baba Ferit): Anastas ve Rupen Efendiler de olsaydı sohbetleri tamam olacaktı.

Ortaköy Etz Ahayim Sinagogu Mütevelli Heyeti Singagog'un bahçesinde, 30 yıl kadar önce yanan eski Sinagog'un Aaron Akodeş'inin önünde.

Benigno Aquino

Filipinli Muhalefet Lideri
"NİNOY"U KİM ÖLDÜRDÜ?

JÜLİDE ERGÜDER

"İdarî kademelerdeki kimselerin çeşitli uyarılarına rağmen, ABD Hükümeti'nin konumu, Filipinliler'in çoğunluğunun ve şüphesiz, Marcos'un nazarındaki muğlâklığını sürdürüyor. ABD Başkanı, otoriter rejim ile Filipinliler'e demokrasi seçenekleri arasında tereddüt ettiği müddetçe, Filipinler Devlet Başkanı otoriter bir rejime dayanmakta haklı olduğunu düşünecek gibi görünüyor."
***Le Monde Diplomatique**, Eylül 1984, M. William Sullivan'ın "Testimony Before the Subcommittee on Asian and Pacific Affairs" adlı yazısından alıntı.*

Benigno "Ninoy" Aquino 21 Ağustos 1983 günü, kendisini Manila'ya getiren Çin Hava Yolları uçağının merdivenlerinden iner inmez, bir suikaste kurban gitti. Bu olay, sadece TV ekranlarına heyecan salan bir haber olmanın ötesinde bir anlam taşıyordu: Filipinler'in ılımlı muhalefeti en esaslı başkan adaylarını kaybetti. Gerçekten de Aquino, Filipinler'de **Marcos**'tan sonra yetişen ve ona meydan okuyabilecek çaptaki tek siyaset adamıydı. Uğranılan zarar bu kadarla da kalmadı. Kahramanlaştırılan liderin ölümünden sonra, Mayıs seçimlerinde, parlamentodaki ılımlı muhalefet 200 sandalyeden 63'ünü kazandıysa da, aralarında Aquino'nun küçük kardeşi **Agapito "Butz" Aquino**'nun da yer aldığı bir kısım siyasetçiler ile, işçi ve öğrenci grupları ve komünistlerin seçimleri boykot etmesi, muhalefetin birlik görünümünü zedeliyor.

F.Marcos'un 1972'de kendi başına ilân ettiği tek kişi yönetiminden bu yana geçen 12 yılda, kendisine alternatif olabilecek bütün muhtemel liderler sindirildi; tahminen 60.000 kişi hapislere girip çıktı. 1981'de Marcos sıkıyönetimi kaldırdı, ama genel seçimleri de anlamsız kılacak şekilde, kanun çıkarma yetkisini elinde tutmaya devam etmesi, Aquino'nun ölümüyle ağır bir darbe yiyen liberalleşme ümitlerini daha da solduruyor.

Aquino'nun dönüşü, Filipinler'de demokrasiye yumuşak yoldan geçişin bazı emârelerinin belirdiği bir döneme raslıyordu. 51 yaşında öldürülmesi evvel-emirde radikallerin elini güçlendirmişe benziyor. Filipinler Komünist Partisi (CPP) Tarlac eyaletindeki silâhlı kuvvetinin azlığına rağmen, tutarlı programıyla gitgide nüfuz sahasını genişletiyor. Partinin askerî kanadı olan, 5.000 ilâ 7.000 kişilik Yeni Halkın Ordusu (NPA), özellikle Luzon, Visayas ve Mindanao bölgelerinin dağlık kesimlerinde hükümet kuvvetlerine kök söktürüyor. Parti, Manila'daki faaliyetlerini ise, sendikalar ve talebe teşkilâtlarıyla işbirliği içinde yürütüyor.

UNİDO muhalefeti toparlamaya çabalıyor

Aquino'nun ölümüyle önemli bir kozlarını yitiren ılımlı muhalefet, suikasttten bu yana daha bir derlenip toparlandıysa da, yek-vücut olmaktan henüz çok uzak. Birleşik Demokratik Muhalefet (*UNİDO*) lideri, eski senatör **Salvador Laurel** ulusal bir uzlaşma platformu yaratmaya çabalıyor. On iki muhalefet partisini barındıran UNİDO bir yandan radikal grupların, *"Marcos'dan pek farklı olmadığı"* şeklindeki yoğun eleştirilerine hedef olurken, öbür yandan da insan haklarının sağlanması, ordudaki rüşvet ve yolsuzlukların önünün alınması için mücadele veriyor. Amerikan üslerinin geleceği konusunda ise, şimdilik, sessiz kalmayı tercih ediyor.

Ordu saflarında, Bayan **Agrava** başkanlığındaki 5 kişilik komisyonunun, Aquino'nun ölümünden askerî bir komplonun mesul olduğunu açıklamasından beri, bâriz bir huzursuzluk hüküm sürüyor. Komisyon raporu, Genelkurmay Başkanı General **Fabian Ver**'in yanı sıra iki general, 22 subay ve 1 sivilin suikast ile ilgili olduğunu açıklıyor; Ferdinand ve **İmelda Marcos**'u ise suçsuz buluyordu. Marcos ailesinin akrabası olan General Ver ile yardımcısı General **Fidel Ramos** mevcudu 300.000'ye yaklaşan orduda büyük bir bölünmenin tohumlarını attılar. Ver, derhal yurt dışına gönderildi. Ancak, ordudaki 83 generalden 68'inin kendisini destekler mahiyette bildiri yayınladıkları da unutulmamalı. Kalbinden ve böbreklerinden çektiği yetmezmiş gibi, zaman zaman kan verilen ve en son olarak da deri allerjisi geçiren Marcos'a bir hal olması durumunda, Ver destekli İmelda Marcos'un (Manila Valisi) iktidara geçeceği düşünülüyor. Ne var ki, kocasının karizmasına sahip olmayışı bir yana, halk arasında da aşırı muhteris görülüp pek sevilmeyen İmelda'nın, uluslararası finans kuruluşlarına ne ölçüde itimat telkin edeceği de kuşkulu. Bu noktada, Kilise'nin desteğini yitirmiş, işsizliğin ülke nüfusunun yüzde 30'unu etkilediği, enflasyon oranının yüzde 60'a ulaştığı son iki yılda Peso'nun iki defa devalüe edildiği ve dış borç yükünün 26 milyar doları geçtiği bir dönemin başbakanı olarak hayli başarısız görülen **Cesar Virata**'nın daha güvenilir sayıldığını belirtmek gerekiyor. İmelda'dan sonra başkanlığa en yakın adaylar, Savunma Bakanı **Juan Ponce Enrile**, şeker endüstrisini elinde tutan **Roberto Benedicto**, Enrile ile yakın iş ilişkilerinin yanı sıra Hindistan cevizi endüstrisini denetleyen **Eduardo Cojuanco** (Ninoy'un bir zamanlar yakıştırdığı takma adıyla "Mançuryalı aday").

Marcos'un sıhhatine ilişkin spekülasyonlara böylesine ağırlık kazandıran şey, mevcut kanunlarda başkanın halefine ilişkin bir boşluk bulunması. Başkanın anî ölümü ya da benzeri bir durumda ne yapılabileceğini kimse bilmiyor. Bu seneye kadar Filipinler anayasası, başkanın ölümü veya iş yapamaz duruma düşmesi halinde, 15 kişilik bir yürütme kurulunun (ki bunun başkanlığa Virata'ya verilmişti) seçimlere kadar geçecek sürede ülkeyi idare etmesini öngörüyordu. Ne var ki, Marcos ek bir madde getirerek bu kurulu feshettiği gibi, "başkan yardımcılığı" gibi yeni bir makam oluşturdu. Yalnız, bu makamın doldurulması 1987'deki seçimden önce mümkün değil. Şu anda Marcos'u ikame edebilecek tek organ, Meclis (*Batasang Pambansa*) Başkanı **Nicanor Yniguez**'in liderliğinde ülkeyi 60 gün yönetebilecek bir kurul.

Marcos'un daima işlediği ve bugün de aynı şiddetle savunduğu görüş, *"Ben gidersem komünistler gelir!"* Muhalefet her ne kadar *"Marcos-ABD diktatörlüğüne son"* sloganına bağlı görünüyorsa da, alttan alta ancak Marcos'un komünistleri durdurabileceğini teslim ediyorlar. Dolayısıyla, ABD yönetimi, taşıdığı bütün risklere rağmen, Marcos'u desteklemeye devam ediyor. Bu tutum, ABD yönetiminde, *"Filipinler'de status quonun devamı herhalûkârda bizim güvenliğimiz için gereklidir"* görüşünü savunanların ağır bastığını ortaya koyuyor. Bir ikinci grup ise, Marcos'un ılımlı muhalefetle geçici bir anlaşmaya *(madus vivendi)* razı edilmesi gereğini vurguluyor. Marcos'un, Aquino'nun öldürüldüğü günlerde sarfettiği, *"Ülkemiz için üzücü bir durum, kırsal alanı kaybediyoruz"* sözleri, her zamanki gibi komünist tehlikenin büyüklüğüne işaret etmekle birlikte, başkanın kendi konumuna ilişkin bir iç hesaplaşmayı da yansıtıyor olabilir. Filipinler'i son olarak ziyaret eden ABD'nin BM daimî temsilcisi **Jeanne Kirkpatrick**'in, Marcos'un yanı sıra muhalefetin önde gelen liderleri ile de yoğun temaslarda bulunması, Washington'un muhalefetin Marcos'a alternatif olabilecek şekilde toparlanması ihtimalini gözardı etmediği biçiminde yorumlanıyor. Bu cümleden olmak üzere, 1985-89 döneminde üsler için verilecek 900 milyon doların, 60 milyon dolarlık veya 30 milyon dolarlık diliminin, iktisâdî gelişmeye katkıda bulunacağı düşünülerek, ekonominin ihtiyaçlarına tahsis edilmesi tasarlanıyor.

Biz yine Aquino'ya dönelim. **Ninoy** siyaseti meslek edinmiş bir aileden geliyor. Büyükbabası İspanyol sömürge yönetimine karşı savaşmış, babası ise senatörlük ve hükümet üyeliği yapmış. Aquino daha 22'sindeyken, doğduğu şehrin belediye başkanı, 28'inde Tarlac eyaletinin valisi, 34'ünde ise ülkesinin en genç senatörü olmuş. Eğer Marcos 1972'de sıkıyönetim ilân edip tüm yetkileri elinde toplamasaydı, 1973 seçimlerinde, Marcos'un yerini alabilecek güçte bir başkan adayı olmaya namzetti. Aquino hapsi boylarken, siyasî hayalleri de, en azından bir süre için, söndü. Yoğun baskı nedeniyle, Marcos sekiz sene sonra Aquino'nun, bir açık kalp ameliyatı için ABD'ye gitmesine müsaade etmek mecburiyetinde kaldı. Öyle görülüyor ki, Aquino hayatının son üç yılında, Harvard ve MIT'de hocalık yaparken, ülkesine dönüş için en uygun şartların oluşmasını bekledi.

Benigno Aquino anavatınına dönüşü arifesinde, Amerikan *Mother Jones* dergisinde **Spencer A. Sherman** ile görüştü. Bu mülâkattan birkaç saat evvel, muhalefet liderlerinden **Salvador Laurel** ile buluşan Aquino, ondan *"Artık eve dönme vaktinin geldiği"* şeklinde bir mesaj aldığını açıklıyor. Filipinler'deki arkadaşlarının hediye ettiği Mahatma Gandhi'nin hayatına ilişkin bir kitabı görüşme boyunca elinde tutan Aquino'nun muhabire, *"Bu hediyenin anlamı nedir dersiniz? Acaba bu yolda şehit düşmemi mi istiyorlar?"* diye soruşu hayli ilginç.

ABD'nin vazgeçemediği üsler:
SUBIC BAY VE CLARK

Filipin Adaları 1521'de Magellan tarafından keşfedildiklerinde, Müslüman, Japon ve Kantonlu tâcirlerin uğrak yeriydi. Adı geçen dinler halka nüfuz edemediği için, Filipinler'in hızlı İspanyollaşması beraberinde Hıristiyanlığın kök salmasını da getirdi. Yüzyıllar boyu Kanton-Manila-Acapulco yoluyla Çin ipeği Avrupa'ya aktı. Japonlar, Felemenkler (Hollandalılar) ve Çinliler, ticaret imkânlarını ellerinden kaçırdıkları Filipinler ile uzun süre mücadele ettiler. Sömürge idaresinin kurduğu büyük çiftliklerde (plantasyon) soylular, kilise mensupları ve yerli kabile reisleri şeker kamışı, Filipin muzu, Hindistan cevizi ve tütün ziraati yaptılar. Üç asırlık müstemleke idaresi, 7.000'i aşkın adaya dağılmış kabileler arasında siyasî birliği sağladı. Lâkin, sık sık baş gösteren ve çok kanlı bastırılan yüz kadar ayaklanma, ülkenin iktisadî yapısının güçlenmesini engelledi.

José Rizal'in liderliğinde 1892'de başlayan Filipinler'in bağımsızlık mücadelesi, İspanya'nın 1898 ABD-İspanya Savaşı sırasında adaları Amerikalılar'a terk etmesiyle hedef değiştirdi. Üç yıl devam eden savaş sonucunda bağımsızlık, ilke olarak, kabul edildi. İlk yasama meclisi 1907'de tayinle kurulabildi. *Philippine Autonomy Act*'in yasalaşmasına rağmen, ABD örnek alınarak bir hükümetin hemen oluşturulması, bağımsızlığın ise zaman içinde, merhaleli olarak gerçekleştirilmesi fikri, uzun tereddütlere yol açtı. Amerikan emperyalizmine duyulan husumet giderek kuvvetlenirken, Filipinler pazarının nimetlerinden yararlanan Amerikalı tüccârlar ile Filipinler'den vergisiz Hindistan cevizi yağı ithal eden sanayiciler, bağımsızlığı engellemeye çabalıyor; öte yandan ABD'ye göç ederek işçi ücretlerinin genel seviyesini düşüren binlerce Filipinli de sendikacıları endişeye sevkediyor, Fili-

Muhabir buna, Aquino'ya yönelttiği bir karşı soruyla cevap veriyor: **"Nasıl geri döneceksiniz?"**

— Dört ihtimal var: yarın Manila'ya dönecek olsam, Marcos beni ya vurdurur, ya hapse tıkar, ya serbest bırakır yahut da evde göz hapsine alır. Durduk yerde beni şehâdet mertebesine yükseltmeyi hiç istemeyeceğinden, beni vurdurtamaz. Öbür üç ihtimal ise, uluslararası ilgiyi üstüme çekeceğinden, işine gelmez. Mahkemeye çıkartsa, kendimi uzun uzun savunurum: bana propaganda fırsatı tanımış olur. Ki, bunu da asla arzu etmez!

Marcos ile siyâsî, askerî ve iktisâdî alanda mücadele edemeyeceğini, onu ancak ahlâkî açıdan köşeye sıkıştırabileceğini belirten Aquino, biri başkanlık sarayında, öbürü ise ABD'de müreffeh bir hayat sürme imkânı varken ülkesinin kaderini paylaşmak için geri dönen ve hapse giren iki lider arasındaki tezadın, halkı derinden etkileyeceğine dikkat çektikten sonra, sözlerini şöyle sürdürüyor:

— Geri döndüğüm anda Marcos bir dilemma ile yüz yüze gelecek. Beni bir süre kilit altında tuttuktan sonra, mecburen salıverecek... ve karanlık bir gecede, sarhoş bir şoförün kullandığı bir kamyonun altında kalmamı tezgâhlayacak. Sonra da, cenazem için devlet töreni düzenleyip, *"Eh, ben elimden geleni yaptım. Sana fırsat tanıdım. Sen tuttun kamyon altında ezildin!"* diyen dokunaklı bir nutuk atacak. Tabiî bu meyanda, sarhoş kamyon şoförü mahkemeye çıkarılıp idam edilecek. Senaryonun sonu. Yahut da, salıverileceğim, ama bu sefer de komünistler beni haklayacak. Gördüğünüz gibi, komünistler benden, Marcos'dan olduğundan daha çok nefret ederler. Onlara bakarsanız hepimiz aynı şarkıyı söylüyoruz, ama pek de aynı saflarda değiliz. Marcos'un konumu hayli sarih: o ham sağ, hem sol. Sol-sosyalist olduğumdan, benim durumum biraz muğlâk. Ve komünistler, sol-sosyalistlerden hiç haz etmezler.

— Bu demektir ki, geri dönemeyeceksiniz...

— Senatör Laurel'in, kimilerinin ağzından bana naklettiği de bu zâten. Dün geldi. Onu buraya muhalefet göndermiş. Çünkü, olayların son derece hızlı gelişmesi nedeniyle, muhalefetin ılımlı liderleri arasında azınlık bir grup, benim dışarıda kalmam hususunda anlaşmaya varmış. İşlerin çok anî gelişip kendilerinin saf dışı kalmaları ihtimaline karşı, dış dünya ile bağlantıyı sürdürebilmek amacıyla, benim yurt dışında bulunmamı tercih ediyorlar.

Ferdinand Marcos

— Muhalefetin çoğunluğu ise dönmenizi istiyor, değil mi?

— Evet, dramatik bir olayın vuku bulmasını veya bir sembolün belirmesini ve şu anda bölük pörçük vaziyette olan muhalefeti toparlamasını istiyorlar.

— Bir an için şeytanın avukatı rolünü üstlenip, diyelim ki, Filipinler için belki de komünist bir yönetim münasipür. Hemen toprak reformu yapıp köylüye toprak dağıtmazlar mıydı?

— Ben toprak reformunu kabul etmeye hazır değilim.

— Ilımlılık gözünüzü karartmış olmasın?

— Hayır. Benim gözümü karartan yalnızca, bana öğretilen biçimiyle, demokrasi. Bazı vatandaşlarım fanatik Marksist. Bense, Jefferson usulü demokrasinin fanatiğiyim. Çünkü bunun en iyi yol olduğuna inanıyorum ABD olsun veya olmasın. Çoğulcu demokrasiye inanıyorum. Katı kurallarla tasnif olmuş bir toplum yapısı, ya da sadece bir tek gazeteyi okumaya mecbur olmak istemiyorum. Marksizm o kadar iyi bir şeyse, niye millet durmadan Doğu'dan Batı'ya kaçıyor? Batı'dan Doğu'ya kaçan birine hiç raslamadım. Rusya'yı, komünist ülkeleri gördüm; ama Batı düpedüz daha ileride. Bir başka deyişle, tüm günahlarına rağmen, komünistler ile kıyaslandığında, Marcos yine de bir melek!

— Kimileri şu seçkinler muhalefetinin, ülkede gerçekten olup bitenlere biraz uzak kaldığını, hattâ Özgür Filipinliler hareketinin Marcos'dan aman aman farklı bir yönü bulunmadığını ifade ediyorlar. Sadece otoriter olmadıkları ve insan haklarını baskı altında tutmaya karşı çıktıkları öne sürülüyor. Hülâsa, siz iktidara gelirseniz, kişiliğe dayalı bir toplum yapısı sürecek. Üstelik, toprak reformu filân da size pek uzak şeyler... Doğru değil mi?

— Kısmen. Ama, bütün bunları söyleyenlerin bir devrim arzuladıklarını hatırdan çıkarmayınız. Biz ise evrim istiyoruz. Bu adamlar, mevcudu yıkıp toplumu bir gecede yeniden inşa etmeye hevesleniyorlar. Bunu yapamazlar. Lânet olası, devrim deyip duruyorlar. Halbuki 30 yıldır dağlarda geziyorlar. Toprak reformundan bahseden de, Filipinler'i bugün bulundukları noktaya getiren de biz *seçkinleriz*. Bakın şöyle söyleyeyim: bu beceriksiz heriflerin arasından biri çıkıp da, ülkemde başıboş köpek toplayıcılığı yapacak kadar bile başarı gösteremedi. Her yerde halk beni seçti. Şimdi, bu adamlar kendilerinin daha iyi olduğunu nasıl söyleyebiliyorlar?

"O kadar cesur iseler, Rusya'ya gitsinler..."

Aquino bu noktada, Princeton ya da Berkeley gibi ABD'nin mümtaz üniversitelerinde doktora yapmış komünist Filipinliler'in kendileri de bu kültürün birer mahsülü oldukları halde, ABD'ye besledikleri gareze varan öfkenin mantıksızlığına işaret ediyor. "O kadar cesur iseler Rusya'ya gitsinler" dedikten sonra, kendisinin 7 yıl 7 ay mahpus yattığını vurguluyor ve "Bugün serbest seçimler yapılsa yüzde 10 nispetinde dahi oy alamayacaklarını" iddia ediyor. Ve devam ediyor:

— Seçimlerde muvaffak olamazlar. Silâha sarılmak zorundalar. Gördüğünüz gibi, en büyük tehlike Marcos değil, komünistlerdir. Çünkü geriye döndüğümde, onları 40 sene geriye iteleyeceğimin gayet iyi farkındalar. (.....) Üstelik, kendi aralarında birbirlerini yiyorlar. Üç hizip var: Moskova'ya bağlı enternasyonelci grup, Pekin'e bağlı Maoist grup ve Millî Demokratik Cephe adındaki, Avrupa komünizmi modelini takip eden, merkezci grup. Her üç hizip de Rus ve Çin bağlantılarını önemsemeyip milliyetçi kimliklerini tebarüz ettirmeye ve ortak bir cephe halinde etki alanlarını genişletmeye çabalıyorlar. Onlarla görüştüğümde, fikirlerine saygı duyduğumu, onların da benim fikirlerime saygı göstermesi gerektiğini, devlet başkanı olduğumda onları yasa-dışılıktan kurtaracağımı söylüyorum. *"Ancak bir tek şartım var: elinize silâh almayın!"* Silâha sarıldıkları anda, Marcos'dan daha da beter davranacağımı biliyorlar. (.....) Son 70 yıldır, Amerikan yönetimi bireysel haklar konusunda fena halde beynimizi yıkadı. İşte komünistler bunu lâyıkiyle değerlendiremiyorlar.

— Peki, Filipinliler'in Amerikan müdahalesi konusundaki tavrı nedir?

— Radikaller nefret duyuyor. Ilımlılar hayal kırıklığından nefrete doğru dönüyor. Yani, genel tavır giderek acılaşıyor. Tanrım, düşünsenize, Manila bugün Güneydoğu Asya'nın fuhuş merkezi... Genç kadınlarımız vücutlarını satmaya başladılar mı, bu, ekonominin batmak üzere olduğunun en iyi göstergesidir. Ama, 14 yaşındaki çocukları ebeveynleri satışa çıkarırsa, dipsiz kuyunun dibini bulduğunuza emin olabilirsiniz. Zaten bugün, ülkemizin ekonomik bir çöküntü içinde olmadığını söyleyecek bir tek Filipinli bulamazsınız. Marcos'un yakın ahbapları hariç tabiî...

ABD'nin müdahalesi?

— Peki, Sam Amca Filipinlilerin hâl-i pür-melâlî ile ilgilenyor mu?

— Nerdee? Üzücü olan da bu ya. Bize kulak vermiyorlar, çünkü öncelikler listesinin ilk sıralarında yer al-

pin şeker ve yağlarının iç piyasada yarattığı rekabet ise Amerikalı üreticileri tedirgin ediyordu. Seçimleri kazanarak 1935 sonunda işe başlayan Manuel Quezon (başkent Quezon City'e adını veren) başkanlığındaki hükümet, Japon işgali sırasında kesintiye uğradıysa da, Filipinler 4 Temmuz 1946'da bağımsızlığını elde etti. Ama, Amerikan vatandaşlarının Filipinliler ile eşit sayılması gibi, aşırı imtiyazlar tanıyan kanunlar, Filipinler'in ticârî yönden ABD'ye sıkı sıkıya bağımlılığını sağlama almıştı bile...

1965 seçimlerinde liberal parti lideri ve başkan olan Macapagal'a karşı zafer kazanarak işbaşına gelen milliyetçi parti lideri Marcos, ziraî ve sınaî bir ilerleme sağlayamadığı gibi, hüküm süren rüşvet, yolsuzluk ve polisin gevşekliği gibi konularda da etkili olamadı. İktisadî bağlılığı ABD'yi Vietnam Savaşı'nda desteklemesine yol açtı. Avukat olan Marcos, muhaliflerinin de itiraf ettiği üzere, ülkesinin bugüne kadar yetiştirdiği en parlak siyaset adamı olarak görülüyor. 1972'de ilân ettiği sıkıyönetim, Filipinler'in Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında, cinayet, işkence, toplu katliam ve "kaybolma"ların kol gezdiği bir ülke olarak zikredilmesine yol açtı. Marcos'un insan haklarını hiçe sayan yönetimi, sureta haktan görünmeye çabalayan ABD liderlerini de zaman zaman güç durumda bırakabiliyor. Son dönem ABD başkanları arasında, Marcos'u Beyaz Saray'a dâvet etme cesaretini ancak Reagan gösterebildi. O da, ABD'nin Güneydoğu Asya'daki dev üslerinin kira anlaşmasını yenileme mecburiyeti doğduğu için.

ABD'nin *Subic Bay* deniz üssü ile *Clark* hava üssüne duyduğu derin muhabbet hiç de nedensiz değil. Bu iki üs, ABD'nin en stratejik askerî kuruluşları arasındaki deniz aşırı en büyük üslerdir. Yüzyılın başında buraları işgal eden Amerikan generali Arthur Mac Arthur, üslerini barındıran Luzon Adası'nın dünyanın başka herhangi bir yerine kıyasla, askerî açıdan emsalsiz niteliklerine dikkati çekmiş. Üsler, dünyanın petrol trafiğinin yarıdan çoğunu denetim altında bulundurduğu gibi, Doğu Afrika, Baska Körfezi ve Batı Asya'da vuku bulacak bir karışıklık anında, çevik kuvvetin sevkedilmesi açısından hayatî ehemmiyet taşıyorlar. Yani, (Kore ve Vietnam Savaşları'nda olduğu gibi) ABD'nin güvenliği için önemli birer ileri karakol olmalarının yanı sıra, güvenliğin çok geniş yorumlanabileceği her durumda açık veya gizli saldırı amacıyla kullanılmaya da son derece elverişliler.

Üslerde 39.000 Filipinli ile (ihtiyaç anında Subic Bay açıklarında demirleyebilecek 9.000 bahriye askeri hariç) 18.000 sivil ve askerî personel çalışıyor. Subic Bay aynı zamanda Amerikan 13. Hava Kuvveti ile Yedinci Filo'nun muharip gemilerine harekât üssü görevini de görüyor. Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne bağlı 40.000 ton bomba ve füzenin bulunduğu üsler, 450 mil karelik bir kara ve deniz sahasını fiilen denetleyebiliyor. Üslerde nükleer silâh olup olmadığı hiçbir zaman açık edilmediyse de, Amerikan Pasifik donanması geniş mikyasta nükleer silâhlarla teçhizatlandırıldığı için ve de üstelik, üslerin işletme tâlimatında yer alan "nükleer malzeme kazaları halinde" maddesi, uzun boylu fikir yürütmeye gerek bırakmıyor. Kaldı ki, üslerde çalışan Filipinliler, hemen özel yangın alarmı verildiğinden ne zaman nükleer silâh getirildiğini farkedebildiklerini ifade ediyorlar.

Carter yönetimi, 1978'de üsler için 500 milyon dolar kira (Amerikalılar'ın deyişiyle *yardım)* vermeyi kabul etmişti. Ülkesinin iktisâden batma sınırında oluşunu mazeret olarak öne süren Marcos, 1983'te başlayan gayrıresmî kira yenileme görüşmelerinde 1.5 milyar dolar talep etti. Bununla da kalmadı, eğer talebi yerine getirilmezse, üsleri Sovyetler'e vermekle tehdit etti. İlâve olarak, el altından, zaten işarete bakan, muhalif grupları üsler aleyhinde gösteriler düzenlemeleri için kışkırttığına ilişkin haberler sızdı. Muhalefet haklı olarak, üslerin Marcos rejimine ekonomik dayanak sağladığını, genel ve hayatî bir çatışmada ülkeyi ilk hedef durumuna düşürdüğünü, Marcos'a yönelik halk muhalefetine karşı harekât merkezleri olduğunu ve (Subic Bay yakınlarındaki Olongapo kentinde 16.000 vesikalı fahişenin çalışmasından hareketle) ülkeyi ahlâkî çöküntüye uğrattığını ileri sürüyor. Ne var ki, Marcos işin nihayetinde 900 milyon dolarlık kiraya razı olunca, Reagan yönetimi bırakın stratejik önemlerini, bir başka yere taşınmaları en az 10 milyar dolara patlayacak üsler meselesini ucuza kapatmış oldu. Şimdi asıl mesele, Marcos'un biraz daha eli yüzü düzgün bir demokrasi görünümünü benimseyerek, Aquino suikastından sonra eni konu ivme kazanan muhalefeti dizginleyecek bir yola girip girmeyeceği. □

Mayıs seçimlerinde yapılan protesto gösterileri muhalefetin birlik görünümünü zedeledi.

Seçim Kampanyası (Yukarıda ve yanda)

mıyoruz. Tanrı bilir, **Reagan** 24 saatinin, olsa olsa bir saniyenin onda biri kadar bir zamanını bize ayırıyordur. Reagan'ın asıl derdi NATO, füzeler, bütçe, dış ticaret açığı, vb. şeyler. Ne zaman yanmaya başlarsak, ancak o takdirde dikkatini bize çevirecek... Ha şimdi bana diyebilirsiniz ki, ABD *müdahale* mi *etmeli?* İyi ama, Aziz Peter aşkına, zaten *müdahale ediyorsunuz.* Marcos'a senede 500 milyon dolar veriyorsunuz. Helikopterler, çeşitli silâhlar da cabası. Bu müdahale değil de nedir? Şimdiye kadar Marcos'a 18 milyar dolar ödediniz. Onu dünyanın nazarında meşrulaştırdınız. Bahtsız isyancılara ve rejim muhaliflerine karşı, ona bir büyük devletin desteğini sağladınız. Tek başına büyük devlet olmak bile, herkesin hayatına müdahale anlamını taşır. Hoşunuza gitsin, gitmesin. Siz orada hapşırınca, biz burada anında zatürre oluyoruz. Bu, hayatın bir olgusu. Eylemsiz kalsanız dahi müdahale etmiş oluyorsunuz. Hem şu da var. Biz özgürdük, siz bizi sömürgeliştirdiniz. Eğer müdahale edecekseniz, bari iyi şeylere yönelik olsun. Basın hürriyetini sağlamamıza, serbest seçimlerin yapılmasına yardımcı olun. Bu *sizin ethos*'unuz, sizin *geleneğiniz,* sizin *inancınız.* Bunları yapmak o kadar zor mu?

— *Carter* döneminde işler nasıldı?

— Carter katı değildi. Ruslar'ın da, iyi ve kötü yanlarıyla, birer insan olduğuna inanırdı. Reagan'ın kafası, Ruslar'ın birer şeytan olduğunu düşünebiliyor ancak.

— Ama, Carter, insan hakları konusunda titizlenmesine rağmen, iş üslere gelip dayandığında, hiç de Reagan'dan farklı davranmadı.

— Evet, ama Marcos, Carter'dan çekinirdi. Carter üsler meselesini hallettikten sonra, hemen insan hakları siyasetine avdet etti. Reagan ise, Marcos'a *"bizim takımdan biri"* olarak bakıyor. Belki gerçekten Marcos'u böyle değerlendirmiyordur; ama Marcos'un Reagan'ın tutumunu tamamiyle böyle algıladığı kesin. Mesalâ Carter 4 yılda Marcos'u bir kere bile Beyaz Saray'a davet etmedi. Bu sembolikti. Halbuki Reagan, şerefine kadeh kaldırması için **Bush**'u gönderdi!

— Ne dersiniz, Reagan'ın bu tavrı, Amerikalıların Filipinler halkına yönelik tutumunu yansıtıyor mu?

— Ben bütün Amerikalılar'ın kötü olduğuna inanmıyorum. Tıpkı, bütün çok-uluslu şirketlerin kötü olduğuna inanmadığım gibi. Bazı iyi çok-uluslu şirketler de vardır ve biz mutlaka onlardan istifade etmeliyiz. Aksi takdirde, nasıl kalkınabiliriz? Mümkünü yok. Teknoloji ve sermaye transferine ihtiyacımız var. Bugün hiçbir gelişmekte olan ülke, çok-uluslu şirketler olmaksızın kalkınamaz. Çünkü, tecrid olmuş vaziyette yaşayamayız.

— Filipinler'de gelecek siyâsî gelişmeler ne olabilir?

— Filipinler'de giderek açığa çıkan senaryo, şu anda El Salvador'da olup bitenlere çok benziyor. Aslında, Guatemala ile El Salvador'un bir birleşimi söz konusu. Marcos hiç tınmadan yürüyecek, ki bu komünistlerin hayli işine geliyor. Komünistler Marcos'u çok severler. Nasıl sevmesinler ki, Marcos başlarına gelen en iyi olaydır. Sıkıyönetim öncesinde 500 silâhlı adamları varken, şimdi 17.000'e çıktı ve bu sayı durmaksızın artıyor. Marcos onların objektif müttefiki. Ve şurası kesin ki, iktidara el koyacak derecede güçlenmeden ve tamamiyle hazır olmadan, Marcos'un düşmesini arzu etmiyorlar.

Marcos giderse...

Marcos giderse ne olur?

— İşte bu devâsa bir soru. Diyelim ki, Marcos yarın ölüverdi. Öyle zannediyorum ki, karısının işleri devralmasına imkân verecek bir düzen hazırlayacaktır.

— Böyle bir şeyin asla olmayacağını ısrarla belirttiği halde mi?

— Şu anda çarpışan bütün güçler, İmelda'nın başa geçmesine bir tek nedenden ötürü eyvallah diyeceklerdir: kendi aralarında çok bölünmüş oldukları için. Dolayısıyla, İmelda canlı bir aday. Fakat hemen arkasından, çürüme olağanüstü hızlanacak. Herkes kesesini doldurmaya bakacak. İşte tam bu noktada, İmelda'nın bir kenara itilip günâh keçisi gibi halkın ağzına atılması gerekecek. Ve, tıpkı Arjantin'de olduğu gibi, askerler devleti basacak. Üstelik de memleketin kurtarıcısı imişler gibi davranacaklar. Adamakıllı otoriter bir yönetim başlayacak. Bu nâzik anda, ABD tüm manevra kabiliyetini kaybedecek. Eğer askerî yönetimden desteklerini çekseler, komünistlerin yolu açılacak. Cuntayı desteklemeye devam etseler, ABD destekli cunta ile komünistler arasında patlak verecek nihaî bir silâhlı çatışmayı engellemelerine imkân kalmayacak. Ve böylece, tıpkı El Salvador'da gözlemlediğimiz gibi, ABD bir iç ayaklanmanın tarafı durumuna düşecek. Kısacası, Marcos'un ölümü halinde, kimsenin yapabileceği bir şey yok. Belki, İmelda olmaz da, orta yolcu bir adam çıkar başkan olur. Ama, kutuplaşma herhalûkârda gerçekleşeceğinden, cuntanın idareye el koyması kaçınılmazdır. Bu birinci senaryo.

İkinci senaryo, bir silâhlı devrim olabilir. Devrimciler başkanlık sarayını basıp Marcos'u def ederler. Küba, Nikaragua modeli.

Üçüncü senaryo ise, Marcos ile demokrasiye yumuşak geçişin pazarlığını yapmak ve sonuç almaktır. Bunu iki nedenle umuyorum: birincisi hâl-i hâzırdaki tehlikenin farkında olduğuna, ikincisi de halkına demokrasiyi geri getirmesi gerektiğini farkedecek kadar yurtsever olduğuna güveniyorum. Ve, üçüncü senaryo mutlaka ılımlı muhalefet aracılığıyla gerçekleştirilmelidir. Zira, silâhlı mücadeleye yöneldiğimiz anda, katillerden oluşan bir üçüncü siyâsî kadro meydana çıkar.

— Üçüncü senaryonun gerçekleştiğini farzedelim. Marcos'a yaklaşımınız ne olacak?

— Marcos sadece işlerin hakikaten kötüye sardığından korkarsa masaya oturur. Yoksa, bizi amatör sayar. Komünistler de onu masaya oturmaya zorlayabilir, ama Rusya'yı da beraberlerinde getirirlerse. Aynen, Müslümanların Kaddafi'yi ön plana çıkardıktan sonra Marcos'la müzakere edebildikleri gibi. Bizim için de benzer bir durum söz konusu. ABD'nin desteğini alamazsak, Marcos bizimle konuşmaz.

— ABD'nin Filipinler'de yeterince piston gücü var mı?

— Var tabiî. Marcos'un 18 milyar dolarlık borcunun çoğu Wall Street kredisi. Ayrıca, IMF ve Dünya Bankası'ndan da borç istiyor. İnsan haklarını biraz daha gözetirse daha çok kredi alabileceği söylense, bu iş olur. Olayların bir patlama noktasına varması da engellenebilir.

— ABD, "sen istediğini yap, bizim için mühim olan üslerdir" diyemez mi?

— Amerikalılar'ın bu kadar ahmak olabileceğine inanmıyorum. Nikaragua, Küba, Vietnam ve İran'dan derslerini almış olmalıdır. Demek istiyorum ki, sizin Dışişleri Bakanlığı'ndaki uzmanlar daha dün doğmadılar, en azından 20 yıldır oradalar. Akademik dergiler bu konularda sayfalar dolusu makale yayınlıyor. Koskoca Amerika'da doğru dürüst düşünebilen kimse yok mu?

"Marcos kilit adamdır"

— Peki, Marcos'un meşruiyetini sarsmak ve Aquino'yu getirmek için vakit biraz geç değil mi?

— Maalesef çok geç kalındı. En esef verici olan husus da bu zâten. Bizi yalnızca Marcos demokrasiye geri döndürebilir. Sadece o, dürüst bir seçim yapılmasını sağlayabilir. Bir tek o, bir kalem darbesiyle 20 generali birden emekliye sevkedebilir. Daha önce de kaç defa söyledim: Marcos kilit adamdır. Üstelik, tarihi ciddiye alıyor. Tarihe kanlı bir diktatör olarak geçmek istemiyor.

— Siz başkan olsanız, üsler konusunda ne yapardınız?

— Radikaller, *"üsler kalksın"* diyorlar. Katılıyorum. Ama, bilhassa Ruslar'ın Camranh Koyu'nda tahkimat yaptığını bile bile, üsleri bir günde kaldıramayız. Ama, Amerikalılara üsleri ne kadar çabuk sökerlerse o kadar iyi olacağını söylerdim.

— Ne zaman döneceksiniz?

— Belki Haziran'dan bile önce. Biliyorsunuz, beş çocuğum ve bir karım var. Onların geleceklerini güvence altına almak için yapmam gereken işler var. Bunlar hallolunca, hemen gideceğim. Ve Marcos'un, *"Bu adam bunca rahatlığı bırakıp geldiğine göre, bana söyleyecek önemli şeyleri olmalı"* diye düşüneceğini umuyorum. Aynı şeyi şüpheci Filipinlilerin ve komünistlerin de hissedeceklerini, alttan alta saygı duyacaklarını sanıyorum. Bunu yaratarak müzakereye girişebilirim. Ama kim bilir -birisi çıkıp beni vurabilir. Ne gâm; insan pazartesi veya cuma günü ölebilir. Hepimizin gideceği yer aynı. Halkıma bir devrim kıvılcımı yakarak bir idam mangasının önünde can vermeyi, Boston'da sarhoş bir şoför tarafından ezilmeye tercih ederim.[2]

---

[1] Bu ünlü buluşmada (Haziran 1981) *Bush, "Sizin demokratik ilkelere bağlılığınızı takdirle karşılıyoruz"* diyerek siyâsî bir gaf da yapmıştı. Her ne kadar ABD desteği kimi zaman abartılı ifade edilse de, son gelişmelerin vardığı boyut, Reagan'ın geçen yaz yaptığı Uzak Doğu turunda, Manila'yı kasıtlı olarak atlamasına yol açtı.

[2] Nitekim, Aquino'nun kayınbiraderi olan ABC muhabiri *Kashiwahara,* Ninoy'un uçakta kendisine, havaalanına varır varmaz vurulacağı, katilin de olay yerinde öldürüleceği yolunda haberler aldığından bahsettiğini açıkladı. Yine Kashiwahara'nın ifadesine göre, tedbir olarak çelik yelek giyen Aquino, *"Eğer beni başımdan vururlarsa, düpedüz yolcuyum"* demiş. Bilindiği gibi, Aquino başının arkasına isabet eden tek bir kurşunla öldürüldü, katili ise koruma muhafızlarınca hemen vuruldu.

Hedef yalnız maden işçileri değil

Thatcher sendikacılığa tümden karşı

Scargill'in tüm olanaklarını seferber ederek bu saldırıya karşı direneceği ve hatta Muhafazakâr Parti'nin sebep olduğu çatışma ortamından yararlanarak 1974'tekine benzer bir karşı saldırıya başlatacağı kesindi.

Scargill'in lafta kalan desteğe değil, somut eylem birliğine ihtiyacı vardı

SERDAR TURGUT

New Left Review dergisi Temmuz-Ağustos 1975 tarihli sayısı giriş yazısını, İngiliz maden işçilerinin ayaklanma boyutuna varan grevine ayırmış, bir yoruma göre, grev Muhafazakâr Parti lideri **Edward Heath**'in görevden uzaklaştırılmasına yol açarak burjuva siyasal düzenine ağır bir darbe indirmişti. O tarihte Yorkshire madencilerinin lideri olan **Arthur Scargill**, derginin aynı sayısında kendisiyle yapılan söyleşide, on beş yaşından beri komünist hareketin içinde olduğunu, bölgedeki madencilerin örgütlenmesi için gösterdiği çabayla lider olmayı başardığını anlattıktan sonra, iktidarda Muhafazakâr Parti'nin ya da İşçi Partisi'nin bulunmasının maden işçileri açısından çok önemli olmadığını, nihai amaçlarının iktidarı kendilerinin ele geçirmek olduğunu açıkça belirtmişti.

"Sınıf Savaşı Muhafazakârları"

1984 Mart'ından bu yana süren ve İngiltere tarihinin en kanlı grevlerinden sayılan maden işçileri grevini, İngiliz basınının büyük çoğunluğu aynı biçimde yorumluyor: "**Ulusal Maden İşçileri Sendikası**"nın lideri Arthur Scargill on beş yaşından beri kafasında olan senaryoyu sonunda gerçekleştirmeye girişmiştir.

Burada gözden kaçırılan ya da örtbas edilen nokta İngiltere'de İkinci Dünya Savaşı ertesinde oluşmuş olan iç siyasete ilişkin konsensusun bozulmasıdır. Muhafazakâr Parti, **Thatcher**'ın başkan olmasından sonra, veri sayılan yerleşik güç dengelerini dönüştürme yolunda bir siyasal programı hızlandırarak yürürlüğe koymuştur. Oysa Thatcher öncesi Muhafazakâr Parti hükümetlerinin tümü, işçi sınıfının radikalleşmesini önlemek amacıyla sınıf çatışmasını yumuşatma ilkesini benimsemiş, "Sosyal Refah Devleti" çerçevesinde bir konsensus benimsemişti.

Thatcher'ın önderliğindeki Yeni Muhafazakâr hareketin parti yönetimini ele geçirmesiyle birlikte, parti içinde etkin bir azınlığın muhalefetine rağmen, bu konsensus bozuldu. 1979 seçimleriyle iktidara gelen ekip varolan reformist konsensusa karşı çok sert bir saldırı başlattı. **Ralph Miliband**'ın "sınıf savaşı muhafazakârları", **Stuart Hall**'ın ise "otoriter populist" olarak nitelendirdiği bu saldırı stratejisinin birinci hedefi, sendikaların, özellikle de soldaki sendikaların siyasal gücünü yok etmekti. Bunun için İngiliz sendikal hareketi içinde mücadeleci geleneği, siyasi iktidarlara karşı taviz vermez tutumu ve sol fikirlere açıklığı ile önemli bir yere sahip olan maden işçilerini dize getirmek önemli bir adım sayılıyordu.

Thatcher'ın bu amaçla Ulusal Maden İşletmesi'nin başına getirdiği **İan MacGregor** (işçilerin adlandırılmasıyla "Bıçak Mac"ın) görevini yerine getirerek ekonomik olmadığı gerekçesiyle yirmi maden ocağını kapatma kararı aldı. Thatcher Hükümeti için bu alanda kolay bir zafer olamazdı. Scargill'in tüm olanaklarını seferber ederek bu saldırıya karşı direneceği ve hatta Muhafazakâr Parti'nin sebep olduğu çatışma ortamından yararlanarak 1974'dekine benzer bir karşı saldırıyı başlatacağı kesindi. Böylece yaklaşık on ay önce, İngilizlerin o çok övündükleri uygarca tartışma ve kanunlara saygı gösterme geleneklerini bir anda altüst eden kanlı grev başladı.

Sendikaların baronları

Thatcher madencilerin çok sert bir tepki göstereceğini bile bile böyle bir saldırıya başlarken Scargill'in karşı saldırısını İngiliz sendikal hareketinin ve İşçi Partisi'nin destekleyeceğini tahmin etmiyordu. Gerçekten de Scargill'in "sendikaların baronları" diye nitelendirdiği ılımlı sendika liderleri uzunca bir süredir Scargill'den ve temsil ettiği Ortodoks Marksist fikirlerden kurtulma yollarını aramaktaydılar. Öte yandan büyük bir çıkmazla da karşı karşıyaydılar: Böyle bir grevin işçilerin yenilgisiyle sonuçlanması, tüm sendikal hareketin zayıflaması demekti. Böylece bir yandan Scargill'i hükümetin önerilerini tartışmaya ve uzlaşmacı bir tavır takınmaya ikna etmeyi, bir yandan da sadece grevi destekler görünmekle yetinmeyi tasarladılar. Oysa Scargill'in lafta kalan desteğe değil, somut eylem birliğine ihtiyacı vardı. Aslında 1974'de de ancak öteki sendikalar maden işçileriyle dayanışma içine girdikten sonra Heath Hükümeti yenilgiye uğratılabilmişti. Oysa 1984'de işsiz sayısının 3.5 milyona yaklaşması, Thatcherizmin ideolojik saldırısı karşısında bocalayan Sendikalar Birliği (Trades Union Congress) kendisini yeniden tanımlama sürecine girmişti ve bu tür bir eylem birliğine yanaşmaya niyetli değildi.

İşçi Partisi'nin tutumu

Cevaplanması daha güç bir soru 1979 yılında uğradığı ağır seçim yenilgisinden sonra hızla sola kayan İşçi Partisi'nin, Scargill'e beklediği türde bir destek sağlamamasıydı. Parti içi sol, "1979 seçimlerinin, parti programı solda olduğu için değil, yeterince solda olmadığı için kaybedildiği" yorumuyla harekete geçerek, altmış yıldır egemen olan ılımlı liderleri geriletmişti. Bu başarı 1980 yılında Londra'da yapılan parti kongresinde elde edilmişti. Kabul edilen bir önergeyle parti liderini belirleme yetkisi parlamento grubunun elinden alınarak sendikaların ve parti üyelerinin ağırlıklı olarak temsil edildiği seçmenler grubuna tanınmıştı. İktidara gelindiğinde Ortak Pazar'dan çıkılacağı, geniş kapsamlı yeni bir devletleştirme hareketinin başlatılacağı ve ABD'nin İngiltere topraklarına nükleer başlıklı Cruise füzeleri yerleştirmesinin yasaklanacağı yine aynı kongrede kabul edilen kararlardı. Partideki bu sola kayış sürecinden rahatsızlık duyan sağ kanat liderlerinden bir bölümünün istifa edip Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu. Bundan sonra, Parti'nin Ulusal Komitesi'nde de **Tony Benn** önderliğindeki sol grup büyük güç kazandı.

Ne var ki İşçi Partisi liderleri, partilerinin aynı zamanda "Majestelerinin Muhalefeti" olmasının gerekli kıldığı bir saygınlığı göstermek zorundaydılar. Seçmenlerin de paylaştığı bu tavır, Scargill gibilerinin açıkça desteklenmesine olanak tanımamaktaydı. 1983 Ekimi'nde partinin lideri olan **Neil Kinnock**, bir başbakana yaraşır ılımlılıkta olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Kaldı ki, sınıf savaşı demagojisinden nefret ettiğini her fırsatta belirttiği Scargill'e, onun istediği türde herhangi bir somut destek sağlayacağı zaten şüpheliydi. Nitekim İşçi Partisi iktidara geldiği takdirde İngiltere'nin tek taraflı olarak nükleer silahsızlanmayı gerçekleştireceğine ilişkin maddenin eklenmesiyle parti platformunun biraz daha sola çekildiği 1984 Ekimi'ndeki Blackpool Konferansı'nda Neil Kinnock ilginç demeçleriyle dikkati çekti. Delegelerin büyük çoğunluğunun oylarıyla grev boyunca yaratılan şiddet olaylarından tek başına polisin sorumlu olduğu kabul edilirken, Neil Kinnock sürekli olarak işçilerin de sorumluluğu olduğunu vurgulamaktaydı.

Yaklaşan yenilgi

Londra'da yiyecek satan mağazaların çıkış kapıları önünde "grevci maden işçilerinin çocuklarına yiyecek yardımı" talep eden kadınların torbaları saatler geçtiği halde boştu. Çok zor koşullar altında on aydır grevde bulunan işçilerin toplumsal bir destekten ne kadar yoksun olduklarını gösteren, son derece önemli bir olaydı bu. Otorite karşısında bireysel haklara sahip çıkma ve devletin baskıcı uygulamalarına karşı koyma gibi değerli bir tarihsel geleneğe sahip olan İngiltere halkı maden işçilerinin mücadelesine destek olmamaktaydı. İngiltere ve Galler'deki Katolik din adamlarının grevci işçilerin yanında yer aldıklarını açıklamaları bile durumu değiştirmedi. Bu tür bir destek gelmediği sürece de işçilerin yenilgiye uğraması kaçınılmazdı. Bunu görmeye başlayan işçilerin mücadeleye devam edebilme güçleri hızla tükenmeye başlamıştı. Nitekim altmış bin kadar işçi Scargill'in "savaşa devam" çağrılarına uymayarak işe geri döndüler. Greve devam edenler ise aç kalmamak için kendi ev eşyalarını bile satmaya başladılar. Böylece tüm göstergeler maden işçilerinin bu defa yenilgiye uğrayacağına işaret etmektedir. Yani Arthur Scargill'in ve onun temsil ettiği fikrin İngiliz siyasi yaşamında güçsüzleştirilmesi projesi büyük bir olasılıkla başarıya ulaşacaktır. Ancak asıl yenilgiye uğrayan Scargill değil, 200.000 maden işçisi ve onun da ötesinde İngiliz işçi hareketinin tümü olacağından, bu projeye bir tür destek sağlamış olan Kinnock'un ve Sendikalar Birliği yöneticilerinin "acaba buna değer miydi?" sorusunu kendilerine sormaları gerekmektedir. □

Yarının Gündemi...

Ziya ül-Hak

Ziya ül-Hak
'Başkanlığı bırakacağım'

"Biz Güney-Doğu ve Güney-Batı Asya'nın kavşak noktasında bulunuyoruz. Basra Körfezi'nin arka bahçesiyiz. Artık biz cephe hattında bir devletiz." Time, 31 Aralık 1984, General Ziya ül-Hak'ın bir demecinden.

General Hak, 1977'nin Temmuz ayında, yönetime el koyduğu zaman, gerçekten, devlet başkanlığını en çok üç ay içinde kendi isteğiyle terkedeceğini taahhüt etmişti. O günden bu yana geçen 7 yıl bir yana, iktidarını durmaksızın güçlendiren Ziya ül-Hak, en büyük rakibi Zülfikâr Ali Bhutto'yu muhakeme ettirip idama mahkûm ettirmeyi de başardı. Geçtiğimiz 19 Aralık'ta Pakistanlılar Ziya ül-Hak için sandık başına gittiler. Plebisitin konusu, ülkede İslâm yasalarının uygulanmasına ve hemen buna bitişik olarak da, devlet başkanının görev (!) süresinin 5 yıl daha uzamasına ne diyecekleri idi.

Seçim Komisyonu Başkanı Seyid Ali Nusret'in açıkladığı kesin sonuçlara göre, oy kullananların yüzde 97 gibi büyük çoğunluğu "evet" dedi. Müslüman bir ülkede, üstelik Ziya ül-Hak'ın plebisit öncesinde yürüttüğü başarılı kampanya da gözönüne alınırsa, halkın "hayır" diyemeyeceği aşikârdı. Böylece, Ziya ül-Hak, 21 Aralık'ta yaptığı radyo konuşmasında da belirttiği gibi, muhalefete karşı "büyük bir zafer" kazanmış oluyordu. 1 ilâ 12 ay arasında hapis cezasına çarptırılmış 1.000'den fazla mahkûm salıverildi.

Ziya ül-Hak'ın elde edeceği başarıyı peşinen kestiren muhalefet, plebisitin boykot edilmesi için boş yere çırpındı. Seçim Komisyonu'nun verdiği rakamlar, kimi seçim bölgelerinde oy verme nispetinin yüzde 100'e yaklaştığını gösteriyor. Ülke genelinde ise, kayıtlı 35 milyon seçmenden yaklaşık 22 milyonun oy kullandığı belirlendi. Kısacası, katılma oranı yüzde 62'yi buluyor. Red oyu yalnızca 217 bin; 180 bin oy da geçersiz sayıldı. Siyasî gözlemciler, yalnızca Ziya ül-Hak'ın muhaliflerinin çoğunlukta bulunduğu Nawabshaw eyaletinde, katılma oranının yüzde 30'u bile bulmadığını ifade ediyorlar.

Pakistan'ın İslâm yasalarına göre idare edilmesi, Ziya ül-Hak'a Müslüman ülkeler arasında sağlayacağı itibârın ötesinde, muhalefetin sıkıyönetim nedeniyle zaten hayli mahdut olan manevra sahasını daha da darlaştıracak bir gelişme. Nitekim, plebisit öncesinde polisin muhalefet gruplarının Lahor'daki bir toplantısını basması sonucunda 15 kişi yaralandı ve 24 kişi tutuklandı. Yine muhalefet grupları, oylamada geniş çapta yolsuzluklar yapıldığı, binlerce oy pusulasının "evet" ibaresiyle doldurulduğunu iddia ediyorlar. Seçimlere hile karıştırıldığı iddiasıyla düzenledikleri gösteriler sonuçsuz kaldı. 25 Aralık'ta ise, muhalefetteki Demokrasiye Dönüş Hareketi'nin (MRD) aralarında Sind eyaleti eski Başkanı Mustafa Jatoi ile MRD Genel Sekreteri Hoca Hayreddin'in de bulunduğu liderlerinden 9 kişi tutuklandı.

Ziya ül-Hak, bilindiği gibi, plebisit ertesinde sıkıyönetimi kaldıracağına ilişkin bazı imalarda bulunmuş, ancak meclisin bütün kararlarını veto etme yetkisini elinde tutacağını da açıklamıştı. Muhalefetin pek etkili olmadığı bir ortamda, General Hak'ı sözünü tutmaya ne gibi unsurlar zorlayabilir? Evvelce iki kez genel seçimlerin yapılacağına dair söz verdiği ve her ikisinde de belirsiz bir tarihe ertelediği unutulmamalı. □

Salgın hastalık tehlikesine karşı yakılan cesetler (Üstte ve altta)

Bhopal'de faaliyeti durdurulan fabrikanın kapısı

Bhopal
Güven (!) operasyonu

22 Aralık tarihli gazetelerde, Bhopal'de son kalan bir buçuk ton metil izosiyanör gazının nötralize edildiği (yani böcek ilacına dönüştürüldüğü) dolayısıyla kentteki *güven operasyonu*'nun bittiği haber veriliyordu. Bir gün öncesinde ise, Hindistan Hükümeti'nin, yeni bir zehirli gaz sızıntısını önlemek amacıyla, her türlü böcek ilacı üretimini durdurduğu açıklanmıştı. Mexico City'nin işçi mahallelerinde, Pétroles Mexicanos'a (Pemex) ait likid gaz depolarındaki patlamanın 452 kişinin canına ve 4.248'inin yaralanmasına mal oluşundan bu yana en büyük zehirli gaz faciasının bir perdesi böylece kapanmış oldu. Meksikalı yetkililer, "Patlamanın neden kaynaklandığını bilebilecek olan herkes öldü" diyerek mırın kırın ediyorlar. Bhopal'de en az 2.500 ölü ve binlerce insanın kör ya da sakat kalmasına yol açan olay, belki, biraz daha az karanlık; ama alınacak tedbirler ve bundan sonra benzeri durumlarda ne yapılacağına ilişkin belirsizlikler sürüyor.

En sevimsiz nokta, böcek ilacını üreten Amerikan şirketi Union Carbide'ın evvelce de benzeri sızıntı vak'aları gözlendiği halde, gerekli hiçbir tedbiri almamış oluşu. Firmayı zorlama yoluna gitmeyen Hindistan hükümet yetkililerinin de eşit ölçüde sorumluluk payı olduğu meydana çıktı. Fabrika sorumluları ile yerel yöneticiler arasındaki samimi ahpaplık ilişkileri de cabası. Konu üzerinde tafsilatlı bir inceleme yayınlayan *Newsweek* dergisinin 17 Aralık 1984 tarihli sayısında varılan sonuç, bu açıdan ilginç: "ABD'de böylesi bir felâket olamaz, ama potansiyel olarak taşıdığı tehlike büyüktür."

2 Kasım gecesi, 700 bin nüfuslu Bhopal kentinin halkı, ciğerlerini kavuran bir öksürükle uyandı. Gazın etkisinin yüksek yerlerde daha az olacağını akıl edebilenler, merkezdeki tepeye koşmaya çabaladılar. Çoğunluğu çocuk ve yaşlı binlerce insan, evlerinin önünde düşüp öldü. Toplam 150.000 kişiyi etkileyen gaz kaçağı, fabrikanın 45 tonluk yeraltı deposundaki bir valfin bozulmasından kaynaklanmıştı. Fabrikanın çevresinde 30X15 km.'lik bir sahayı mahveden zehirli gaz bulutunun böylesine basit arızadan ileri geldiğini bilmek (hiçbir güvenlik tedbirinin çalışmadığı da hatırlanırsa), fabrika yöneticisinin "Fabrikada olağan dışı hiçbir şey yoktu" şeklinde demeç vermesini engellemedi. Öte yandan, toksikolojistler, metil izosiyanit üzerinde, en gelişmiş laboratuvarlarda bile bin bir ihtimam gösterilerek çalışılabildiğini, zehirli gazın şişe kapağı açılır açılmaz uçuverdiğini belirtiyorlar. Ancak, yalnızca fabrika ya da şirket yöneticilerinin ihmali söz konusu değildi. Başbakan Rajiv Gandhi, birkaç saatliğine şehre uğradığı sırada bir-iki hastaneyi ziyaret edip, bazı kurtarma görevlileri ile konuştuktan sonra, Madya Pradeş eyaletinin öbür kentlerini kapsayan seçim kampanyasını sürdürmek üzere Bhopal'dan ayrıldı.

Salgın hastalık ihtimaline karşı, cesetler topluca yakılırken; kazada kocalarını kaybeden iki Bhopalli kadın adına, ABD'li iki avukat tarafından, Union Carbide'ın merkezinin bulunduğu Charleston yerel mahkemesinde, 15 milyar dolarlık tazminat davası açıldı. Dava dilekçesinde, Bhopal'daki fabrika planlarının Hindistan'ın özellikleri gözönüne alınmadan hazırlandığı ve bu sebeple şirketin olayda *ağır ihmali*'nin bulunduğu iddia edildi.

Bu arada, Hindistan'a gelişinden hemen sonra resmî makamlarca tutuklanan, ama ABD elçiliğinin baskısı sonucunda kefaletle serbest bırakılan şirketin sahibi Warren Anderson'un bir an önce ülkeyi terketmesi, aksi takdirde can güvenliğinden endişe edildiği belirtildi.

Gaz kaçağının yarattığı panik, çevrede hayvan ölümlerinin çoğalması üzerine, şehrin neredeyse tamamiyle boşalmasına yol açtı. Nehirdeki balıklar zehirlendi. İneklerin süt verme oranı yarı yarıya azaldı. Şehir suyu bir süre içilemedi. Şirket yetkilileri, kazazedelere 1'er milyon dolar yardım yapacağını, öksüz kalan 500 kadar çocuk için de bir öksüzler yurdu kurulmasının tasarlandığını açıkladı. Tarım alanlarındaki zarar 5.5 milyon dolara yaklaşırken, uzmanlar Bhopal'i çevreleyen tarlaların en az iki-üç yıl kullanılamaz duruma geldiğini öne sürdü. Bu arada, ilaç haline getirilmiş gazın daha az tehlikeli olacağı düşünülerek, işlenmemiş 15 ton metil izosiyaniti ilaç yapmak üzere, fabrikanın çalışmasına izin verildi. Bhopal halkının birbirine girmesine yol açan olaylar da görüldü: belediye meclisi üyelerinden birinin doktorları ihmalcilikle suçlaması, şehir hastanesindeki doktorların, dışarıda bekleşen binlerce hastaya rağmen, bir protesto grevi başlatmalarına sebep oldu.

Uluslararası kamuoyunda, felâketin arkasından ağlaşmanın ötesinde bazı ciddi tepkiler de görülmedi değil. Toplam 73 ülkede 6.5 milyon üyesi bulunan Uluslararası Kimya İşçileri Sendikaları Federasyonu, Union Carbide'ı, güvenlik önlemlerinin uygulanmasında gösterdiği *sorumsuzluk* ve *hafiflik* nedeniyle ağır biçimde kınadı. Yeni Delhi'de 50 kadar zehirli gaz kurbanı, ABD elçiliğinin önünde bir protesto gösterisi düzenledi. ABD Kongresi'nde Demokrat Parti milletvekilleri, Reagan'ı, gerekli hassasiyeti göstermemekle suçladılar. Dehşet içinde şehri terkeden 200 bin Bhopalli, bir süre sonra çaresiz evlerine dönmeye başladılar. Fakat, *International Herald Tribune*'un belirttiği gibi, Üçüncü Dünya ülkelerinde kimyevî maddeler ve tarım ilaçları üretiminin yüzde 60'ını elinde tutan 8 büyük çok-uluslu şirketin, bundan sonrası için, gerçek bir güvenlik sağlayıp sağlamayacakları bilinmiyor... □

Bhopal'de ölen hayvanlar ve kör olan insanlar

Yeni Kaledonya

Kanaklar'ın haklı öfkesi

"Hızla ilerleyeceğiz, ama küçük adımlarla..."
Le Point, 24 Aralık 1984. Fransız Hükümeti'nin Yeni Kaledonya meselesinin halletmek üzere gönderdiği yüksek komiser Edgard Pisani'nin bir demecinden.

Mitterand yönetimi, bu yıl içinde, Yeni Kaledonya'ya özerklik verilmesini, seçimlerin hemen yapılıp bağımsızlığın da 1989'daki halk oylamasıyla gerçekleşmesini öngören bir yasayı parlamentodan geçirdi. Ama, görünen o ki, kimseye yaranamadı. Muhalefet, Mitterand yönetiminin Fransız halkına suçluluk duygusu aşıladığını; "kendi kaderini tayın hakkı" konusunda kargaşa yarattığını; ve Yeni Kaledonya'nın ihtiyaç duyduğu ilerlemeyi Fransa'dan koparak gerçekleştiremeyeceğini öne sürerek, yoğun bir yıpratma kampanyası başlattı.

Adanın 150 bini aşan nüfusun 80 bini dört nesilden beri Kaledonya'da doğan Fransız asıllı Kaldoş'lar oluşturuyor. Çıkar ilişkilerinin bozulduğunu gören Kaldoşlar, yerel Mitterand tarafları ile yaz aylarından beri çatışmaktaydı. Fransız basınında geniş yer verilen bu çatışmanın geri planında, dünyanın en zengin nikel madenlerini işleten beyazların, milyonlarını tehlikede görmeleri yatıyor. Sigara biçimindeki (18 bin km.²) adanın, bir Avrupa şehrini andıran başkenti Noumea'da milyonerler kaynıyor. Noumea'nın dışında ise, medeniyetin hiçbir şekilde uğramadığı bomboş arazi uzanıyor. Toprağın yerli kabilelere geri verilmesini öngören bir toprak reformu tasarısı da, bu arazi üzerinde büyük sürülerini otlatan beyazların sert tepkisine yol açtı.

Kaptan Cook'un keşfettiği adaya 1853'te Fransa el koymuş. Noumea ile güneydeki Pines Adası, siyasî mahkûmların boca edildiği bir yer işlevini görmüş. XIX. yy'ın sonlarında, Fransa'dan kalkan gemilerin üç ay süren zahmetli bir yolculuktan sonra varabildikleri Yeni Kaledonya'ya özellikle Paris Komünü'nün sayıları binleri bulan siyasî mahkûmları gönderilmiş. Cezayir'de Fransız tahakkümüne baş kaldıranlar keza. 1926'da Noumea'nın 10.266 olan toplam nüfusunun 6.500'ünü serbest dolaşabilen siyasî mahkûmlar, 624'ünü ise adî hükümlüler oluşturmaktaydı. Günümüzde, Sydney'den uçakla 2 saat mesafede olan Yeni Kaledonya nikel zenginliğinin yanı sıra, bilhassa yeni evli Japon çiftlerin rağbet ettikleri Pasifik'in cennet adaları olarak tanınıyorlar. Anavatandaki Fransızların telâffuzlarını "berbat" olarak nitelendirdiği Kaldoşlar, edindikleri onca servete rağmen, tıpkı öbür Avusturalyalılar gibi, mahkûm torunları olduklarının hatırlatılmasından hiç hâz etmiyorlar.

Yeni Kaledonya'daki huzursuzluğu bir anda ön plana çıkaran gelişme, adadaki 60 bin yerli Kanak'ın çoğunluğunun boykot ettiği 18 Kasım seçimlerinde, Fransa'ya bağımlılık yanlısı partinin, (Jacques Lafleur'un partisi) oyların yüzde 70'ini alması oldu. Bağımsızlık isteyen Sosyalist Kanak Ulusal Kurtuluş Cephesi hemen seçimlerin iptalini istedi ve geçici bir hükümet oluşturdu. Kanak militanları, iç ve dış sorunlardan bunalan Mitterand yönetiminin parlamentodaki denetimini 1986'da kaybedebileceğini hesaplayarak, halk oylamasının 1989'da yapılamayabileceğini öne sürüyorlar. Kaldoşlar ise, Fransız Hükümetini, kendilerini bir başlarına bırakmakla suçluyorlar.

İşlerin şiddete dökülmesi ise, Mitterand'ın konumunu güçleştirdi. Bir beyaz belediye başkanının kaçırılması, elektrik hatlarının kesilmesi, jandarma karakollarının basılması ve çiftliklerin yakılması; korkuyla evlerinden kaçan Kaldoş'ların Fransız televizyonundaki görüntüleriyle birleşince, beyazların öfkesini fena halde tahrik etti. 6 Aralık günü, bir toplantıdan dönen 10 Kanak militanı, gece karanlığında pusuya düşürülüp öldürülünce, gerilim bir anda tırmandı.

Mitterand'ın önünde, her biri öbüründen zorlu, dört alternatif var: beyazların iktidara el koymasına cevâz vermek; seçimle başlayan sürecin devamını sağlamak; iki etnik grubun birbirlerinden kopuk ama yanyana yaşamalarına imkân tanıyacak bir düzenleme yapmak ya da Kanaklar'ın (Malinezyalılar) bağımsızlıklarını ilân etmelerine göz yummak. Şimdilik yaptığı ise, asayişi temin için, uçakla 800 kişilik bir güvenlik kuvveti ile meseleyi iki ayda halletmekle vazifeli E.Pisani'yi sevketmek oldu. Beri yandan, Guadeloupe'daki (Karaipler) bağımsızlık eylemleri de, sorunun Yeni Kaledonya ile sınırlı kalmayacağını hissettiriyor. □

Yeni Kaledonya'da Malezyalı kadınlar

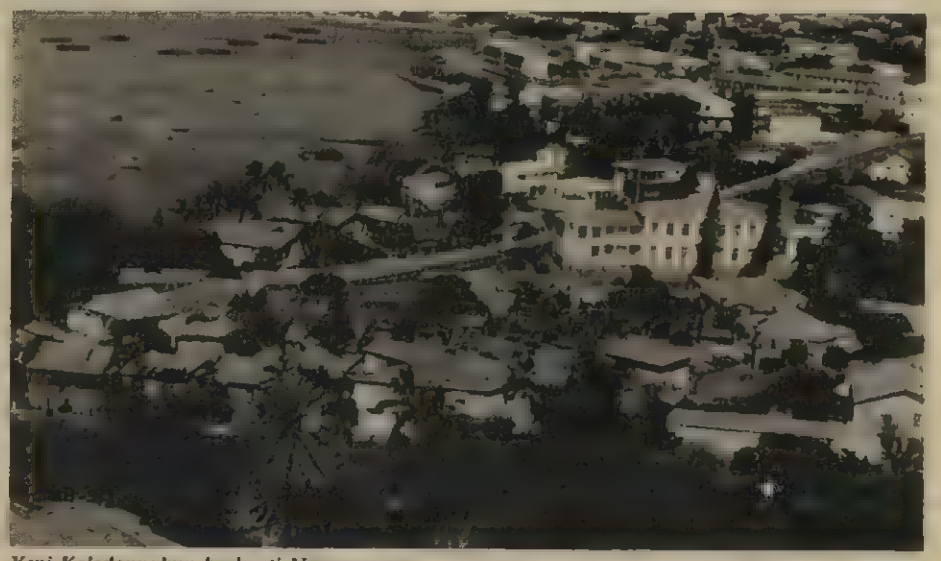

Yeni Kaledonya'nın başkenti Noumea

Yeni Kaledonya'nın ayrıcalıklı çocukları

Yarının Gündemi...

Ekonomide istikrar arayışları bir yılı daha geride bıraktı

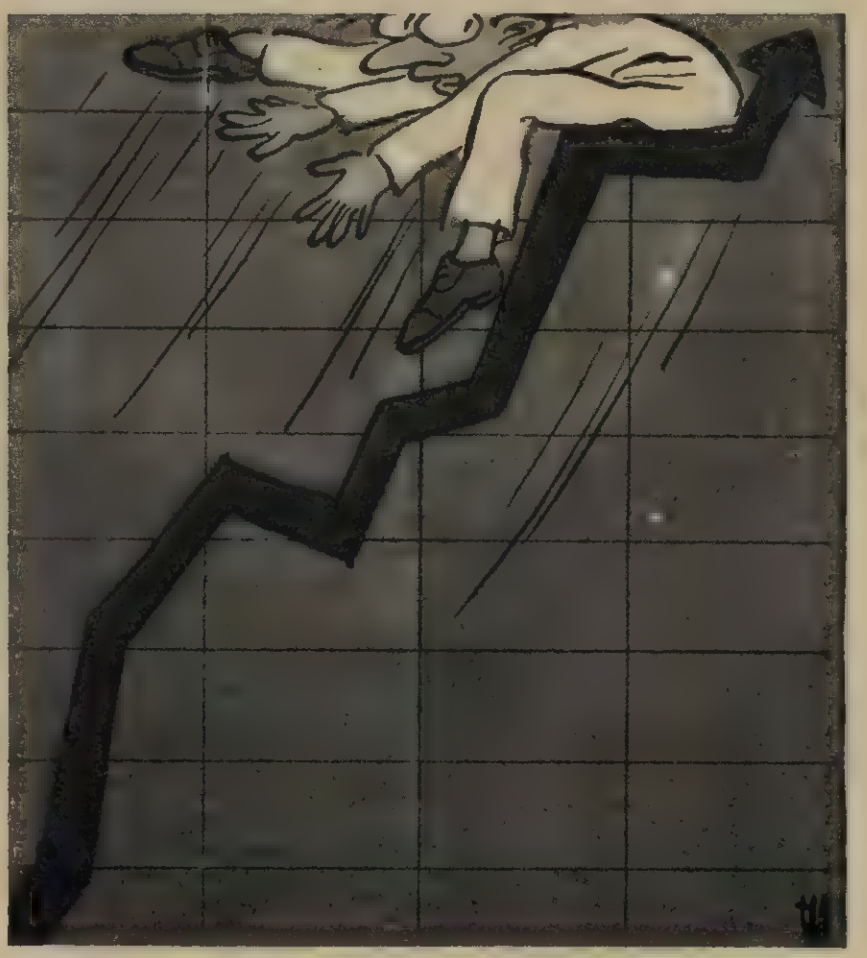

Adına sürdürüldüğü vurgulanan enflasyonla mücadele politikası ortadireğe hiç yaramadı. Memur maaşı ve işçi ücretlerinin neden dolara bağlanmadığı sorusu her nasılsa akla hiç gelmedi ve sonuçta maaşlarda yüzde 32, ücretlerde yüzde 30 olarak belirlenen zamlar daha yılın ilk yarısı dolmadan eriyip gitti.

NAMIK ÖZCAN

Her ülkede ekonomiye ilişkin hedefler esas olarak hükümetler tarafından belirlenir. Belirlenen hedefler kuşkusuz bir yanıyla erişilmek istenen düzeyi veya başka bir ifade ile arzu edileni yansıtır. Ancak, büyüme oranı, fiyat artış hızı, dış ticaret dengesi vb. nicel olarak ifade edilen hedefler, aynı zamanda tahmin özelliği de taşır. Gerçi ekonomi ile ilgili kişi ve kuruluşlar da çeşitli tahminlerde bulunur, ama genel olarak hükümetlerin tahminleri daha fazla itibar görür. Resmî tahminlerde yanılma ihtimalinin daha düşük olacağı varsayılır. Bunun nedeni söz konusu büyüklüklerin ne yönde gelişeceğini belirleyen temel unsurun bir anlamda hükümetin izlediği ekonomi politikası olmasıdır.

Ne var ki bu genel kanının Türkiye için geçerli olduğunu ileri sürmek oldukça güç. Bizde yıl sonlarına gelindiğinde tahminlerinde en fazla yanılanın çoğu zaman hükümetler olduğu görülür. En çok ekonomi alanında iddialı olan, ekonomide ise *enflasyonla mücadele* konusunda en zorlu uğraş veren Özal Hükümeti bu geleneği bozmadı.

Hatırlanacağı üzere 1984 Mali Yılı Bütçesi hazırlanırken enflasyon oranının yüzde 25'de tutulması öngörülmüştü. Nitekim Başbakan Turgut Özal TBMM'de hükümet programını okurken 1983 yılı enflasyon oranının yüzde 40'ı bulacağının anlaşıldığını belirterek, "1984 yılı hedefi olan yüzde 25'lik enflasyon oranına ulaşabilmek bu sebeple ilave bir gayret ve fedakârlığı gerektirecektir" diyor ve ekliyordu: "Hükünet olarak hiçbir zaman enflasyonla mücadele politikamızdan taviz vermeyeceğiz. Çünkü vereceğimiz her taviz, enflasyonun bir puan bile artması ortadireğin aleyhinedir." Oysa yılın ilk aylarında peşpeşe gelen zamlar "ortadirek"i ezip geçiyor ve yılın ilk yarısı tamamlandığında indeksler fiyat artış hızının yüzde 34.3'e çıktığını gösteriyordu. Gerçi bu gelişme karşısında hükümet hızlı fiyat artışlarını 1983'den devralınan mirasa bağlayacak ve alınan tedbirlerin etkisinin yılın ikinci yarısında, özellikle de son üç ay içerisinde görülebileceğini ileri sürecekti. Yapılan açıklamalara göre, Ekim ayından itibaren aylık fiyat artış hızı yüzde 2, yüzde 2.5 düzeyine indirilecek ve böylece yüzde 25'lik enflasyon hedefine yıl sonunda ulaşılmış olacaktı. Ne var ki, veriler toplumun hemen her kesiminde çoktan kaybolan bu iyimser bekleyişi de doğrulamadı. Toptan eşya fiyatları Ekim ayında yüzde 3.3, Kasım'da ise yüzde 3.7 yükseldi ve onbir aylık enflasyon oranı yüzde 50'yi aştı.

Şimdi, ekonomide istikrar arayışının beşinci yılı dolarken, 1985 için enflasyon hedefi bir kez daha yüzde 25 olarak belirlenmiş bulunuyor. Ancak ekonomi ile yakından ilgili kuruluşlara göre 1985 için belirlenen hedef de gerçekçi değil. Örneğin, izlenen ekonomi politikasını desteklemeye devam eder görünen TÜSİAD'a göre 1985'de enflasyon oranı en az yüzde 38 olacak. OECD'nin tahmini ise yüzde 35. Bu tahminlere bakılırsa, yazının başında sözünü ettiğimiz geleneğin 1985 yılı sonunda bozulacağını söylemek oldukça güç.

1984, hükümetin *enflasyonla mücadelede* olduğu kadar *yapısal değişiklik* hedefi açısından da ilginç paradoksların yaşandığı bir yıl oldu. Özal 1980'den bu yana, ekonomide "enflasyonla, enflasyon en çok ortadireğin aleyhine olduğu için mücadele edilmesi gerektiği" şeklinde ifade edilebilecek bir söylem geliştirdi. Hatta ANAP'ın iktidara gelişinde rol oynayan etkenler arasında bu söylem çerçevesinde sağlanan inandırıcılığın ilk sıralarda geldiğini söylemek bile mümkün.

Hükümet enflasyonu geriletme vaadini, bir yandan mevduat faiz oranlarını yükselterek, öbür yandan KİT ürünlerine hemen her ay zam yaparak gerçekleştirme yoluna gitti. Hükümete göre, izlenen bu yöntem ekonomide yapısal değişikliğin uygulamaya sokulmasıydı, aynı zamanda TL'nin değeri günlük kur ayarlamaları ile gerçekçi bir biçimde tespit ediliyordu. Ancak dengelerin korunabilmesi için günlük kur ayarlaması tek başına yeterli değildi. O halde iç ve dış piyasalardaki fiyatların birbirine eşitlenmesi için başta KİT'ler tarafından üretilenler olmak üzere tüm temel girdi fiyatlarının Dolar kurundaki değişikliklere bağlanması zorunluydu. Yoksa enflasyonun geriletilmesi mümkün değildi.

Hükümet geride bıraktığımız yıl içinde bu zorunluluğun gereklerini yerine getirmede önemli ölçüde başarılı oldu. Ne var ki, hep onun adına sürdürüldüğü vurgulanan bu enflasyonla mücadele politikası "ortadireğe" hiç yaramadı. Daha doğrusu, memur maaşı ve işçi ücretlerinin de neden Dolar'a bağlanamadığı sorusu her nasılsa akla hiç gelmedi ve sonuçta maaşlarda yüzde 32, ücretlerde yüzde 30 olarak belirlenen zamlar daha yılın ilk yarısı dolmadan eriyip gitti.

Bu arada *yerli sanayii terbiye* ve spekülatif fiyat artışlarını önleme amacıyla başvurulan serbest ithalat tehditi de ilginç görüntülerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bazı mallarda ithalatı yapan firmalardan çoğunun aynı zamanda o malı üretenler, fiyatların ise yerlilere göre daha yüksek olduğu görüldü. İthal edileni, yerlisine göre daha ucuz olan mallarda da, ithalat, kuyrukların yeniden oluşmasına yol açtı.

Benzeri durumlar, yapısal değişikliğin bir başka unsurunu oluşturan *piyasa mekanizmasını hakim kılma ve tekelleri yok etme* sürecinde de belirdi. Serbest bırakmak bir yana, bazı fiyatlar eskiye göre daha da merkezîleştiği söylenebilecek karar mekanizmaları ile belirlenir hale geldi. İhracatı artırmanın bir yanıyla uzmanlaşmadan geçtiği inancı ile çeşitli imtiyazlarla donatılan, ihracatçı sermaye şirketlerinin bazılarında, beyan edilen ihracatın bir bölümünün hayali olduğu tespit edildi. Hatta bazı işadamları yapıldığı ileri sürülen ithalatın bir bölümünün de hayali olduğunu açıklamaktan alamadılar kendilerini. Merkezîleşen karar mekanizması ve sık sık değiştirilen kararlar, bir yandan hafifletildiği ileri sürülen bürokratik işlemleri ikame eder bir görünüm kazanırken, öbür yandan da belirsizliğin giderek yaygınlaştığı yönündeki şikâyetlerin yoğunlaşmasında önemli rol oynadı.

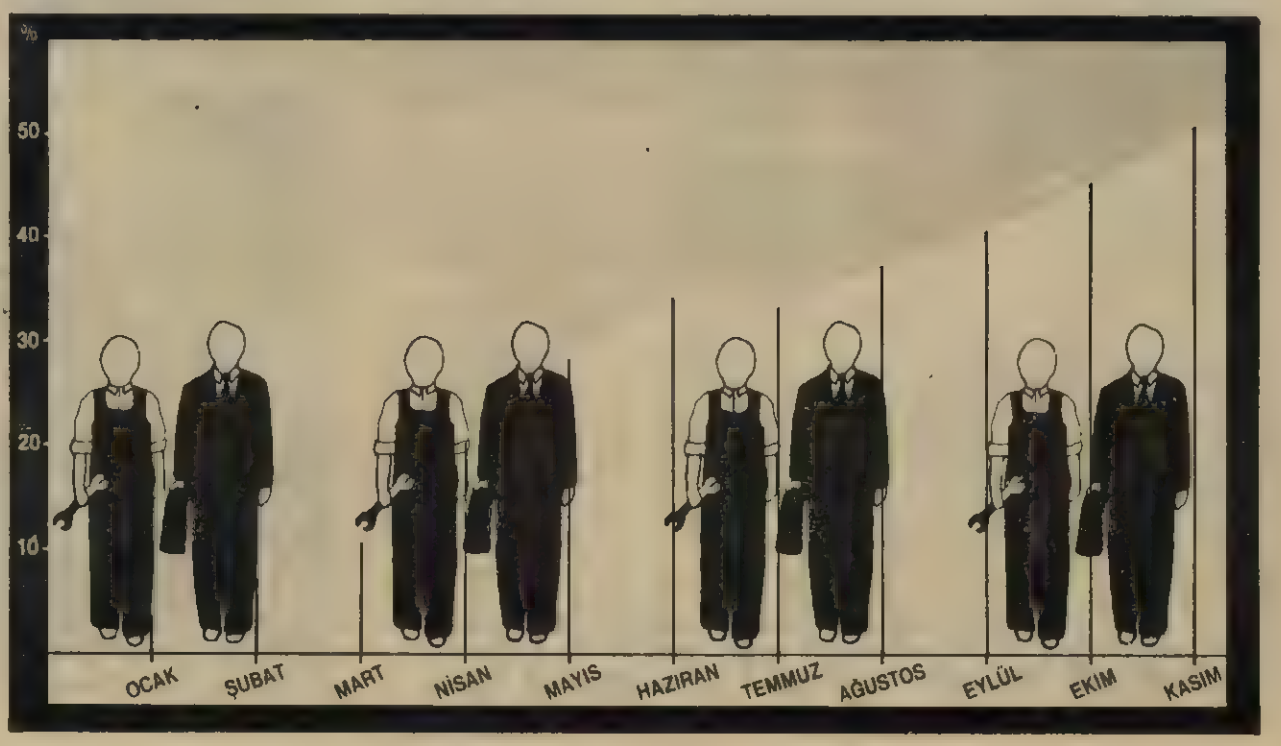

Şüphesiz 1984'ün en ilginç gelişmelerinden biri de özel kesimin izlenen politikaya karşı alternatif arayışına girmesiydi. Gerçi özel kesimden, 1980'den bu yana izlenen politikaya hiç eleştiri gelmemiş değildi. Ancak daha çok firma ve sektör bazında dile getirilen bu eleştiriler önceleri yakınma boyutunu pek aşmıyordu. Öte yandan Özal'ın bu tür eleştirilere cevabı ve reçetesi hazırdı. Program bir yapısal değişiklik programıydı; yakınanlar ise bu değişime ayak uyduramayanlar. O halde, izlenen politika nedeniyle zor duruma düşenler ihracata yönelmeli veya verimsiz işletmelerini devretmeli, ortak bulmalı, hatta gerekirse gayrimenkullerini satarak sermaye yapısını güçlendirmeliydiler.

Ancak, tüm bu tavsiyelere rağmen varolan politikanın sonuçlarına yönelik eleştirinin dozu giderek artmaya başladı. Hükümetin, artan eleştirilerin yapısal değişikliğe ayak uyduramamaktan kaynaklandığını ileri sürmeye devam etmesine karşın, Ağustos ayında oldukça ilginç bir görüntü çıktı ortaya. Artık eleştiriler şu veya bu sanayici ve sanayi odasından değil, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nden geliyordu. Hatta Eylül ayı içinde Eskişehir'de yapılan Odalar ve Borsalar Birliği toplantısına sunulan raporda açıkça alternatif arayışından söz ediliyordu. Söz konusu alternatif arayışının gerekçelerini şöyle özetlemek mümkün:

- İzlenen sıkı para politikasına rağmen enflasyonun önüne geçilememiştir.
- Enflasyonu maliyet unsurlarındaki artışlar beslemektedir.
- Yüksek faiz uygulaması ve TL'nin sürekli değer yitirişi gibi etkenler yatırım yapmayı imkânsız hale getirmektedir.
- Uygulanan ihracat politikası, ihracatçı sermaye şirketlerine kaynak aktarılmasına neden olmaktadır. İhracatçı sermaye şirketlerine aktarılan kaynaklarla, izlenen politika nedeniyle kapanan fabrikaları yeniden üretime sokmak mümkündür.

Gerçi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından gerçekleştirilen bu çıkış, iktidara yakın çevrelerce Mehmet Yazar'ın siyasi plan ve yatırımlarının ürünü olarak değerlendirildi; ama nedeni ne olursa olsun, kesin olan bir nokta vardı; özel kesimin bir bölümü de, varolan ekonomi politikasını eleştiren ve alternatif arayanlara katılmıştı artık.

Göstergeler ne diyor?

Eldeki resmî verilere bakılırsa, ekonomideki nicel gelişmeleri şöyle özetlemek mümkün: DİE tarafından yayımlanan son tahminlere göre, gayri safi milli hasıla 1984'te sabit fiyatlarla yüzde 5.7 oranında büyüdü. Buna paralel olarak kişi başına düşen milli gelir TL olarak artarken, TL'nin hızlı değer kaybı nedeniyle Dolar cinsinden gerilemeye devam etti. Büyüme oranı sanayi kesiminde yüzde 8.7, tarımda ise yüzde 3.6 oldu. Öte yandan, kapasite kullanım oranındaki yükselmeye bağlı olarak imalat sanayiinde gelişme hızı yüzde 9.6'ya ulaştı. Başka bir deyişle, gayri safi milli hasılanın artış hızı ile ilgili tahminlerin aşılmasına, kapasite kullanım oranında sağlanan olumlu gelişmeler önemli rol oynadı.

Buna karşılık, yapılan anketlerden kapasite kullanım oranını sınırlayan etkenlerin başında yine iç talep yetersizliğinin geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kapasite kullanım oranındaki gelişmeyi, sanayi ürünleri ihracatında sağlanan artışa bağlamak yanlış olmayacaktır.

Yatırımlara gelince, 1984'te bu alanda bariz bir canlanma olduğuna dair bir kanıdan söz etmek mümkün. Ancak elde bu kanıyı tartışmasız bir biçimde destekleyecek veri yok. Daha doğrusu yatırımların canlandığı yolundaki görüş kısmen, makina ve teçhizat ithalatında Ocak-Eylül döneminde gözlenen yüzde 3.9'luk artışa dayanıyor. Oysa dış ticaret verileri gözden geçirildiğinde 1983 yılı Ocak-Eylül döneminde makine ve teçhizat ithalatının, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6 oranında arttığı görülüyor. Dolayısıyla, yatırım malları ithalatında gözlenen gelişmelere bakarak, yatırımlarda önceki yıllara göre canlanma olduğu söylenemez.

Yatırımların seyrini belirlemede kullanılan bir başka gösterge de yatırım teşvik belgesi alan proje sayısı. Eldeki verilere göre Ocak-Ağustos döneminde teşvik belgesi alan projelerin yatırım tutarı, 1983'ün aynı dönemine göre yüzde 87.3 oranında yükselmiş görünmektedir. Özellikle madencilik ve enerji sektörleri ile ihracata dönük projelerde önemli gelişmeler gözlenmektedir. Ancak yatırım tutarındaki artışa karşılık, belge alan proje sayısında 1983'e oranla yüzde 1.6 civarında bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, teşvik belgesi almak o projenin gerçekleşeceği anlamına da gelmemektedir. Bu nedenle, salt teşviklerden yararlandırılan yatırım tutarına bakılarak, yatırımlarda canlanma olduğunu ileri sürmek yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Özetlemek gerekirse, eldeki veriler 1984'ün yatırımlarda canlanma yılı olduğu yolundaki kanıyı desteklememektedir. Aslında sürekli olarak toplam talebi kısmaya çabalayan hükümetin yatırımlarda ciddi sayılabilecek bir canlanmadan yana olduğu da kuşkuludur. Bu açıdan, 19 Aralık'ta başarılı ihracatçılarla ilgili törende Başbakan Turgut Özal'ın konuya, "yatırımların 1984'ün ikinci yarısından itibaren hızlanmaya başladığı, ancak bunun dengede tutulması gerektiği" şeklinde değinmesi oldukça anlamlıdır.

Para, kredi ve mevduat hacmindeki gelişmeler

İzlenen ekonomi politikasının, enflasyonun temelde parasal bir olgu olduğu inancına dayandığı biliniyor. Bu yüzden, 1980'den bu yana genel politikanın esas olarak sıkı para politikası etrafında döndüğü söylenebilir. Ancak, hatırlanacağı üzere gerek faiz oranlarında yapılan indirim, gerek şirket kurtarma operasyonları nedeniyle, 1983'te para muslukları bir ölçüde gevşetilmişti. O nedenle gevşeyen muslukların, yeniden olabildiğince sıkılması 1984 boyunca hükümetin ana uğraş konularından biri oldu. Faiz oranlarının temel ilke olarak enflasyon oranının üstünde tutulacağı ilan edildi. Amaç 1983'de gerileme eğilim gösteren reel mevduat hacminin artırılmasıydı. Sonuç olarak artan enflasyon nedeniyle faiz oranları yıl içinde üç kez yükseltildi. Hatta, kredi maliyetlerinin, mevduat faiz oranlarından etkilenmemesi için banka ve sigorta muameleleri vergisi oranı yüzde 15'ten yüzde 3'e indirildi.

Ancak alınan bütün tedbirler toplam mevduat hacminden çok mevduatın birleşimini etkiledi. Vadesiz tasarruf mevduatı yüzde 34.5 oranında artış gösterdi. Buna karşılık toplam mevduat hacmindeki gelişme, enflasyon oranının altında kaldı.

Yüksek faiz daha çok kredi talebini etkiledi. Firmalar arasında yeni kredi kullanma yerine eski hesapları kapatma eğiliminin yaygınlaşması kredi talebinin daha yavaş artmasına yol açtı. Buna rağmen, 1982 ve 1983 yıllarında giderek büyüyen batık kredi sorunu, 1984'te de giderilemedi. Hatta, geride bıraktığımız yıl içinde bankalara borçlarını ödemekte güçlük çekenlere, 1980 sonrasında gelişip serpilen holdingler bile eklendi. Yapılan tahminlere göre bankalardaki toplam batık kredi miktarı 700 milyar lirayı aştı.

Öte yandan, Merkez Bankası kredilerinin kısılması, hazine bonosu gibi tedbirlere rağmen emisyon hacminin denetlenmesinde büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Örneğin Kasım ayı başında emisyon hacmi 1983 yılı sonuna göre yüzde 34.9 oranında artarak 985.7 milyar liraya yükseldi. Merkez Bankası'nın özel kesime açtığı kredilerde görülen daralmaya karşın, emisyon hacminin artmaya devam edişinde en büyük rolü bütçe açıkları oynadı. Başka bir deyişle, kamu kesiminde bütçe ödeneklerini sürekli yükselterek, Merkez Bankası kaynaklarına başvurma eğilimi 1984'te de devam etti. Tüm bu gelişmeler, vergi gelirleri artırılarak bütçe denkliği sağlanmaksızın, tek başına sıkı para politikasının ekonomik istikrarı gerçekleştirmeye yetmeyeceği görüşünün hükümet içinde de ağırlık kazanmasıyla sonuçlandı; ve bir yandan taşıt alım vergisine zam yapılırken, bir yandan da yıllardır üzerinde tartışılan katma değer vergisi kanunlaştırıldı.

Mevduat ve Kredi Stokundaki Gelişmeler

	30 Aralık 1983	9 Kasım 1984	Değişim (%)
Toplam Konsolide Mevduat	3104.3	4165.4	34.2
Tasarruf Mevduatı	1891.4	2935.3	55.2
Vadeli Tasarruf Mevduatı	1270.2	2374.3	86.9
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	520.1	340.5	-34.5
Kredi Stoku	3276.5	3998.4	22.0

Ocak-Ağustos Döneminde Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

	1982	1983	1984	1983	1984	DEĞİŞİM(%)
Tarım	160	124	79	13.353	15.479	14.4
Madencilik	37	22	30	25.874	162.543	528.2
İmalat Sanayii	315	261	271	170.109	300.121	76.4
Enerji	4	5	6	2.024	16.429	711.8
Hizmetler	612	258	242	130.204	106.525	-18.2
İhracata Dönük Teşvikler	25	18	49	5.146	48.585	844.1
TOPLAM	**1153**	**688**	**677**	**346.890**	**649.682**	**87.3**

Kaynak: DPT

Dış ticaret ve ödemeler dengesinde gelişmeler

Eldeki verilere göre, yılbaşında belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebildiği tek alan ihracat. İhracat, bir miktarı hayali olmak üzere Ocak-Eylül döneminde, 1983'ün aynı dönemine göre yaklaşık yüzde 30 oranında artarak 5 milyar doları aşmış bulunuyor. Bu nedenle, yıl sonu itibariyle 7 milyar dolarlık hedefin aşılacağına kesin gözüyle bakılıyor. Ayrıca, ihracatın pazar yapısında, daralan Ortadoğu piyasasına karşılık, OECD ülkelerinin ön plana geçmesi ve toplam ihracatın milli gelire oranının yüzde 15'i aşması bu alanda ciddi bir başarı sağlandığını gösteriyor. Ancak, elde edilen bu başarının büyük ölçüde ucuz kredi ve vergi iadesi gibi sübvansiyonlarla sağlandığını da unutmamak gerekiyor. Bu açıdan baktığımızda, ihracat artışının topluma maliyetinin epeyce yüksek olduğu söylenebilir.

Öte yandan, dış ticaret ve cari işlemler dengeleriyle ilgili verilere bakıldığında sağlanan bu başarının da, döviz sorununu çözmede yeterli olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Eylül ayı sonu itibariyle dış ticaret açığı 2.4 milyar doların üstündedir.

OCAK-EYLÜL

	1983	1984
Cari İşlemler Dengesi	-1481.2	-1591.2
Dış Ticaret Dengesi	-2619.4	-2422.2

Aynı dönemde, cari işlemler dengesi açığı ise 1983'e göre yüzde 7.4 yükselerek 1 milyar 591 milyon dolara ulaşmıştır. Böylece 1984 yılı için hedef alınan 1.1 milyar dolarlık cari işlemler dengesi açığı, daha Eylül ayında 400 milyon dolar kadar aşılmıştır. Şüphesiz bunda ithalattaki artış kadar, dış borç faiz ödemelerinde gözlenen büyüme de önemli rol oynamıştır.

Sonuç

Türkiye ekonomisi 1980'den bu yana istikrar arayışı içindedir. Ancak bu arayışın beşinci yılı olan 1984'te de istikrar sağlanamamış ve sonuçta aynı arayışın 1985'te de süreceği kesinleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1985'te yatırımların artacağını, ekonomik büyümenin hızlanacağını ummak oldukça zor.

İzlenen politika belki serbest piyasa sistemine geçiş yönünden değil ama, dışa açılma konusunda başarılı gibi görünmektedir. Ancak dışa açılma konusunda izlenen yöntemin maliyeti oldukça yüksektir ve aynı biçimde sürdürüldüğünde belirgin bir yoksullaşma sürecine yol açacağı açıktır. □

Yazarlığa ısınmanın güçlükleri

SADIK ÖZBEN

Değerli genç gazeteci dostum Osman Balcıgil bana **Yeni Gündem**'de bir sayfa ayırmayı düşündüğünü söylediğinde, nedense "Hayır" diyemedim. Hatta sonra düşündüm de, niçin "hayır" diyemediğimi. Acaba başından beri, "Hayatta bir gün belki böyle bir öneriyle karşılaşırım" diye mi düşünüyordum. Yok, sanmıyorum. Kendimi yazar olarak, hele sürekli yazar olarak hiç düşünmemiştim. Gerçi yazı çiziyle hep uğraştım. Ama — neyse, uzatmayayım. Daha şimdiden sıkıcı olmaya başladım galiba.

Söyleyeceğim başka bir şeydi. Tabii asıl konuya geçmeden önce söyleyeceğim. "Asıl konu"yu düşününceye kadar da canım çıktı ya... Ama, ondan önce söyleyeceğim şu: öneriyi kabul ettikten sonra, ilk yazıyı nasıl yazacağımı düşünmeye başladım. Başladım... ve Osman'ı arayıp bu işi yapamayacağımı bildirdim. Düşünün, "ilk yazı". Hani başka yerde daha önce yazmış olsam, neyse, bir tanıyan olur. Oysa oldukça dar bir çevre dışında beni tanıyan filan yok. Okura ilk yazıda nasıl bir "mesaj" vermeli? Hayat hakkında mı, kendim hakkında mı? Biraz kendimi tanıtmak zorundayım, sanki. Ama kime ne benden? Öte yandan, pat diye nesnel, dışsal bir konuya girmek... O da zor. "Kim bu adam? Ne anlatıyor?" Her neyse, telefonu açtım ve "Ben bu işten vazgeçtim", dedim.

Galiba hep kendimi anlatıyorum. Yani kendimi herhangi bir anlamda ilginç —veya önemli— bulduğumdan değil. Yani aslında ben de her insan bireyi gibi "ilginç" olabilirim — olmayabilirim de. Demek istediğim, eğer burada yazacaksam, öyle "ben-merkezli" bir üslup tutturmak niyetinde değildim. Sadece durumun güçlüğünü —"sorunsallığını"— anlatmak istiyorum. Yani fazla uzatmadan, sonuçta Osman'ın ısrarına dayanamadım ve bir kere daha "Peki" dedim. Çünkü bir yerde insanların sorumlulukları var — ya da olmalı. Madem ki başta "Evet" demiştim, sonra "Hayır" demek beni "varoluşsal" olarak ters bir noktaya itecekti. Ama —sizin de gördüğünüz gibi— şu "ilk yazı"nın güçlüğünü çözmekte çok güçlük çekiyorum. Ve tabii "sorunsal", insanın, yani yazarın — yani şu durumda benim— kendi "bireyselliğine" ihanet etmeksizin onu aşabilmesi ve yazısında insanları ilgilendiren şeylerden söz edebilmesi. Fakat üçüncü paragrafın sonunda hâlâ kendimi aşabilmiş değilim.

Çünkü bir yazar —ben, tabii daha "yazar" sayılmam, bunu kendim için söylemiyorum, genel olarak "bir yazar" demek istiyorum— okurlarıyla kişisel bir ilişki de kurabilmeli. Ben şahsen sevdiğim bir kitabın yazarına "Yahu, şu adamla karşılıklı bir rakı içseydik", diye bakarım ("rakı" şart değil, örneğin İrlandalı bir yazarla "viski" içmeyi de düşünebilirim).

Fakat ben bu yazı için bir "asıl konu" düşünmüştüm. Mevsimi de gözönüne alarak (çünkü gazetecilikte insan, eğilimlerine hâkim olup güncelliği yakalamalı), "kış tatili" sorunu üstüne konuşacaktım. Gelgelelim, bir türlü "giriş"i ("tanışma") bitirip bu konuya "gelemiyorum".

Bu sefer gerçekten kısa kesiyorum: Mimarım ben. ODTÜ'den mezunum. Ama oradan mezun oluncaya kadar epey yer dolaşmıştım, altmışların sonunda. Yetmişlerin başlarında da mezun oldum. "ODTÜ" diye belirtiyorum, çünkü mimarın da türlüsü var. Mimarlara "ukalâ" derler. Kimbilir, belki de doğrudur. Biz mimarlar nedense dünyada olup biten her şeye burnumuzu sokarız. Öyle ki, burnunu mimarlığa sokan mimar oldukça azdır. Burun neyse de, eli kolu bedeniyle kendini mimarlık "mesleğine" sokmuş mimar bayağı bayağı azdır. Ve tabii mimarlık mesleğinin bazı çok temel sorunları var. Bugünün dünyasında mimara verilen değer nedir? Bugünün dünyasında yapılan binalarda mimar hangi rolü oynuyor? Bugün...

İşte size bir "meslekî bozukluk" örneği (buna Fransızcada "déformation professionelle" diyorlar — aslında ben Fransızca bilmem, sizi yanıltmış olmayım, İngilizce anlarım). Asıl konu "tatil" olduğu halde birden "mimarlık" sapağına saptık... "Sapak" demek de haksızlık, çünkü mimarlık bir "sapkınlık" sayılamaz — neyse geçiyorum.

Evet, ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezunum ve —ister inanın, ister inanmayın— mimarlık yapıyorum. "Yazarlık" yan işim — daha doğrusu, başarabilirsem yan işim **olacak**. Fakat "mimarlık yapıyorum" deyince bu söz birdenbire bana bile çok iddialı geldi. Evet, on yıldır bir mimarlık bürosunda çalışıyorum, ama bu, "mimarlık yapmak" anlamına gelir mi? Bu soruya cevap verebilmek için, yeniden, az önce terk ettiğim "bugünün mimarlığı" konusuna dönmem gerek. Oysa onu terk etmiştim — şimdilik terk ettim, yani, arada bir mimarlıktan da söz açacağım elbette, ama az; bu, kendimi "nesnelleşme" ve "kendimden uzaklaşma" konusunda ne kadar denetleyebildiğimin de bir ölçütü olacak.

"Asıl konu"ya gelmeden önce, son bir söz. Şimdi size "mimarlık" yaptığımı söylemiş oldum. Ama bu da sorunumu çözmüyor. İnsanın mesleği ne ölçüde tanıtıcı olabilir? Yani aslında gene kendimi tanıtmış olamadım. Ama bu nasıl olsa gerçekleşecek, yazdıkça —sanırım en doğrusu bu, zorlamamalı— benim **tipimi** tanıyacaksınız.

Bu işi zamana bırakarak rahatladım. Tabii insan yüz yıl yaşasa kendini "tanıtamaz". Üstelik hayatın diyalektiği içinde her şey gibi insan bireyi de değişir. Bu da bir büyük konu. Şimdi gelelim, küçük ama insanî konumuza: "tatile çıkmak". Bu sorun, geçen hafta, olanca "sorunsallığı" ile çıktı karşımıza ("karşımıza" deyince hatırladım ki, karım ve çocuğum olduğundan henüz söz etmemiştim). "Nasıl tatile çıkacağız?" Bizim durumda, iki alternatif vardı: çocukla, çocuğu mutlu edecek bir tatile çıkmak (bu, karımın daha çok eğilim duyduğu alternatif); ya da, onu kayınvalideye bırakıp, bizim ihtiyacımız olan dinlenme için tatile çıkmak...

Yazının burasında Osman'a telefon edip kaç daktilo sayfalık yerim olduğunu sordum. Anlaşılan yeri doldurmuşum bile. Dolayısıyla yazı bir şeye benzemedi. Ama karar verdim ("karar vermek" hayatta en güç insanî eylemdir), yeniden başlamayıp bunu bu şekilde bırakmaya — belki de "yazarlık" kariyerim böyle başlayıp böyle biter.

Her neyse, sonunda, istemediğimiz halde çocuğu burada bırakıp, tatile gittik. Haftaya, "tanışma" derdini atlatmış olarak daha bir yürek ferahlığıyla düşüncelerimi yazacağım.

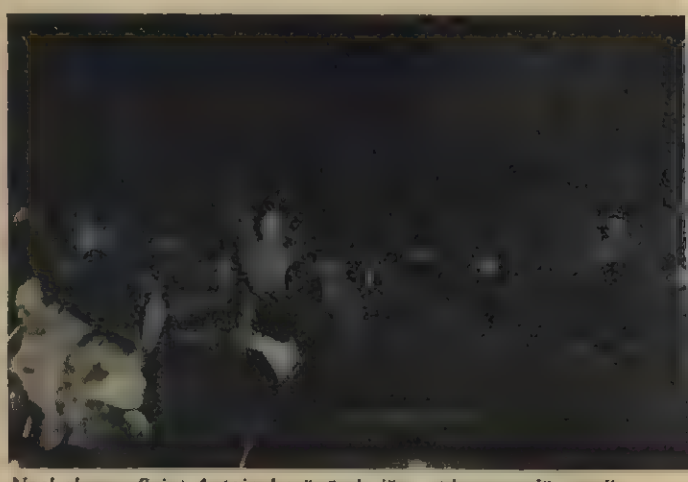

Noel akşamı Saint Antoine'ın önünde iğne atılsa yere düşmezdi

Bir başkadır

OSMAN BALCIGİL

Aralığın ilk haftasından itibaren Rejans'ta yerler ayırtılmaya, Yakup'ta buluşmak üzere sözleşilmeye başlandı.

Adeti bozmak olmazdı. Hem, insanların alıştıkları insanları, alıştıkları yerlerde görmek istemelerinden daha doğal ne olabilirdi ki hayatta? Sonra, bu istek ötekiler için de geçerli olduğuna göre, lâf aramazda, onları da böyle bir haktan mahrum etmek hiç olmazdı. Hattâ bunu bir davet saymak ve bu davete icabek etmek neredeyse görevdi.

Bir kere, bu seneki Noel Ayini'nde koroyu Jirayr Arslan yönetecekti. Üstelik, Alis Manukyan da solist olarak katılıyordu ayine. Hem Saint Antoine, doğrusu senede en az bir kere, herkesin mutlaka görmesi gereken bir yerdi. Özellikle Noel Ayini'nde ne de başka güzel olurdu.

...

Kimbilir kimler gelecekti. Geçen sene kimler gelmemişti ki... Gidip görmeli, olabilirse ayaküstü bir mini sohbet geliştirilmeliydi, olmazsa selâmlaşılırdı. En kötü ihtimalle orada görünülmüş, taife'ye mensup olunduğu hatırlatılmış, hatırlanmış, aynı "hava" teneffüs edilmiş olurdu.

...

Rejans'ta Papürüs'te ve öteki benzeri mekânlarda 9'dan itibaren saatlere bakmalar hızlandı. Kapılar , acaba 10'da mı yoksa 10.30'da mı açılacaktı? Ne olur ne olmazdı; en geç 10'da orada bulunulmalıydı. Ama öyle olmadı. Saint Antoine Kilisesi, saat 9.45'ten itibaren, önce üçer beşer, sonra çok sayıda heyecanlı insanı önce önünde sonra içinde konuk etmeye başladı.

...

Saint Antonie Kilisesi Papazı

T. Luigi İannitto: Her şeye rağmen mutluyuz

— Sayın İannitto, son yıllarda kilisenize, özellikle Noel Ayinleri'nde gelen Müslüman sayısının aniden artmasının sebebi nedir? Bu "yabancı" topluluk daha çok kimlerden oluşuyor?

— Sondan başlayacak olursam; gelen Müslümanların büyük bir kısmı entelektüel. Yazar, tiyatrocu, akademisyen, şair, ressam ve sinemacıların kilisemizi doldurmalarının artık neredeyse bir gelenek haline geldiğini kolaylıkla söyleyebilirim. Nedenlerine gelince; öncelikle meraktan. Meraktan kastım, dinî merak etmek, onu öğrenmeye çalışmak değil. Atmosferi merak etmeyi kastediyorum. Müslüman kökenlilerin Noel Ayini'ne ilgi göstermelerinin bir başka nedeni de müzik.

Biliyorsunuz, Hıristiyanlıkta müziğin rolü çok önemlidir. Özellikle ayinlerde müzik çok kullanılır. O kadar ki; *"kilise klasik müziğin beşiğidir"* bile denilebilir. Ki-

Fikret Hakan

Hami Çağdaş

Ali Poyrazoğlu ve ötekiler

Şükran Kurdakul

noelleri Saint Antoine'ın

Hemen herkesin tahmini doğru çıkmıştı. Onlar da oradaydılar, onlar da oradaydılar...

Gerçi tek-tük yabancıya raslanmıyor değildi. Kilise cemaati olduğu her halinden belli olan bu insanlar önemsiz denilecek kadar azdı. Nasılda belli oluyordu hallerinden Noel'i sahiden kutlamaya geldikleri. Bir kere erkekler traş olmuşlar, kravatlarını takmışlardı. Ellerinde şemsiyeleri vardı. Kadınların bütün günü geceye hazırlanarak geçirdikleri besbelliydi. Sonra, eğer bir yer bulabildilerse oturuyor, yoksa bir köşeden, **her şeye rağmen** Ayin'i izlemeye çalışıyorlardı.

...

Görmek, hiç kimseyi hiçbir şeyi kaçırmamak için dolaşmak en doğrusuydu. Acaba kilisenin öteki taraflarında kimler vardı? Dolaşılıp görülmeliydi. Dolaşıldı, dolaşıldı...

...

İşte mesela **Fikret Hakan** oradaydı. O da nesi birileri fotoğraflarını çekiyor, biri de sorular soruyor cevaplar alıyordu. Neler konuşuyorlardı acaba? Kulak kabartılmalıydı.

"Vaktim olduğu zamanlar Noel ayinlerine gelirim" diyordu Hakan. *"Müzik çok güzel. Tören çok güzel. Zevk verici. Geliş nedenim mi? Sanatçı, daha doğrusu insan duyarlılığı. Güzellik güzelliktir. Moda haline getirmek mi? Bu, moda haline getirenlerin bileceği bir iş. Ben eskiden beri gelirim."*

...

Kimbilir daha nelere tanık olunacaktı? İşte **Kadın Çevresi** de buradaydı. **Ayşe Düzkan** değil miydi o? Neler anlatıyordu acaba karşısındakine?

"Ben sık sık gelirim kiliseye. Kiliseleri hep sevdim. Evet son senelerde çok kalabalık oluyor. Galiba ilginç olana bir düşkünlük başladı. Bir de tabiî 'Noel'de St. Antoine'de olunmuş' olunuyor. Beni rahatsız eden bazı şeyler olmuyor değil. Meselâ geçen sene gelenlerin çoğu sarhoştu. Bir de olaya bir gösteri gibi bakanlar var, bu da çok rahatsız edici. Halbuki burada bulunan bazı insanlar gerçekten inanıyorlar."

...

O da nesi! Bakındı hele, **Hami Çağdaş** cebinden çıkardığı rakı şişesini nasıl da gösteriyordu fütursuzca karşısındakine. Ya o bağıra bağıra konuşması? Yaşasındı. Yarına konuşulacak daha şimdiden ne kadar çok şey birikmişti. Gece bitinceye kadar en azından bir ay lafı edilecek kadar malzeme edinilmiş olurdu. Hami nelerden söz ediyordu yüksek sesle:

"İki şişe Yakup'ta devirdik bu da yedek. Bak dostum, buraya neden geldim biliyor musun? Anadolu'nun birikimi imana pek uygun değil. Entelektüelimiz için de geçerli bu. İsa'nın dirildikten sonra Maria Magdelena'yla bir konuşması var: 'İnsanların açtıkları yaralar hâlâ geçmiyor...' diye. Acaba biz de bu yaraların peşinde miyiz? Ve/veya bizce İsa'nın yaşamı Muhammed'in yaşamından daha mı orijinal? Ben entelektüel değilim. İnsanların bir şeyin peşinden koşması gerekiyor. Meselâ, Mevlâna Şems'siz olamaz. İnsan ancak başkalarıyla birlikte olabilir. Hayat başkalarıyla paylaşabildiğiniz sürece vardır..."

...

Tanrım, ne kadar ilginç. Herkes, herkes, herkes burada. Tanıdık olmayan yok neredeyse. Aramalı ve ilâç için tanıdık olmayan birini bulmalı ve sormalı "Kimsin, neden geldin?" diye:

"Ben mi? Adım **Özdemir Esenelli.** *Bir reklam ajansında çalışıyorum. Merak ettiğim için geldim. Daha önce hiç gelmemiştim. Geçen sene gelen arkadaşlarım çok methettiler. Önce Yakup'ta içilir sonra buraya gelinirmiş. Genelde böyle kalıplar varmış. Ben meraktan geldim."*

...

Değerli bir tiyatrocumuz, **Ali Poyrazoğlu:**

"İlk kez geliyorum. Daha önce hiç gelmemiştim. Bu gece burada bir koro var. Operadan bazı arkadaşlar müzik yapacaklar. Onları dinlemeye geldim. Benim bildiğim kadarıyla Türkiye laik bir ülkedir. Onun için aydınlar istedikleri dinî merasime katılabilirler. Benim tanıdığım pek çok aydın camiye gidiyor, mevlût dinliyor. Aydın olmak bir şeylerden uzak olmayı gerektirmez. Burası Allah'ın evidir ve herkese açıktır. Ben bir sanatçıyım. Şiir dinlemek zorundayım. Din adamlarına bakmak zorundayım. Buradaki insanları görmek zorundayım."

...

Değerli bir şairimiz, **Şükran Kurdakul:**

"Biraz önce Rejans'ta kafayı çektik. Yerimiz onbeş gün önceden ayrılmıştı... İslâmcılar lâf atıyorlar 'Ahreti tanımıyor' filân diye. Bakalım burada ne diyecekler?... Bir kere Yapı Kredi Bankası'nın düzenlediği bir toplantıda III. Selim'in besteleri çalınıyordu. Edebiyat Fakültesi'nin örümcek kafalı hocaları da oradaydılar. Konser bitince geriye dönüp dedim ki 'Siz nasıl dinlersiniz III. Selim'i, bu adam Batıcı yahu!'... Şimdi, burada eski arkadaşlarımı görüyor, memnun oluyorum. Ne güzel, onlar da çağdaş duyarlılığa ulaşıyorlar."

...

Yazık Ayin bitmek zorunda. Halbuki ne güzeldi, hepimiz buradaydık, birbirimizi görüyorduk. Güzel bir vesileydi, birarada olmak için. Olsun, daha ne vesileler var önümüzde: Sinema Günleri'85, İstanbul Festivali... Hem sonra seneye de geliriz... Hem çağdaş duyarlılığa da varmış oluruz... İyi Noeller... □

---

lisede kullanılan müzik iki çeşittir; herkes tarafından söylenilen ilahiler ve koro tarafından söylenilen ilahiler. Katolik Kilisesi son zamanlarda, özellikle II. Vatikan Konseyi'nin kararlarından sonra, cemaatin törenlere aktif olarak katılmasını sağlamaya çalışıyor. Biz de kendi kilisemizde daha çok ikincisini -ilahilere herkesin katılmasını- sağlamak için uğraşıyoruz. Bunun iki türlü yararı oluyor; *birincisi* Aziz Agustine'in dediği gibi *"Şarkı söyleyen kimseler iki kat ibadet etmiş oluyorlar", ikincisi* törenler daha görkemli geçiyor. Sanıyorum sağlanan bu görkemin cazibesi de Noel Ayinleri'ne ve öteki ayinlere ilgiyi artırıcı bir işlev görüyor.

— *Merak ettikleri için* **ya da** *olayın görkemine kapılarak* **gelenlerin, bir dinî merasim olan Noel Ayini'nin kurallarını bilmediklerinden geceyi olumsuz etkiledikleri oluyor mu?**

— Merak nedeniyle ya da olayın görkemine kapılarak gelenlerin dışında, kilisemizin bir de kendi cemaati var. Noel'i dinî bir gün olarak görüp, dinî vecibeleri yerine getirmek üzere gelen insanları kastediyorum. Onlar, kuşkusuz kuralları tam olarak bilmeyen, zaman zaman dinî kurallara saygıda kusur eden -bu çok küçük bir azınlıktır- insanların varlığından rahatsız oluyorlar. Ama yanlış anlaşılmasın, biz her şeye rağmen her türden insanın kilisemize gelmesinden mutluluk duyuyoruz. Sonuç olarak *"iletilmesi gereken bir mesaj"* vardır. Ve bu mesajın *herkese* iletilmesi gerekmektedir. Mesaj müjdedir. Arkadaşlık müjdesidir. □

Seyfettin Gürsel: Noel ayinine gitmek bir özentidir

— Kolej mezunu olduğunuzu, Avrupa'da uzun yıllar kaldığınızı biliyoruz. Yani Batı kültürüne yakın bir insansınız. Türkiye'de Noel Ayini izlemek gibi bir adetiniz var mı?

— Hayır.

— Son yıllarda Türkiyeli entelektüeller, sanatçılar, "Saint Antoine'da Noel Ayini izlemek" gibi bir gelenek oluşturdular. Haberdar mısınız?

— Hayır. Çok mu yaygın?

— Evet. Artık Noeller'de Kilise'ye gelen Müslüman kökenli entelektüellerin sayısı Kilise cemaatinin iki katı kadar oluyor. Sizin de tanıdığınız bazılarının isimlerini saymamı ister misiniz?

— Evet.

— ...

— Hayret.

— Bu olayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Türkiye'de bir Noel Ayini'ne gitmek benim hiç aklıma gelmedi. Daha doğrusu böyle bir istek doğal olarak uyanmadı bende. Buna karşılık Fransa'da öğrenim yaptığım sırada -10 yıl kaldım- 7-8 Noel Ayini'ne katıldım. Orada bu istek biraz da doğal olarak uyanıyor insanda. İçinde bulunduğunuz toplum size yabancı bir toplum, fakat öylesine önemli bir olay ki Noel, o toplumda bütün ortam, mağazalardaki Noel dekorları, şehirlerin Noel'e göre düzenlenmesi, müzik, ... bütün bunlar ister istemez bir yabancının ilgisini çekiyor. Tabiî biraz da pek çok yabancı başka insan gibi yabancı olduğum bir toplumu tanımak için Noel Ayinleri'ni izledim. Oysa Türkiye'de Noel Ayini izlemek hiç aklıma gelmedi. Hıristiyan bir atmosferin olmadığı bir toplumda, Noel Ayini'ne gitmek bana öyle geliyor ki biraz özentidir. Bu sanıyorum kişilerin toplumlarıyla ilişkilerinin niteliğinden kaynaklanır. "Acaba içinde yaşanılan toplumla aralarına mesafe koymaya mı çabalıyorlar" diye düşünüyorum. Bunun bu kadar yaygın olduğunu da ilk defa sizden öğreniyorum. Bir hayli şaşırdım.

— Aydın kesimin bazı mekânlara bir "hava"yı teneffüs etmek için gittiğinden çok söz edildi. Olay, acaba bu çerçeve içinde değerlendirilebilir mi?

— Bebek Bar'da ya da Papirüs'te teneffüs edilmek istenen hava son tahlilde bu toplumun belli bir kesiminin ürettiği "hava"dır zaten. Ama Noel Ayini bu toplumun dışında bir olaydır. Yani oradaki "hava"nın "nasıl bir cazip hava" olduğunu ben anlamakta güçlük çekiyorum. Geriye bir tek müzik kalıyor. Onun için de bu kadar zahmete girmeye değer mi, bilemiyorum. □

Hunların torunu Atilla punkları dağıttı

MEHMET ŞENOL

Türkiye'de son beş yıl içinde gençlik arasında yaygınlık kazanan Batı kaynaklı gruplaşma hareketlerinden birisi olan punklar geçtiğimiz hafta içinde devlet katında çeşitli "teveccühlere mazhar" oldular.

Ankara'da Tunalı Hilmi Caddesi'nde kendi hallerinde dolaşıp, müzik dinlemekten başka "eylemleri" henüz saptanamayan Türk punkları, dış mihrakların tesiri altında *"mont giyip rozet ve armalar taktıkları için"* Anavatan Partisi Muş Milletvekili **Atilla Sın** yönetimindeki güvenlik kuvvetleri tarafından sokaklardan toplanıp emniyete götürüldüler. Emniyette bizzat Atilla Sın tarafından yapılan sorgulamalarında punkların *"Milli kültürümüze yabancı oldukları, Türk müziği dinlemedikleri, Türk büyüklerine ait kitapları ve sıkıntılarını dinlendirmek için sûre okumadıkları, montlarının üzerindeki rozetlerde ecnebi kelimeler olduğu"* saptandı. Yakalanan punklar, gerekli "nasihatler" verildikten sonra salıverildi.

Gençleri toplama operasyonu sorumlusu Atilla Sın, *"halktan gelen şikâyetler üzerine başlatılan"* operasyonların devam edeceğini bildirdi ve *"halkın huzur içinde olmalarını"* istedi.

Gençlerin giydiği montları, taktıkları takıları ve rozetleri çıkarttırıp halkı huzura kavuşturan (!) Atilla Sın'ın bir başka yanlışı da böyle bir operasyona fiilen müdahale etmesi. Yalnızca "milletvekili" sıfatını taşımak, milletvekillerine operasyon ve sorgu yürütmek yetkisini verir mi? (Sorunun muhatabı tabii ki Atilla Sın değil. Onun cevabı belli.) Ama yine de Atilla Sın'a hatırlatmakta fayda var: Bir milletvekilinin fiiliyata müdahale yeri TBMM kürsüsüdür ve müdahalesi de ancak sözle mümkündür.

Başbakan **Turgut Özal** da, 1984'ün son gününde Fatih İlçe Kongresi'nde yaptığı konuşmada şöyle dedi: *"İnsan sevgisi dostumuzdur. Seviniz, arkadaşlarınızı, komşunuzu, partideki yakınlarınızı seviniz. Başkalarının ayıbını görmeyiniz, toleranslı olunuz, insanları kesin çizgi ile ayırmayınız. Sopa ile insan düzeltme olmaz, ancak disiplin edilir."*

Barlas Doğu

Barlas Doğu
(ANAP Ankara Milletvekili)

Bir milletvekilinin sokaktaki gençlik hareketine Türkiye'de ilk defa sahip çıkması beni fazlasıyla memnun etti. Anne ve babaların, okul denetiminin dışına kaçabilen yanlış yönlendirmeye çok müsait genç dimağları milletvekillerince de kontrol edilmesi, milletvekillerinin milleti temsil eden iradenin gençlik üzerindeki hassasiyetini vurgulamaktadır. Yurt dışı seyyahatlerimizde, özellikle Avrupa'da benzeri dejenere akımların devletin sosyal yapısında ne denli olumsuzluklar sergilediğini görüyoruz. Gençliğine sahip bir millet geleceğine de sahip çıkacaktır. Bu akımların ülkemize sızmasını hiç hoş görmüyoruz. Punk ve benzeri modaları taklit yerine, Türk gencinin yapması gereken sosyal sportif ve ilmi çalışmaların kendisine vereceği gururu daima vurgulamak isterim. Punk ve benzeri modaları izlemenin yerine artık birtakım özentilerin değil, fakat gururlu Türk milletinin genci olmasının bilincini her köşede görmek istiyorum.

Güler Tanyolaç

Güler Tanyolaç
(SODEP Merkez Karar Yönetim Kurulu Üyesi)

Toplumumuzdaki dengeler gelir dağılımımızdaki adaletsizlik eğitimdeki fırsat eşitsizliği işsizlik gibi nedenlerle bozulmaktadır. Bu dengesizlikten toplumun en duyarlı kesimi olan gençlik etkilenmektedir. Gençlerimizin bir kısmı da tatminsizliklerini ve sorunlarını özenti ve taklitlerle gidermeye çalışmakta, böylece sorunlarının üzerine çıkabildiklerini kanıtlamak istemektedirler. Kanımca gençlerimizin demokratik yaşam bilinci içinde yetişmeleri ve gelişmelerinin sağlayabilmeleri için eğitimlerine özen gösterilmediği, enerjilerini yönlendirecek çağdaş bir program uygulanmadığı sürece, bir kısmını bu tür davranışların içinde görmemiz olağandır. Gençlerimizin toplanarak veya toplattırılmak suretiyle cezalandırılması bu sorunu çözümlemez. Öğrenci gençliğin ve okul dışı gençliğin bütün gereksinimlerini çözemeyecek yeni bir devlet politikasına ihtiyaç vardır. Umarız 1985 Gençlik Yılı'nda gençliğimizin bu sorunları çözülür.

Mahmut Altınakar
(MDP Genel Saymanı)

Ben gençliğin dejenere olması istikametindeki bütün hareket, cereyan ve fikirlere karşıyım. Gençlik memleketin istikbalidir. Bir memleketin tevali ve idamesi için genç nesillerin sıhhatli ve müstakar bir bünye ve zihniyete sahip olması lazımdır. Diğer taraftan bir bina nasıl ki temelsiz olmaz, bir ağaç nasıl ki köksüz olmaz, bir cemiyetin ayakta olabilmesi için atalarından tevali ve tevarüs eden kültüre sahip olması lazım gelir. Bu kültürler gerek toplumun ve gerekse onun istikbalini teşkil eden gençliğin nemâ ve gıdalanması iktiza eder. Bu itibarla gençliğin menşei dışarda içtimai, milli ve kültürel adet ve örfü ile gayri kabili telif hareketlerden, düşüncelerden azade olması o memleketin teminatı sayılır kanaatindeyim.

Bir milletvekili bu gibi hareketlere fiilen müdahale etmesi usül ve kaide bakımından tecviz edilemez. Bir milletvekilinin teşrii selahiyete haizdir. Müdahale icradan sadrolması lazımdır. Milletvekilinin icra organı yerine kendini vazifeli kılması bu bakımdan teamül ve kaide dışında olması lazım gelir. Aksi takdirde herkesin fikirleri muhteremdir ve bu fikirleri beyan edeceği mekân bellidir. □

Gençlere göre

Emir Kaya: (19 yaşında, Gazi Eğitim Üniversitesi öğrencisi.) Bunun çok saçma olduğuna inanıyorum. Herkes aya gidiyor. Bıraksınlar bizi kendi kendimize yaşayalım. Madem özgürlük var o zaman kız arkadaşımla oturup konuşabilirim. Aramızda dejenere olmuş insanlar azınlıktadır. Biz dejenere değiliz.

Aziz: Nasılsa konuşmam hiçbir şeyi değiştirmeyecek. Gene toplayacaklar. O yüzden konuşmak istemiyorum.

Can Kurt: (18 yaşında.) Yapacak işleri kalmamış herhalde, bunlarla uğraşıyorlar. **Hitler** de başlarda böyle yapmıştı. Özenti diyorlar. Özenti bir toplumsallaşmadır zaten. Almanya'daki genç de Amerika'ya bakıp giyiniyor. Bence bu gençlerin normalleşmek istemesidir. Durumun düzelmesi için Türkiye'de Yeşiller'in olması lazım.

Tunç Kutlu: (17 yaşında, Atatürk Lisesi öğrencisi.) Ben gençlik haklarını sonuna kadar savunan birisiyim. Bizim yaptıklarımızın dinsizlikle, millilikle ne ilgisi var. O zaman okullarda yabancı dil okutmayı da bıraksınlar. Özgür bir ülkede yaşıyoruz. Demokrasiye daha yeni atladık. Bu geri kafalılıktır. O zaman herkesin başına polis diksinler. Bir de kılıç versinler ellerine, öyle giyineni kessinler. Daha açık olur.

Hakan Karagöz: (20 yaşında.) Toplumun ahlâkını düzeltmek onlara mı kalmış? Kızla gezmemize karışacaklarsa, biz de eve atar evde gezeriz. O zaman Ulus'ta genelev var, onu kapatsınlar.

Emir Kaya *Aziz*

Akın Uyaroğlu: (19 yaşında.) Bu Atatürk'ün anlayışına ters düşüyor. Eğer başımızdakiler böyle yaparlarsa, bizden, gençlerden ne beklenebilir. Eğer tek kişinin dediğiyle böyle olursa, ben yurt dışına çıkarım. Allah korusun bu adam seneye bakan olur o zaman bitti bu iş.

Ercan Öksüz: (21 yaşında ODTÜ İnşaat Fakültesi öğrencisi.) Eğer ben trafik kurallarına uymuyorsam, tamam beni alsınlar. Hiçbir şey demem. Ama mont giydim diye beni almaya kalkışırlarsa, öldürseler buralardan bir yere gitmem. Ne yani, hem gelişmeye çalışıyoruz, hem de bunları yapıyoruz. Nasıl gelişeceğiz? □

E.P. Thompson:
Barış ve özgürlük davaları birleştirilmelidir

İngiltere tarihinde alışılagelinen yaşam biçimlerini, değer yargılarını, gelenekleri ve bireysel özgürlükleri devlet otoritesine karşı koruma hedefi güden bir karşı koymacı gelenek vardır. Bu geleneğin yirminci yüzyılda önde gelen temsilcilerinden biri de E.P.Thompson. 1955 yılında yayınladığı ***William Morris, Romantic to Revolutionary*** *adlı çalışmasında kendisinin ait olduğu geleneğin ne anlama geldiğini açıklayan Thompson, üyesi olduğu İngiltere Komünist Partisi'nden Sovyetler'in Macaristan'ı işgal ettiği 1956 yılında istifa etti. İstifasının hemen ertesinde Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın (CND) kurulmasında ön planda rol oynadı. 1959 yılında yayınlanmaya başlayan New Left Review dergisinin yayın kurulunda yer aldı. 1963 yılında yayınladığı* ***The Making of the English Working Class*** *adlı çalışmasıyla tarih yazınında adeta bir devrim yaptı. 1978'de* ***The Poverty of Theory and Other Essays*** *ile Althusser'e ve yapısalcı Marksizm'e çok ağır bir saldırıda bulundu. Kendisinin oluşmasında büyük rolü olduğu alternatif kültürün ulusal siyasi yaşama müdahale etmesini sağlamaya yönelik çeşitli makalelerini* ***Writing by Candlelight*** *ve* ***Zero Option*** *adlı kitaplarında topladı. 1979 yılında yeniden canlanmaya başlayan CND hareketinin Ulusal Konsey üyesi olan Thompson, silahsızlanmanın hem Doğu hem de Batı Avrupa'da aynı anda gerçekleştirilmesinin gerekliliğini savunan Avrupa'da Nükleer Silahsızlanma (END) hareketinin de kurucuları arasındadır.*

— Barış kavramını sizce nasıl tanımlamalı? Barış, açık şiddetin yanı sıra, sömürü ve baskı gibi şiddet türlerinin de ortadan kaldırıldığı bir ortam olarak düşünülmek gerekmez mi?

— Barış konusunda tarihî olarak evrensel bir gerçeğin olduğunu sanmıyorum. Bu açıdan tarihî bir pasifizmi benimsemiyorum ve her tarihî durumda savaşa karşı çıkılabileceğine inanmıyorum. İkinci Dünya Savaşı'nda bir asker olmaktan üzüntü duymam gerekmez. Bu bir antifaşist savaştı ve kaçınılmazdı. Bununla birlikte pasifistlere saygı duyduğumu da belirtmek isterim. Bugün ise barış soğuk savaş durumu ile bloklararası çatışmanın giderilmesini içermekte. Dolayısıyla günümüzde barış sadece silahlar ve füzelerle değil, kültürle, ideolojiyle, siyasetle ve hatta insan ilişkilerinin bütünüyle ilgilidir ve bu açıdan yapıcı, yaratıcı genel bir eylemler bütünü olmaktadır.

— Örtülü şiddet türü de barışın düşmanı değil mi? Bunun üzerinde durmak istiyorum.

— Gençken Avrupa'daki direniş hareketine, partizanların mücadelesine ve sömürgeciliğe karşı savaşıma büyük hayranlık duyardım. Şimdiyse, artık yaşlanmış biri olarak, bazen çok fazla seçenek olmadığını bildiğim halde hep alternatif arıyorum. Hiç kuşkusuz, bazen insanların totaliter teröre karşı direnmesi gereklidir. Baskı altındaki halklara şiddet tek çözüm olarak empoze edildiği zaman bunun sonuçları devrim sonrası rejimlerde de kendini göstermektedir. Şiddet şiddeti beslemekte, şiddeti doğurmaktadır. **Gandhi**'de görüldüğü gibi toplu bir sivil direniş alternatifi bulunabilse, daha sonra daha mutlu bir toplumun yaratılabileceğine inanıyorum. Tabiî böyle bir seçenek bulunamadığı zamanlarda da, bizim bazen Afrika'daki kurtuluş mücadelelerine karşı takındığımız tavırda olduğu gibi ahlâkçılık yapmak da yanlıştır.

— Bugün bloklar arasında bir savaşı önlemenin temel yöntemi olarak caydırma stratejisi ortaya çıkmaktadır. Oysa siz bu yöntemi sürekli eleştirdiniz. Şimdi özellikle ABD'de caydırıcılık yöntemini eleştirerek, kazanılabilir bir nükleer savaş stratejisini benimseyenler var. Bu durumda caydırma yine de kötünün iyisi olmuyor mu?

— Caydırıcılık ile ilgili iki temel sorun var. Birincisi, caydırma stratejisi sürekli, kalıcı, durgun bir durumu ifade etmemektedir. Aksine, tam bir hızlandırıcı mekanizmayı beslemektedir. Bu, ideolojik bir mekanizmadır ve temelinde karşı tarafın düşman olduğu varsayımına dayanmaktadır. Her iki taraftaki uzmanlar ise hep karşı tarafın gelecekteki on onbeş yıl içinde neler yapabileceğini hesaplamakta ve bu öngörülere karşı silahlar ve stratejiler düşünmektedir. Böylece de hızlandırıcı bir süreç ortaya çıkmaktadır. Bunun ise son derece tehlikeli olduğuna inanıyorum. İkinci sorun ise, siyasal yelpazenin her yanında seçkinlerin, yönetici grupların rasyonel bir biçimde hareket edeceklerine dair bir inanış var. Dolayısıyla, bunların kendi kendilerini de yok edecek bir davranış içine girmeyeceklerine, kendi çıkarları uğruna yok olmayı göze almayacaklarına inanılmaktadır. Oysa, tarih bana bu konuda pek umut vermemektedir. Tarihte yöneticiler kendi çıkarları açısından dahi her zaman rasyonel davranmamışlardır. Aksine, ulusal-ideolojik biçimlerde akıldışılık tarih boyunca sürekli ortaya çıkan bir davranış biçimi olmuştur. Ana sorunumuzun ideoloji olduğuna ve soğuk savaş gerilimini ayakta tutanın ideoloji olduğuna inanıyorum.

Bloklararası çatışma bence kendisini doğuran tarihî koşulları çoktan aşmıştır. Kendini doğuran tarihî koşullar ortadan kalkmasına rağmen hâlâ devam eden çatışma artık giderek karşılıklı beslenen bir *"interial"* sisteme dönüşmüştür. Her durumda aynı derece sorumlu tutulamasalar da, her iki taraftaki seçkinlerin bloklararası gerilimin sürmesinde yerleşik çıkarları vardır. Her şeyden önce, kendi kamuoylarını korkunç silahlanma harcamalarının gerekliliğine inandırmak durumundadırlar. Silahlanma için özellikle ABD'de güçlü özel çıkarlar vardır ama bu konuda bürokratik çıkarların da bir ölçüde etkin olduğu yadsınamaz. Ayrıca, seçkinler müttefikleri üzerindeki hegemonyalarını sürdürebilmek için de bloklararası çatışmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Karşı tarafın tehdidine işaret etmek bu açıdan çok yararlı olmaktadır. Soğuk savaş, içerdeki ideolojik ve sosyal kontrol için gerekli olmaktadır. Bunu hem ABD, hem de Sovyetler yapmaktadır.

E.P. Thompson

— Böyle olunca, Sovyetler neden yumuşamayı (Detant) savunuyorlar?

— Bence iki yumuşama kavramı vardır. Birincisi, süper güçlerin seçkinlerinin yumuşamasıdır. Bu, iki tarafın dünyayı kendi aralarında idare etmek için buldukları bir anlaşma yoludur. Öteki yumuşama kavramını ise, halkların yumuşaması olarak adlandırıyorum. Burada amaç, soğuk savaşın sınırlarını değiştirmek değil ama bu sınırları insanlara, siyasal hareketlerin iletişimine ve çeşitli düşüncelere açmaktır. Sovyet önderliğinin birinci tür yumuşamayı yeğlediğini ama ikincisine de şiddetle karşı çıktığını görüyoruz. Sovyet ekonomisine daha fazla bir ağırlığın yüklenmesi söz konusudur ve Sovyetler silahlanma yarışını kontrol altına alacak bir gelişmeden yanadırlar. Tabiî bu tür bir yumuşama dahi devam eden silahlanma yarışından iyidir ve desteklenmelidir. Üstelik uzun vadede bunun halkların yumuşamasına giden yolu da açması beklenebilir. Ama, insanlardan üst düzeyde bir anlaşma sağlanana kadar beklemelerini isteyemeyiz. Sivil haklar, sendikacılık hakları yumuşama uğruna bekletilemez.

— Dolayısıyla, iki yumuşama yöntemini de savunmak gerekiyor?..

— Evet, her iki yolun da birlikte denenmesinden yanayım. Ama nükleer savaştan iyi olmakla birlikte, evrensel bir Yalta olasılığını da düşünmenizi isterim. Örneğin, ABD'de savaş ekonomisi karşısında askerî olmayan sektörlerin ağırlık kazandığı ve daha esnek bir rejimin oluştuğu bir durumda tüm dünyanın iki taraf arasında paylaşıldığını düşünün. Üstelik bu uzun süre devam da edemez. Politikanın irrasyonel doğasından dolayı devam edemez ve dünyanın her tarafında gerçek halk hareketleri kısa bir süre sonra ortaya çıkar. Dolayısıyla iki tür yumuşama için, yani ikincisi için de ciddi olarak uğraş vermek gerekir.

Modası geçmiş olan soğuk savaş durumunun çok tehlikeli ve istikrarsız olduğuna inanıyorum. Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler'den bir ölçüde uzaklaşarak Finlandiya'laşması, Batı Avrupa ülkelerinin de ABD'den bir ölçüde uzaklaşarak İsveçleşmesi, üstelik yakın bir gelecekte mümkün görünüyor.

— Sovyetler Birliği'ni sosyalizm ile özdeşleştirenler, "insan hakları" kavramının kapitalist dünya tarafından siyasal amaçlar uğruna ve yumuşamayı zedelemek için kullanıldığını söylüyorlar...

— Sovyetler Birliği'nin sosyalizm ile özdeşleştirildiğini söylemek yanlıştır. Bu ülke, sosyalizmin devletçi (statist) bir bozulması ile özdeşleştirilir. Tabiî bu durumun tarihî nedenleri vardır ve hatta anlayışla karşılanabilir, fakat temel gerçek değişmez. Aynı biçimde Küba için de ABD'ye karşı tek alternatif belki de Sovyetler'le ittifak kurmaktı, ama bu da belirli yönlerden Küba Devrimi'ni yozlaştırdı. Şimdi şunu söylemek isterim: Barış amacı ile insan hakları ya da sivil haklar ve özgürlükler arasında çelişki olduğuna ilişkin görüşler, soğuk savaşı sürdüren ideolojinin ta kendisidir. Barış ve özgürlük davaları birleştirilebilir ve ancak böylece soğuk savaşı denetleyen ideoloji parçalanabilir.

Tabiî insan hakları sorununun sadece Sovyet Bloku'nun sorunu olduğunu söylemek, doğrudan ABD'nin soğuk savaş propagandasının oyununa gelmek demektir. Size dünyanın öteki bölgelerinde de insan haklarının çiğnendiğini söylememe sanırım gerek yok. Örneğin, bugün Orta Amerika'da ABD'nin sorumlu olduğu ağır insan hakları ihlallerinin, Doğu Avrupa'da bulunabilecekten çok daha fazla olduğu açıktır. Bugün yeni bir Yalta'dan ve dünyanın paylaşılmasından söz ediyorsak, ana amacın her iki süper gücün de etkinliğinin azaltılması olduğunu belirtmek kesinlikle zorunludur. 2000 yılına kadar Güney ve Batı Avrupa'daki tüm Amerikan, Orta ve Doğu Avrupa'daki tüm Sovyet güçlerinin, üslerinin kaldırılacağını güçlü bir olasılık olarak görüyorum. Tabiî gerçekçi olursak, örneğin Batı Almanya'daki güçlü Amerikan nükleer varlığı sürdükçe, Sovyetler'in de Doğu Almanya'dan çekileceğini bekleyemeyiz. Her ikisi birlikte olmalı.

— Solda, yeni toplumsal ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler karşısında bir 'ideolojik kriz'den söz edilebilir mi?

— Evet, kesinlikle, çünkü bugün sosyalizm çok geniş içsel anlaşmazlıkları kapsayan tartışmalı bir kavramdır. Tabiî değişik açılardan Marksizm de aynı durumdadır. Benim için sorunun özü devlet meselesinde yatmaktadır. Bugün dünyanın birçok yerinde radikalizm devletin gücü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sadece gelişmiş ülkelere, sadece kapitalist ülkelere özgü bir şey değildir. Sadece yüksek düzeyde bir merkezîleşmeye ve devletin elinde büyük güç toplanmasına yol açan Marksist-Leninist geleneğe bir tepki de değildir. Çünkü sosyal demokrat ülkelerde de son derece bürokratik bir devlet geleneği vardır. Örneğin, bugün İngiltere'de maden işçileri millileştirme ürünü olan Ulusal Maden İşletmeleri'ne karşı güç koşullar altında grev mücadelesini sürdürüyorlar. Bu, Fabian, sosyal demokratik millileştirme geleneğinin bir ürünüdür ve işçilere ne bir katılım ne de kontrol hakkı vermemiştir. Oysa, Marks'a ve sosyalist düşüncenin öteki yaratıcılarına bakarsanız, onlar sadece mülkiyet sorunundan değil, esas olarak, mülkiyet ve denetimden birlikte söz etmişlerdir. Bununla birlikte, hem sosyal demokrat, hem de komünist-Leninist gelenek, hep bürokratik ya da partisel devlet denetim biçimlerini yüceltme eğiliminde olmuşlardır. Bana göre, sosyalizm kendini bu ağır devletçi (statism) gelenekten kurtaramadığı sürece bunalımlar devam edecektir ve radikalizm, feminizm, çevre, işçilerin denetim hakkı gibi başka kanallar arayacaktır. Üretim araçlarının toplumsallaştırılması yanında, yerel denetime ve ademimerkeziyetçiliğe dayanan bir sosyalizm geleneğine geri dönüş noktasına gelmekte olduğumuzu sanıyorum.

— Avrupa komünizmi sizce bu yolda mı?

— Geçenlerde İspanyol Eurokomünistlerle çok yapıcı görüşmelerim oldu. Onlar totaliter bir rejim altında yaşama deneyimi geçirmiş olduklarından, insan hakları konusunda oldukça duyarlılar ve devlet konusunda kolay çözümlere kapılmıyorlar. Bununla birlikte, bunların bir bölümünün partiden ayrıldıklarını ya da kovulduklarını söylemek zorundayım. İspanya'da partinin demokratik merkeziyetçi bir yapısı var. Ben bu yapıya şiddetle karşıyım. Demokratik merkeziyetçilik Sovyetler Birliği'nde ve bazı öteki ülkelerde yeraltında çalışma koşullarında gerekli olabilirdi ve belki hâlâ bazı ülkelerdeki zor koşullar altında zorunlu olabilir, ama bunu bir parti örgütlenme ilkesine dönüştürmek felakettir. İktidarda bulunan bir partide bunun uygulanması ise, tam bir felakettir.

— Demokrasinin "sınıfsal çoğunluk"a dayanması gerektiği görüşüne ne dersiniz? Yani barışçıl bir biçimde de gerçekleştirilse, sosyalizm burjuvaziyi bir sınıf olarak zaman içinde ekonomik temelinden yoksun bırakacağına göre, anti-demokratik midir?

— Üretim ilişkileri paradigmasından türetilen sınıf kavramını reddediyorum. Tarih bilgim ve 18. yüzyıl İngiliz tarihi çalışmalarımdan öğrendiklerim, bana insanların kendi hayat deneylerini oluşturarak sömürü karşısında ittifaklar meydana getirdiklerini göstermiştir. Tarihî olarak sınıf, mücadele içinde oluşur ve dolayısıyla sınıf mücadelesi sınıf bilincinden önce oluşur. Bir başka deyişle sınıf, mücadeleden doğar. Bu nedenle yeni bir bilincin şimdi de oluşabileceğini tahmin etmek mümkün. Örneğin kadın hareketinin 'kadın nedir, ev kadını nedir, kadınlar bir sınıf mıdır' türünden sorduğu sorular ilginçtir.

Bir başka nokta da para sorunudur. Paranın gücü, paranın para doğurması, paranın ölüm yaratması, gücünü gelişmekte olan ülkelere empoze etmesi gibi sorunlar üzerinde durulmalıdır. Marksist gelenekteki demokratlar bile bu para sorunu üzerinde durmamışlardır. Biliyorsunuz madenler, demiryolları devletleştirildi ama bankalara dokunulmadı. Oysa güç orada yatmaktadır ve ancak şimdilerde radikal demokrat ve sosyalist hareketler bu noktaya gelmektedir. Bu arada, ilginçtir ki, Polonya, Macaristan gibi sosyalist ülkelerde küçük insanın ekonomik dinamiği yeniden kabul görmekte. Sanayide küçük özel girişimlerin kabulü, toprakta daha fazla özelleşme yeni bir deneyim olarak ortaya çıkabilmektedir. Paranın gücünü artırmadığı, miras yoluyla daha fazla para oluşmasına katkıda bulunmadığı sürece küçük üreticilerden oluşan özel mülkiyetin toplumsal (komünal) olarak denetilen bir toplumda tehlikeli olabileceği kanısında değilim.

— Toplumsal mülkiyet ve denetim "sınıfsal çoğunluk"la çelişir mi?

— Hayır, değişik ulusal koşullarda değişik deneyler söz konusu olabilir. Toprak sorununun ana sorun olduğuna inanıyorum ve çözüm her ülkede farklı olacaktır. Örneğin, Hindistan'da soyut kentsel küçük burjuva aydınlar Sovyet deneyimini tekrarlamak düşüncesinde olabiliyorlar. Bunun korkunç bir felaket olacağını düşünüyorum ve sonuç büyük kitleler için tam bir açlık ve kıtlık olabilir. Öyle Hintli Marksistler gördüm ki, pazardaki küçük üretici köylüleri "kulak" olarak niteleyebilmektedirler. Bu, korkunç bir zihniyettir. Biz İngiltere'de özel mülkiyete ve kolektivizasyona alternatif olarak ortaya çıkmış radikal düşünce akımlarını yaşadık. 20. yüzyıl başında devletin yerel yönetimler ve topluluklar aracılığıyla toprağa sahip olmasını ve eldeki toprağı kooperatiflere veya yörede iyi tanınmış bireylere kiraya vermesini isteyen radikal düşünceler vardı. Bu tür seçenekler belki artık İngiltere için değil, ama Asya ve Afrika'daki birçok ülke için çok şey ifade edebilir.

— Yine de bir burjuvazi sorunu var. Onların ekonomik temeli kaldırılırsa, "sınıfsal çoğunluk", dolayısıyla da demokrasi zedelenir mi? Sınıfsız toplum arayışı antidemokratik midir sizce? Bu tür iddialara katılıyor musunuz?

— Bence bugün burjuvazi, anlamı çok belirsiz olan bir tarihî kavramdır. Marksist tarih çalışmalarında ve doğuşu itibariyle geçerli bir kavram olduğu doğrudur ama bugün kapitalist dünyayı burjuvazi değil, çokuluslu şirketler, bankalar, sigorta şirketleri kontrol etmektedir ve bunlar da burjuvazinin değil genellikle çokuluslu şirket taleplerinin kurumlarıdır. Bunların gücü tabiî ortadan kaldırılmalıdır ama tek bir burjuvazi kavramının üzerinde yoğunlaşmak doğru değildir. Burjuvazi terimi toplumun teknisyenler, profesyoneller, eğitimciler vb. geniş ve büyüyen sektörlerini de kapsamaktadır ve bunların da ortadan kaldırılmaları toplumun yok edilmesi demek olur.

HALUK GERGER

Timur Selçuk: Bizde "kentli" bir müzik yok

Müziğin yozlaştığı dönem 50'lerdir. 50'lerde patlak veren kapitalist gelişmeye kadar İstanbul'da Osmanlı kültürü yaşayabilmişti. Henüz bir "Cumhuriyet kültürü" oluşmamıştı; sağlıklı bir anlamda, bugün de oluşmuş değil. 50'lere kadar dönemin seçkinleri, burjuvalar vb., "kültür sahibi" kişiler hâlâ Osmanlıdır. Bunlar sanatın bildikleri türlerine saygılıydılar.

MURAT BELGE

Hafif müzik çağdaş toplumların yaşayışında oldukça önemli bir yer tutuyor. Özellikle gençler arasında hayatın merkezi olabiliyor. Şehirleşmeye bağlı, şehir mantığının ürettiği en yaygın eğlence biçimi. Yeni teknik imkânlarla, müziğin dinlenmesi müziğin yapılmasından bağımsızlaştığı için, radyo, plak ve özellikle kaset vb. ile insan, dinlemek istediği müziği her yere taşıyabiliyor.

Gene de, müziği yapan kişinin bireysel imgesine sıkı sıkı bağlıdır hafif müzik. Klasik müzik bir "ayin" havası içinde çalınır ve dinlenir. Bu olayı yaşayanlar, daha baştan, bir "huşu" havasına girerler. İcracı ya da icracılar, fazladan jest yapmaz, kendi bireyselliklerini kabul edilebilir bir ölçünün ilerisine taşımazlar. Kılıkları, jestleri, mimikleri bilinen müzik "âlemi"nin ayinleşmiş kalıplarına uygundur. Bir tapınakta huzurunda bulunulan tanrısallık gibidir müziğin kendisi. Onun varlığını paylaşan icracı ve dinleyiciler, o yücelik karşısında son derece saygılıdırlar; kendilerini ona verebildikleri ölçüde o yüceliği paylaşırlar. Edilgin dinleyici, müzik ayininin mümin alıcısı, ancak alkış faslında bir hareket gösterir, kendini dışavurur (onun için de, yanlış yerde alkışlayan cahil, bu karmaşık esrarın sırrına varamamış, aşağılanası bir yaratıktır). Ama bu dışavurum bile ayin kuralları içindedir. O ana kadar alınmış manevi-ruhî yüce hazzın vardığı gerilimin dünyevi boşalımıdır alkışlar.

Hafif müzik buna hiç benzemiyor. Şüphesiz o da bir ayin, ama çok başka türden: bu dinî tören benzetmesini sürdürecek olursak, klasik müzik sözgelişi Katolik veya Protestan kilisesinin ayiniyle, hafif müzik ise zenci spiritual ayinleri ya da bazı ilkel kabilelerin coşkun dinî törenleriyle paralellik gösterir. Hafif müzikte icracı ön plandadır. Klasik müzikçi gibi bireyselliğini gizlemeye çalışmaz; tersine, onu alabildiğine vurgular. Şüphesiz o da bir gelenek içindedir, somut bir pratiğin kurallarını uygulamaktadır. Ama kendini geleneğinin mütevazi bir parçası gibi gösteren klasik müzikçinin tersine, hafif müzikçi her şeyin yaratıcısı kendisiymiş gibi davranır. Benimsenmiş bir dinin rahibi değil, kendi dininin peygamberidir sanki.

Bu özelliğiyle pop müzikçisi dinleyiciyle doğrudan bir özdeşlik kurar (oysa klasik müzikte icracı ve dinleyici, kendilerini aşan ulu bir kimlikte, "müzik âlemi"nde özdeşleşirler). Dolayısıyla pop müziği kahramanının hayranları ve taklitçileri olur. Onu seven dinleyicileri onun gibi olmaya çalışırlar. Kılığını, tavırlarını taklit ederler.

Frakların kişi-üstü, kişi-aşırı ortaklaşalığına bürünen klasik müzikçinin tersine pop müzikçisi herkesten farklı olmayı amaçlar. Onu öbürlerinden (çünkü gerçekte "öbürleri" vardır ve "özgünlüğün" payı her zaman, her yerde olduğu gibi sınırlıdır) ayıracak bir özelliği olmalıdır ve o, bu özelliğiyle tanınmalı, sevilmelidir.

Şehir hayatının ürünü pop müziği, şehrin hızlı temposuna mahkûmdur. Bu hızlı tempoda her şey çarçabuk aşınır, yıpranır. Karmaşık hayat içinde, bir yığın seçenekle karşı karşıya yaşayan şehirlinin, çeşitli düzeylerde ne yapmasının "doğru olacağını" bilmesi için, moda, zorunlu bir kurum haline gelir. Şüphesiz, hafif müzik alanı da "moda"nın kesin egemenliği altında kendini yeniden-üretmek zorundadır. Kimi zaman modalar, bireysel müzikçileri aşar geçer, kimi zaman müzikçiler, kendi kimlik ve imgelerini yeni çıkan modaya uydurarak varkalmayı başarır; çok ender bireysel durumlarda da, modaya uymadan kendine kurduğu imgeyi sürdürebilen sanatçılar görünür.

Hafif müzik pratiğinin (her pratikte görülen) monotonluğu, benzerliği içinde farklılaşarak öne çıkan tek tek sanatçılar neyi temsil eder? Karmaşık, bireyleşmiş, atomlaşmış toplumda hangi ortak tellere dokunarak binlerce insanın sevgisini kazanırlar? Nasıl bir imgeyle kimlere hitap ederler? Bu imgeleri ile gerçek kişilikleri (çağdaş toplumlarda "gerçek klasik" diye bir kavramdan söz etmek mümkünse) arasındaki yakınlık ya da uzaklık nedir?

Bu röportaj dizisine şu yukarıdaki soruların cevabını -olabildiği kadar- araştırmak için giriştim. Ama tabiî bir de Türkiye'de sehirleşmiş hafif müziğin kendine özgü çok karmaşık sorunları var. Röportajlarda bu sorunları açmaya, hafif müzik olayını dinleyicilerin arasından değil, perde arkasından görmeye çalıştık.

— Türkçe'de "halk müziği" dediğimizde, "folk" ile "pop" arasındaki ayırım belli olmuyor. Bence "folk", kentleşme öncesi halktır, "pop" ise kentli halkı anlatıyor. Gerçi çağımızda müzik, belli ölçüde, bir yerde *üretilip* sonra da kitlenin *tüketimine* sunulan bir şey. Yani, üretilme tarzı adının ima ettiği kadar "popüler" değil. Gene de, sözgelişi opera gibi temelde seçkin bir sanat türü değil; ayrıca, "halktan gelme" yanı büsbütün yok olmuyor. Şimdi, Türkiye'de bugün dinlenen "hafif müzik", bir kentleşme süreci içinde ele alınırsa, bu türün tarihi üstüne ne söylenebilir, son durumu üstüne ne söylenebilir?

— Osmanlı döneminde ve hatta Cumhuriyet'in başlarında Türkiye'de evrensel anlamda "kent" denebilecek yer, İstanbul'du. Bütün büyük kentler, metropoller gibi İstanbul'un da toplumda ayrıcalıklı bir konumu vardı. Neredeyse sınıf farkı gibi bir şeydi İstanbullu olmak.

Toplumun bu başlıca kentinin kendine göre bir kültürü, o kültür içinde bir de müziği vardı.

— Bu müzik "kentli" miydi?

— Kentte oluşan kültürden payını alma anlamında kentliydi. Batı'daki kentlerin oluşumuna benzemeyebilir bu. Ama Osmanlı toplumunda ve Cumhuriyet dönemi içinde Türkiye'de "kent" denebilecek bir *mekânın* ortaya çıkardığı bir müzikti. Kendi fiziksel çevresiyle uyumluydu, Pekâlâ "kaliteli" diyebileceğimiz bir müzikti bu.

— Peki, bu müziğin "üretimi-tüketimi" nasıl oluyordu? İnsanlar nerelerde, hangi koşullarda müzik dinliyordu?

— Başlangıçta müziğin "kamusal" olarak dinlendiği yerler sınırlıydı. Daha çok evde müzik yapardı insanlar. Kimi ailelerde aile üyeleri kendileri çalar, söylerdi; bazan da profesyonel şarkıcılar konaklara çağrılır, meşk edilirdi. Cumhuriyet'ten sonra *radyonun* Türkiye'ye girmesi müziğin yaygın tüketiminde önemli bir yaygınlaşma sağladı. Ama bu da zaman içinde gerçekleşti. O vakitler herkesin bir radyo sahibi olması bile zordu.

— Bu "radyo yoluyla" yaygınlaşma bir "yozlaşma" da getirdi mi?

— Başlangıçta hayır. Radyoda bayağı kaliteli programlar yapılırdı. Hafif müziği yozlaştıran kurumlar radyonun dışındadır. Ve ancak o yozlaşma bir genel karakter edindikten sonra radyo da bunu tekrarlamaya başladı.

— Peki, o sözünü ettiğin kurumlar neler? Ve zaman olarak hangi dönemi gösterebilirsin?

— Bence dönem 50'lerdir. O zamana kadar İstanbul'da Osmanlı kültürü yaşayabilmişti. Henüz bir "Cumhuriyet kültürü" oluşmamıştı; sağlıklı bir anlamda, bugün de oluşmuş değil. Dönemin seçkinleri, burjuvalar vb., "kültür sahibi" kişiler hâlâ Osmanlıdır ellilere kadar. Bunlar sanatın bildikleri türlerine saygılıydılar.

Ellilerde bildiğimiz kapitalist gelişme patlak verdi. Gelişme, ama oldukça çarpık bir gelişme. Elli ile yetmişler arasında para el değiştirdi. Bir Anadolu burjuvazisi oluştu. İstanbul gibi büyük kentlere göç başladı. Dönemin yeni zenginleri, o sıralar *hacı ağa* diye anılan tipler, İstanbul'un gece hayatında yeni bir rol oynar oldular. Bu tipler kültür hayatında da belli bir ağırlığa sahip olunca, "geleneksellik" arttı, "vurgunculuk" kendine özgü bir karışıma yol açtı. Bu da bütün sanatlar içinde en çok müziği etkiledi. Çünkü, müzik geniş yığınların en kolay biçimde ilişkiye geçebileceği bir sanat türüdür.

Böyle içkisiz şarkı söylenen yerler kapandı. Gazino furyası başladı. Kırla kent kırması yeni zenginlerin beslediği yerler. Bu yeni dönemin sanat alanında ortaya çıkardığı ilk belli başlı ürün de Zeki Müren'dir. Gazinoda, şarkı dışında, müşteriyle "konuşarak" ilişki kuran ilk örnek de odur. Ayrıca, dönemin cinsel dürtülerinin karmaşası da ilk onda simgelendi. Bak, bambaşka bir âlem ama, Orhan Boran da aynı dönemin ürünüdür: "eğlendirme sanayii"nin bir parçasıdır.

— Müzeyyen Senar da gazinoda söylemiyor muydu?

— Söylüyordu, ama o havaya tam uyamamıştı.

— İyi ama bu gazino "kente özgü" bir kurum değil mi? Dolayısıyla onun müziğe vurduğu damga kentlileşme ürünü sayılmaz mı?

— Ben buna "kentlileşmiş bir müzik" diyemiyorum. Olsa olsa "çarpık" bir kentlileşmenin ürünüdür. Gazinonun "yılışıklığı" içinden sağlıklı bir müzik çıkamazdı.

— Ellilerden birdenbire şu güne atlarsak Timur; Avni Anıl, Yusuf Nalkesen gibi bestecilerde temsil olunan "Türk Sanat Müziği" bizim bu kentli Türk müziğini ne ölçüde temsil ediyor?

— Geleneksel müzik aslında ortamıyla birlikte yok oldu. Şiiri de bitmişti o müziğin. Cumhuriyet başlarında kanımca Münir Nureddin, Refik Fersan ve Saadettin Kaynak "Neo-klasik" denebilecek bir çizgiyi sürdürmeye çalışmışlardı. Ama dediğim gibi, kaynak *kuruyordu*. Bugüne geldiğimizde, Anıl ve Nalkesen gibi andığın besteciler geleneksel haliyle Türk müziğinin açmazlarını, bu müziğin gelişen Türkiye toplumunu artık doyurmadığını *sadece sağduyuyla* kavradılar. Onların yaptığı bestelerde bazı eski lezzetler bir ölçüde sürebilir ancak. Ama gelenek bitmiştir.

— Bu arada "halk müziği"ne hiç değinmedik. Benzer bir tıkanma o alanda da söz konusu değil mi?

— Halk müziği aslında "eser üretiminde" yozlaşmadı. Çünkü kaynağı hep geleneksel kaldı. O alandaki yozlaşma üreticilerden değil, "yorumculardan" başladı.

— "Üretim" epey uzun süredir durmuş değil mi zaten?

— Öyle. Bunu da aynı biçimde açıklayabiliriz. Bugünün Türkiyesi'nde geleneksel anlamda halk müziği üretmenin maddi koşulları ortadan kalktı.

— Bütün bu değişik müzik türleri değişerek filan sürüp giderken, son dönemde bir de "arabesk" çıktı. Bu müzik sence "kent müziği" kategorisine girebilir mi?

— Arabesk de aslında eski malzemeyi kullanıyor. Divan olsun, halk geleneği olsun, bunlar aynı müzik kültürünün ürünüydü. Arabesk, bunları ve Türk Hafif Müziği'ni birleştirmeye ve kitleye yaymaya çalışan ilk müzik türü. Bu benim bir saptamam, yanılıyor da olabilirim; ama olay dediğim gibiyse önemli bu.

Batılılaşmış aydın, kırdan gelme ya da daha uzun süredir yerleşik kentli, bu insanlar hepsi bir yerde bütünleşmek zorundalar. Nitekim, zaten insanları bir araya getiren eski "Galatasaraylılık" filan gibi şeyler de kalmadı. Müzik alanında bu bir araya geliş arabeskte yansıyor. Şu haliyle "yanlış" bir toparlama olduğu da söylenebilir elbette. Gene de sosyolojik önemi görmezlikten gelinemez.

— Kentli popüler müzik olayına Batı'da baktığımız zaman, olayın içinde "teenager" denilen, 13-20 yaş arası gençliğin çok belirleyici olduğunu görüyoruz. Türkiye'de böyle bir şey yok gibi, ya da olsa bile biçimleri epey farklı. Bu konuda ne diyorsun?

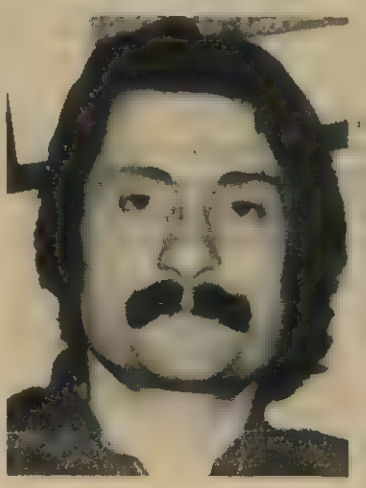

Gazinoda, şarkı dışında, müşteriyle "konuşarak" ilişki kuran ilk örnek Zeki Müren'dir. Ayrıca, dönemin cinsel dürtülerinin karmaşası da ilk onda simgelendi.

— Batı'da dediğin o grup ekonomik/politik denetim altında tutulması gereken bir grup. Zaman zaman denetimden çıkabiliyor, bu da düzeni sarsıyor. Popüler müzik bir bakıma onların başkaldırmasını kanalize etme işlevini görüyor. Üstelik de para kazandıracak kanallara yöneltiliyor. Paranın yanı sıra, müzik ağırlıklı bir hayat yaşatarak politikadan uzak tutma amacı güdülüyor.

Azgelişmiş ülkelerde bu gençlik kesiminin bir karşılığı yok. Böyle bir plak sanayii de yok. Onlarla bizdeki uzunçalar satışlarının sayıları karşılaştırılınca hemen görülür bu. Türkiye'de gençler böyle bir satın alma gücüne sahip değil zaten. Dolayısıyla üretilen müziği belirleyemiyorlar.

— Batı'daki olay bana bu kadar da güdümlü görünmüyor, son kertede toplumsal sistem egemen kalsa da, örneğin Beatles grubu o toplumlarda değerlerin az çok demokratikleşmesi gibi bir rol oynamadı mı sence?

— Beatles bir istisna olabilir. Ama, işin genelinde popüler müzik demokratikleşmeyi düzene asimile ediyor.

— Burada benzer bir gençlik etkisi görmüyorsun, değil mi?

— Dediğim nedenlerle, görmüyorum. Örneğin bir ara gençleri pop müziği yapmaya teşvik etmek için yarışmalar filan düzenlenmişti. Ama bunlardan kayda değer bir şey çıkmadı. Sık sık gençler birleşip grup kuruyor. Kimi zaman kendi müziklerini yazıyorlar. Ama şimdiye kadar yeni bir müzik anlayışı getiren - Batı'dakine benzer bir grup çıkmadı.

Bence Türkiye'de "kentli müzik" Türk Hafif Müziği'nden gelişecektir. Türk Sanat Müziği ve rafineleşmiş arabesk temsilcileri bu hafif müzik çizgisiyle birleşecek.

— Bilinen kitle iletişim kanalları dışında insanlar nerede müzikle *yüzyüze* geliyor?

— Vallahi, konser çok azaldı. Bizim geleneğimizde bunun gerçek bir hazırlığı da yok. Örneğin Batı'da kilise insanları konser türü bir müzik olayına alıştırır. Bizim gelenekte ise insanlar başka bir şey yaparken müzik dinlerler; özellikle de yer, içerken. Yani müziğe konsantre olmadan dinleme alışkanlığı...

— Taşıtlardaki o kaymış, bozulmuş kasetlerden rahatsız olmama gibi olağanüstü bir özellik de buradan doğuyor olmalı.

— Tabiî. Avrupa'da plak ve kaset dinleme mekânları bile ayrıdır. Bu hem bir alışkanlık sorunu, hem de para sorunu. Bizim için iki türlü aracı kullanmak lüks oluyor. İnsanlar ne bulursa onu dinliyor. Neyse, konser olayında kalmıştık... Müzikle konserde yüzyüze gelmeyi engelleyen bir etmen de televizyon. Örneğin bir zamanlar hayli sağlıklı etkileri olabilen okul konserleri de yapılmaz oldu. TV ile video ile bir bakıma müziğin yayılma kanalları fazlalaşmış oldu. Ama konserin vazgeçilmez bir yeri olmalıdır ki, bu koşullarda aksayan da bu oluyor. Bu video tehdidi Batı için de geçerli, onun için bazı sanatçılar artık kaset yapmayı reddediyor, konser olayı, onun yüzyüze ve sıcak ilişkisi bozulmasın diye.

— Ben son olarak gene şu "kentli müziği" konusunda düşüncelerini sorayım. Bizde gerçekten "kentli" bir müzik var mı?

— Doğrusu yok. Ayrıca kentleşme böyle bir müziği yaratacak olgunluk aşamasına geldi mi, onu da bilmiyorum. Şimdiki durumda insanlar elde ne varsa, ortada ne varsa onun en iyisini dinlemeye çalışacak. Zamanla değişecek, düzelecektir sanıyorum. Bir tahmin yapmamı istiyorsan, bence bu kentli müzik gene de Türk Hafif Müziği'nden gelişir. Avni Anıl gibi bestecileriyle Türk müziği, Ferdi Özbeğen gibi rafineleşmiş arabesk temsilcileri bu hafif müzik çizgisiyle birleşecek. Ve bence büsbütün sağlıksız bir gelişme değil bu, temelde.

— Bir soru daha: gençlik bu gelişmede, alıcı kitle olarak, öncü bir müzik oluşmasına katkıda bulunamaz mı?

— Belirleyici bir rolü bu koşullarda oynayabilmesinden şüpheliyim. Öte yandan, gene Batı'yla bir kıyaslama yaparsak, alttan gelen güçlü ve yaygın bir atılım yok. Dolayısıyla seçme mekanizmaları, çeşitli aşamalardaki süzgeçler de yok. Öncü, yenileştirici rol oynamaya aday, bence, gene de politikleşmiş müziktir bizim ortamımızda.

İki yüzyıl önce yaşamış "çağdaş" bir düşünür:

DENIS DIDEROT

ALİ LÜTFİ TUNÇ

Yıl 1733, XV. Louis Fransası, Paris. Augustin rıhtımında, **Babuti**'nin bir kitapçı dükkânı vardı. Dükkânda, Babuti'nin kızı **Gabrielle** çalışırdı. Paris Üniversitesi'ni yeni bitirmiş **Denis Diderot** adındaki taşralı bir genç bu güzel kızın peşinde uzun süre dolanıp durdu. Gabrielle, Paris'in bütün delikanlılarını baştan çıkartacak kadar güzeldi... *"Çocuksu çehresi, pürüzsüz ve yuvarlak alnı, yüzüne bir safiyet veren kalkık kaşları, ince ve düz burnu, genç kızın biçimli, çapkın ve nemli ağzıyla, dolgun yanaklarıyla garip bir denge kuruyor, ona hem duygulu, hem de karşısındaki erkeği canlandırıcı bir eda veriyordu."*

Bu genç kız, **Greuze**'ün resimlerinde kullandığı ve en sevdiği modeliydi. Diderot'nun baba Babuti'nin kızına yanıp yakıldığı günlerden 20 yıl sonra, Greuze bu kızla evlendi. Diderot da, Greuze'ün "Kırık Testi" tablosunun karşısına geçip ağladığıyla kaldı.

"Bir zambak gibi taze, beyaz ve dik, bir gül gibi kırmızıydı" Gabrielle. **Voltaire**'in *Felsefi Mektupları*'na işte bu dükkânda rastlamıştı Denis Diderot. Voltaire'e hayran ve müteşekkirdi. Voltaire onu İngiliz toplumuyla tanıştırmıştı. *Felsefi Mektuplar*'ı eline aldığı gün, hür, müteşebbis, gözüpek, mantığı sağlam, ezici ve karanlık vehimlerden kurtulmuş bir ulusla tanışmıştı Diderot. Yozlaşmış asilzadelerin hışmına uğramaktan ve papazlar tarafından serseme çevrilmekten usanmış Fransız ulusu ise, Diderot'nun gözleri önünde çırpınıp duruyordu. O gün bütün öğleden sonra Seine Nehri boyunca yürüdü. Arada sırada, köprülerin kenarında durup nehri seyrediyor ve ulusunun alın yazısını düşünüyordu.

Güneş battığında, Porcherons ya da Pont-Tournant'daki civelek çamaşırcı kızlardan biriyle önceden kararlaştırılmış buluşmasına gitmeyi de ihmal etmedi.

Ağırbaşlı, oturaklı edebiyat tarihçesi **Lanson**'a sorarsanız, "yazar"ın yaşamını "yapıt"la çakıştırmak ve edebi yapıtı, bu çakışmanın getirdiği özellikler çerçevesinde ölçüye vurmak gerekir. Böyle yaptınız mı, her şey açık ve kesindir. Oysa çekiştire çekiştire de olsa, bu tür kuralların içine sığdırılamayan yazarlar, alışılmış çözümlemelerle açıklanamayan yapıtlar vardır.

Denis Diderot'nun yapıtları da, işte böyle ele avuca sığmaz türden yapıtlar arasındadırlar. Bu delişmen Fransız düşünürünün ölümünden iki yüzyıl sonra, edebiyat tarihçeleri ve yayıncılar, onun "toplu eserleri"ni henüz tam olarak bir araya getirebilmiş değiller. *"Ansiklopedi"* gibi dev bir yapıtın kollektif havası içinde kendini eritmeyi sever Diderot. Geleceğe seslenen bir yazardır o; olayları çabuklaştırmak için de hiçbir özel çaba göstermez! Bu noktada, Voltaire'den de **Rousseau**'dan da ayrılır. Diderot'nun Voltaire ve Rousseau'dan, bu iki yakın dostundan, oldukça farklı özelliklere sahip olması, Diderot'yu anlayabilmek açısından son derece önemlidir.

On sekizinci yüzyılın üç büyük Fransız düşünüründen en az bilineni, belki de en az sevileni Diderot'dur. Voltaire'i olsun, Rousseau'yu olsun bir yerlere yerleştirmek mümkündür. Diderot'yu, onun düşünce yöntemini yakalamak ise, olanaksız gibi gözükebilir. Voltaire'in *"muhakeme gücü"*ne diyecek yoktur. Diderot ile birlikte "Ansiklopedi"nin sorumluluğunu yüklenmiş olan **D'Alembert**'e Voltaire'in yazdığı bir mektuptaki şu satırlar bunun en güzel örneğidir:

"...Pazartesi, falanca ya da filanca hanıma götürülür, salı beraberce Tanrı'ya dua ederler, çarşamba o hanımla yatar; ondan sonra da akademiye istediğinden âlâ, istediği zaman girer... Diderot, softa bir hatuncağızın gözüne ya da başka bir tarafına girsin, yeter. Bu işi başaracağına ben söz veririm."

Diderot'un Voltaire kadar zeki bir insan olduğu söylenemez; ama bu yaşlı müstehziden çok daha insancıldır. Yaşamı son derece ciddiye alan bu taşra çocuğu, Rousseau gibi *"ün"* peşinde de değildir; dönemin adamı olma güdüsü yoktur onda. Zaten bu üç düşünürden, kendine en az güveneni de Diderot'dur. Belki bu yüzden, en dışa açık olanı da odur.

Bu kıyaslamayı sürdürdüğünüzde, yaşamasını seven, söz konusu iki "feylesof"umuza oranla yaşamı ciddiye almasına rağmen günlük davranışlarında onlardan çok daha az ağırbaşlı, çok daha neşeli, hepsinden en önemlisi, onlardan daha az "ideolog" bir Diderot bulursunuz karşınızda.

Elbette ki, o da bir düşünürdür; hem de öyle bir düşünür ki, çağdaşlarının ötesinde, bizim yanımızdadır. Bir tablonun karşısına geçip hüngür hüngür ağlayan bu adam, oluşum sürecindeki Fransız kent-soylu kültürünün en kanlı canlı damarıdır. On yedinci yüzyılın "muhterem" klasiklerinden ve utangaç İngiliz materyalistlerinden sonra, nihayet "bilge" olmayan bir düşünürle karşılaşırsınız. Tanıdık, "çağdaş" biri konuşmaya başlamıştır. Karaltılarla dolu müzelerin, loş çalışma odalarının dışındasınızdır artık, bir "Oh!" çekersiniz. **Epikür** ve **Montaigne**'den sonra kulağınıza çalınmış sesler arasında, aklınızın dışında yüreğinizi ve bedeninizi kıpırdatan tek tük seslerden birini daha duymuşsunuzdur. Düşünceyle zevk ve oyunun sürekli olarak içiçe geçtiğini görürsünüz.

"Ansiklopedi" gibi, 25 yılın emek ürünü devasa bir yapıtın inatçı mimarıdır Diderot; ama Paris'in terzi kızlarını, çamaşırcı güzellerini de gözden kaçırmaz. **Engels**'in deyişiyle, *"tüm yaşamını coşkuyla, gerçeğe ve hakka adamış"* bir düşünürdür; gözünü kırpmadan Vincennes Kulesi'nde hapis yatar. Bu arada, adı kötüye çıkmış meyhanelere de bayılır! **Lanson**'a bakarsanız, midesine de çok düşkündür. Ne muhteşem "tezatlar" değil mi?..

Durmuş oturmuş, çağdaş ama ortodoks eleştirmenler, Diderot'nun "modern dramın esaslarını" biçimlendirdiğinden, "natüralist romanın babası" olduğundan "içtimai şartların insan hayatındaki önemini" ilk kez belirtmiş bulunduğundan, "materyalist bir felsefenin ilk taslağını" verdiğinden *(Körler hakkında Mektup* adlı yapıtıyla) söz etmeyi vazife bilirler.

Evet, hangi bakış açısına sahip olursanız olun, babayiğit Denis Diderot'nun çağının ötesine seslenebilmek için, ele atılmamış alan bırakmadığını kabullenmeniz gerekir. Ancak bu koca koca sıfatlar, Diderot'yu bize "açıklamıyor", tam tersine, yalnızca onu unutmamıza hizmet ediyorlar.

Biraz daha geriye döner, **Marx** ve Engels'in, *Rameau'nun Yeğeni* kitabına değgin *"bir diyalektik şaheseri"* nitelendirmesini de bir tarafa bırakırsak, on dokuzuncu yüzyılın gerek romantik, gerek gerçekçi ustalarının bu uçkuruna ve boğazına düşkün duygusal taşra çocuğunu pek sevmediklerini görürüz. Kara şair **Barbey D'Aurevilly**, tiksintiyle dudak bükerek, *"bu tür bir maddecinin"* nasıl da kendine uygun bir biçimde öldüğünü şu kısa cümleyle anlatır: *"Diderot bir köpek gibi öldü; yemekten sonra, şişkin bir karınla..."* Şimdi kitapları karıştıralım, biyografi yazarı André Billy'nin *Diderot'nun Hayatı* adlı yapıtına bakalım:

"Ertesi gün, her sabahki gibi kalktı. Damadıyla doktoru kendisini görmeye geldiler. Yakısı düzeltildi. Yemek vakti gelince, sofraya oturdu. Bir çorba içti, koyun haşlamasıyla salata yedi. Soğukluk gelince, bir kayısı aldı tabağına. Bayan Diderot mani olmak istedi.

— Ne zararı dokunur, canım. Kayısıyı yedi, ama daha iştahı vardı. Biraz kiraz kompostosu almak için dirseğini masaya dayadı. Tam o anda hafifçe öksürdü. Bayan Diderot bir şey sordu. Cevap vermedi: Ölmüştü."

Barbey D'Aurevilly'e kızmamak gerek. On dokuzuncu yüzyılda, Diderot'yu hakkını vererek tanımayı sağlayacak yapıtlarının bir kısmı henüz ortalarda değildi. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bugün bile ona ait birçok metin bulunabilmiş değildir.

Evet, Diderot maddeciydi. Üstelik, talihsiz Diderot'nun maddeciliği, o diyalektiği yapıtlarında uyguladığı halde, henüz diyalektik "keşfedilmemiş" olduğundan, "mekanik" bir maddecilikti. Vay başına gelenler, babayiğit Diderot'nun! Oysa o hiç de kaba bir maddeci sayılmazdı. *Makine-insan* kuramının silahşörlerine karşı amansızca savaşmıştı kadri bilinmez Denis. *"Tanrı yoksa, her şey mubahtır!"* diyenlerin de düşmanıydı. Bakın, sevgilisi, sırdaşı ve dert ortağı **Sophie Volland**'a yazdığı bir mektupta bunu nasıl haykırıyor:

"Aklımın onaylamaktan kaçınamadığı, yüreğimin ise yalanladığı şeytanca bir felsefeye bulaşmış olmak beni kudurtuyor."

Diderot'nun maddeciliğinin tayin edici özelliği, dogmatizme kapalı olmasıydı. Fransa'nın bir taşra kentinde, Langres'da bıçakçılık zanaatını birkaç kuşaktır sürdüren, namuslu, çalışkan, geleneklerine ve loncalarına bağlı, sevilip sayılan bir zanaatçı ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Babası, son derece hassas cerrah bıçakları yapmasıyla ün salmıştı. Diderot'nun el sanatlarına, atölyelerine, makinelere olan yakınlığı, babasının atölyesindeki örsü ilk okşadığında başlamıştı. Öte yandan, Diderotların evinin eşiğine epey cüppe eteği de sürünmüştü: Ailenin bir kanadı papaz ve Piskoposluk Meclisi üyesiydi. Denis bir cizvit okuluna verildi ve daha on üçünü doldurmadan papazlık icazeti aldı. Okumayı seviyordu, bütün emeli de yazı yazmaktı. Bu yüzden, ailesinin onu Piskoposluk Meclisi üyesi yapma tasarılarına sesini çıkartmıyordu. Ancak oldukça kavgacı ve haşarı

> ***"Diderot'nun Voltaire kadar zeki bir insan olduğu söylenemez; ama bu yaşlı müstehziden daha çok insancıldır. Yaşamı son derece ciddiye alan bu taşra çocuğu, Rousseau gibi "ün" peşinde de değildir; dönemin adamı olma güdüsü yoktur."***

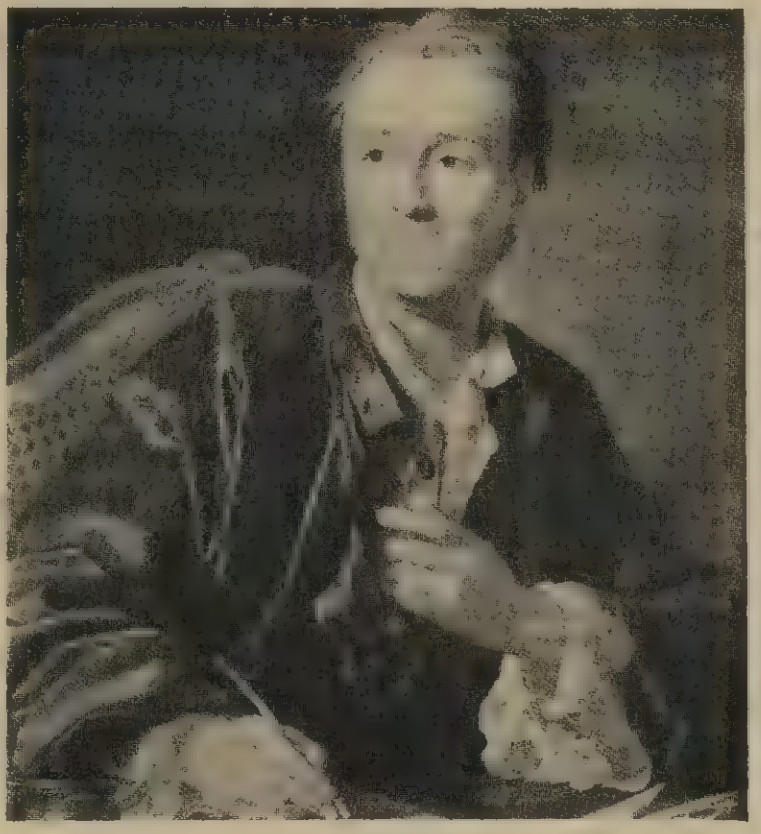

> ***"Ansiklopedi" gibi, 20 yılın emek ürünü devasa bir yapıtın inatçı mimarıdır Diderot; ama Paris'in terzi kızlarını, çamaşırcı güzellerini de gözden kaçırmaz. Gözünü kırpmadan Vincennes Kulesi'nde yatmayı göze alacak kadar kendini gerçeğe adamış bir düşünürdür Diderot.***

olan Denis'yi chanoine'lar (Piskoposluk Meclisi üyeleri) aralarına almadılar.

Langres'ın Piskoposluk Meclisi'ndeki chanoine'lar, bu küçük papazı aralarına almamakla cehennemlik bir hata işlemişlerdi! Eğer bu yaramazı meclislerine kabul etselerdi, Denis hiçbir zaman Paris'e gidemeyecek, bu cehennem kaçkını, bu amansız papaz düşmanı yaşamını ibadetle geçirecekti... Paris'in Maubert Meydanı'ndaki adı kötüye çıkmış meyhanelerde arkadaşlarıyla kafa çekemeyecek, yosmalarla, çamaşırcı kızlarla düşüp kalkamayacak, gece yarılarına kadar kitap okuyup sabah yeniden kitapçı dükkânlarına koşamayacak, Paris'te yağmurlar başladığında, sahafların küçük saçaklarına sığınamayacaktı. "Ansiklopedi" diye bir başbelası olmayacak, *Rahibe* adlı o yüz kızartıcı kitap yazılamayacaktı!..

Hiç bilinmez, Diderot chanoine olsaydı elbette "Rahibe"yi yazamazdı; ancak Fransız Kilisesi belki de büyük bir dinbilimci kazanır ve kendini yenilerdi!

Diderot, daldan dala atlayan, ama ele aldığı her konunun sonunu getirebilen bir düşünürdü ve bunu kendini hırpalarcasına da olsa yapardı. Bakın, bu ele avuca sığmaz ateşli düşünür için babası bıçakçı Diderot ne diyor:

"Oğlum, ikimiz de şu dünyada çok gürültü ettik. Ancak, sizin aletin gürültüsü kendi rahatınızı kaçırıyordu, benim aletin gürültüsü ise başkalarının rahatını kaçırdı."

Diderot maddeci olmasına maddeciydi; ama öte yandan, maddenin içinde, dış dünya ile insan düşüncesi arasında denge kuran bir uyum gücü olduğuna inanıyordu. Bu yüzden, felsefî yazılarında ve eleştirilerinde olduğu kadar, *Kaderci Jacques*'ta, *Rameau'nun Yeğeni*'nde, *Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler*'de, bir değil, birçok Diderot vardır. Çok yönlü ve paradoksal yapısı, Diderot'nun dilinde yansır. Bu özellikleri nedeniyle olsa gerek, eleştirmenler onun üslubunu dağınık bulurlar. Oysa Diderot'nun özel bir dili vardır. Bedensel bir dildir bu; çok sesli, inişli çıkışlı, özensiz, değişken, görsel ve duyumsal bir dil. Diderot kullandığı üslubu, yaşamın kendisine benzetmeye çalışır.

Georges Duhamel'e sorarsanız, size *"Rameau'nun Yeğeni, tiplerne ve anlatım açısından, canlı bir gerçekçiliğe verilebilecek en iyi örnektir"* diyecektir. Duhamel'in sözlerine şunu eklemek gerekir: Anlattıklarıyla ve anlatış biçimiyle, gözlerimizin önüne yaşamın bütününü sermek isteyen Diderot'nun *"canlı gerçekçiliği"*, her türden beylik gerçekçiliklerin çok ötesinde, yaşamın en pırıltılı gerçeğidir.

Diderot, belli bir çizgiye sahip olmadığı, şu ya da bu konuda açık bir kanaati bulunmadığı izlenimini uyandırır. İnsanı bir oraya, bir buraya sürükler. Ancak o, her ayrıntıya karşı aynı duyarlılığı gösterir. Yaşamın bütününü kucaklama endişesi içinde, keyfî seçimleri aşar. Sonuçta, onun maddeciliğinin yekpare bir temel üzerinde yükselmediğini, dünyayı kavrayışının, bizi, hem derinlemesine maddeci, hem de maddeciliği inkâr eden beklenmedik ufuklara götürdüğünü görürüz. □

Diderot'nun 200. ölüm yıldönümü:

Ortalık aydınlanıyor!

NECMİ ZEKÂ

Diderot'nun 200. ölüm yıldönümü, resmî bayramlarımızı aratmayacak bir coşku ve heyecanla kutlandı Türkiye'de. Üstüste yayımlanan kitaplar ve dergilerin özel sayıları sayesinde, Diderot'yu da tarihte "şükran borçlu olduğumuz hayranlık duymamız gereken" kişiler arasına kattık hemen.

Kutlamalarda, öteden beri alışık olduğumuz üslûbu kendini bayağı hissettirmesi, bir rastlantı ya da üzerimizden atamadığımız bir alışkanlıktan çok, tanıdık bir tarih anlayışının hâlâ gündemde oluşundan ve **Diderot** vesilesiyle bir kez daha pekişmesinden kaynaklanıyordu sanırım. Karanlıklar ve aydınlıklar diye bölmelere ayrılmış, düşmanlar ve kurtarıcılar tarafından belirlenen bir tarih içinde, insanlık adı verilen "soylu" bir kalabalığı "kış uykusundan uyandırmayı başarabilmiş" Diderot gibi bir düşünüre de önemli bir yer ayrılacaktı tabiî ki. Gecelerin "tulû-i haşre kadar" sürmediğini, bir ansiklopediyle de sabah olabileceğini göstermişti Diderot. Türkiye'de de, yüzyılı aşkın bir süredir Fransızcayı söker sökmez, tıbbiyelisinden mühendisine herkes dört elle sarılıyordu bu gerçeğe.

Kısacası, Aydınlanma çağı aslında kültür ve siyaset çevrelerimizin hiç de yabancısı olmadıkları bir çağ. Diderot da hâlâ, istedikleri kadar sola kaysınlar, tüm Cumhuriyet aydınlarımızın yolunu aydınlatan düşünürlerin başında geliyor. Bu yüzden, yıllardır Fransız Devrimi'yle Türkiye'de Cumhuriyetin İlanı arasında koşutluk kurmaya, hatta neredeyse bu iki görkemli tarihin atbaşı gittiğini kanıtlamaya yönelik çabalar pek kimseyi şaşırtmıyor. Yakın tarihimizle ilgili makalelerin çoğunda, "jakoben" gibi ortak bazı anahtar-sözcüklere raslayabiliyoruz örneğin. Gariptir ama Fransız burjuvazisiyle Türk burjuvazisi arasında karşılaştırma yapanlar bile çıkıyor arasıra. *"Burjuvazimiz yüzyıl uğraştı, didindi, ancak bu kadarını yapabildi, daha fazla Batılı olamadı. Zorla güzellik olmuyor"* diyerek **Düşün** dergisinin 5. sayısında olduğu gibi teselli verenler de hiç eksik olmuyor.

Ancak yenilerde, yanlış anlamaları önlemek amacıyla olsa gerek, burjuvazinin devrim sonrası dönekliğine işaret edip, araya belli bir mesafe koymak da ihmal edilmiyor. Yine de o yüzyıllarca süren zifiri karanlık, "bağnazlık ve zorbalık" döneminden kurtuluşun, sevinç gösterileriyle kutlanmaması için bir neden değil bu anlaşılan. Tarihin o hep ileriye doğru kesintisiz akışı içinde, böylesi önemli adımları minnetle anarken, önümüzde bizi bekleyen diğer tarihî misyonları da anımsamak, anımsatmak fırsatı da doğuyor çünkü.

"Evrime ve ilerlemeye yürekten inanmış, doğa ve toplumda hangi determinizm yasalarının işlediğini bilen arkadaşlarımızın inançlarının en ufak bir sarsıntı bile geçirmediğine bakılırsa, Diderot ve çağını daha yıllarca hayırla anacağız gibime geliyor."

Evrime ve ilerlemeye yürekten inanmış, doğa ve toplumda hangi determinizm yasalarının işlediğini çok iyi bilen arkadaşlarımızın inançlarının en ufak bir sarsıntı bile geçirmediğine bakılırsa, Diderot ve çağını daha yıllarca hayırla anacağız gibime geliyor.

Doğrusu aydınlanmaya duyulan bu yoğun ilginin bir nedeni de, aydınlarımızın kendilerini o çağla kolayca özdeşleştirebilmeleri. Gerek toplum, gerek kendi gelecekleri üzerine yaptıkları hesapların çoğu aydınlanma çağından esinlenip, Aydınlanma felsefesiyle temellendiriliyor. Akla ve bilime olan sarsılmış güvenleri, bir aydın olarak yaptıklarına ideolojik bir haklılık kazandırdığı gibi, pek küçümsenmeyecek bir varoluşsal güvence de sağlıyor çünkü. Dolayısıyla, tarihi yapan özne -ister insan, ister bir sınıf olsun- kolayca meşrulaşmakta, Batı tarihi de, Cumhuriyet tarihi de, tek bir düz çizgide gelişen hemen hemen hiç açık vermeyen bir biçimde okunabilmektedir. Geçmiş de gelecek de "açıklanmış", yerli yerine oturtulmuştur; kendimize zayıf ya da tedirgin hissetmemiz için hiçbir neden yoktur artık.

Hem böylece Batı'nın gayrımeşru çocukları da, uzun bir zincire eklenen basit birer halkaymış gibi, diğer "ünlü adamlar" ile aynı kefeye konulabilmektedir. Örneğin hemen hemen her yazıda Diderot'nun çok önemli bir özelliğine değiniliyor: **Marx**'ın en gözde yazarıymış Diderot. (Bazı arkadaşların kitaplıklarında, en olmadık kitaplar arasında **"Rameau'nun Yeğeni"**ne rastlayışımızın nedeni de bu olsa gerek.) Gelgelelim aynı Marx, **Goethe**'nin değil de **Hölderlin**'in şiirlerini okuyunca, şiir yazmayı bırakabilen birisidir aynı zamanda. Aydınlanmaya hiç de iyi gözle bakmayan Alman romantizminin bu şizofren şairine Marx acaba ne kadar uzaktır?

"Çağındaki bilimsel gelişmeler yeterince olgunluğa erişmiş olsa", diyalektik materyalist olup çıkacak biriymiş gibi sunulan Diderot, Marksizmi aydınlanmanın zorunlu bir uzantısıymış gibi göstermeye yeter mi bilmem. Ama örneğin **Foucault**'ya göre, Marx ve **Nietszche**, kendilerine emanet edilen şeyleri -tarihsel birikimi, insanın zenginliklerini vs.- koruyacaklarını garanti etmezler hiç. 19. yüzyıl, 18. yüzyılın devamı olmaktan öte özellikler taşır ne de olsa. Aydınlanmanın en yüce erdemleri olan akıl ve bilimin bugüne gelene kadar geçirdikleri serüven de umulduğu gibi olmamıştır bu yüzden. Ne ortaçağın "zifiri karanlığı", ne de aydınlanmanın "ışığı" kör edebiliyor gözümüzü. "Her ulus, her çağ, her uygarlık için, düşünen her öznede bir olan" aydınlanma aklının bir "iktidar aracı"na dönüştüğünü tek söyleyen **Adorno** ile **Horkheimer** değil artık. Doğa, toplum ve giderek kişinin kendi üzerinde kurduğu bir iktidar söz konusu olan. Pozitivizm ve pragmatizmin köklerinin de, her şeyi amaç-araç, nedensonuç ilişkisi içinde gören, "araçsal (instrumental) düşünüş"te yattığı görmezlikten gelinemiyor artık. Kültür endüstrisinin doğuşu, ekonominin başat konumu da aydınlanmanın marifeti sayılabiliyor. Tek geçerli bilgi türünün bilimsel bilgi olduğu görüşü, inandırıcılığını yitirdi çoktan. **Habermas, Marcuse, Kuhn** yabana atılamayacak eleştiriler getirdiler pozitivizme.

Her şeye karşın, toplumların hangi iktisadî evrelerden geçtiğini ve geçeceğini çok iyi bilenler, toplumun da doğa gibi rasyonel amaçlar doğrultusunda, hükmedilebilir bir nesne olduğuna inananlar, Diderot'yu daha uzun süre anacaklar; *"akıl ve bilimden yana güçler olanca soyluluk ve yiğitlikle direnişlerini sürdürüyorlar"* haberine sevinç gözyaşları dökeceklerdir. □

KİTAP

İletişim Yayınları'ndan iki kitap

Steinbeck *"IV. Pepen'in Kısa ve Mutlu Saltanatı"* adlı politik yergi kitabının başında, çok-partili Avrupa demokrasilerinin koalisyon bolluğunu alaya alırken, "ateist-Hıristiyanlar" ya da "radikal muhafazakârlar" gibi parti adları uydurur. Avrupa'da partisi olmayan anarşistler dışında, politik yelpazenin *en solunda* görmeye alışık olduğumuz Komünist Partiler de aslında kendi geçmişlerinin kalıplarına sıkı sıkı bağlanarak Steinbeck terminolojisinde "muhafazakâr-devrimci" diye adlandırılabilecek bir tavır benimsemişlerdi. Bu cephedeki son "değişiklik" olan Avro-komünizm de, daha bile geride kalan teoriyi son yirmi yılın pratiğine uydurmanın ötesinde bir yenilik getirmemişti.

1960'lardan ve özellikle '68 canlanmasından sonra, resmî Marksizmin *içeriden* eleştirisi hız kazandı. Çeşitli teorik incelemelerle geçen yıllardan sonra, yetmişlerde, politik strateji konusunda da ortodoks kalıplara uymayan yeni formülasyonlar görülmeye başlandı. Bunlardan bazıları, *Almanya*'daki "Yeşiller" hareketi gibi, politik bir örgütlenmeye girerek ulusal çapta varlıklarını kanıtlayabildiler.

İletişim Yayınları, "altmış sonrası politik strateji önerileri" diye nitelenebilecek tezleri Türkiye'de tanıtmak istiyor: Çağın olaylarına yakınlık sağlayacak bir "bilgi" oluşturmak amacıyla. *Din -Üretim İlişkileri ve Tarihî Uzlaşma* ile *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik,* yayınevinin bu çerçeve içinde çıkardığı ilk iki kitap. Bunu başkaları da izleyecek.

Kitapların birincisi, "muhafazakâr - devrimci" nitelemesinin dışına çıkmak için en çok çaba harcayan klasik KP'lerden İtalyan Komünist Partisi'nin sık sık sözü edilen "tarihî uzlaşma" stratejisiyle ilgili: Bu düşüncenin İKP tarihine uzanan köklerini, İtalya'da Komünistlerin Katolik halk ve onların politik-örgütsel temsilcileri, özellikle de Hıristiyan-Demokratlarla ilişkilerinin geçmişini tanıtmak amacıyla hazırlanmış bir "derleme". Çeviriyi yapan **Yılmaz Öner**'in ve **Murat Belge**'nin İtalya'daki sorunlar bağlamında Türkiye'nin kendine özgü ilişkilerini, burada böyle ittifakların geçerli olup olamayacağını tartışan önerileri var.

İkinci kitap İngiltere bağlamından; İngiltere'deki çeşitli sosyalist hareketlerle de ilgisi olmuş üç feminist kadın yazarın yazılarından oluşuyor. Birincisi büyük bir örgütün perspektifinde üretilmiş bir strateji, ikincisi ise sosyaldemokrat bir partinin sola egemen olduğu bir ülkede, daha radikal sol grupların demokratik bir platformunun kurulması için bir öneri. İki kitapta ortak olduğunu söyleyebileceğimiz özellik ise, *çoğulcu bir sosyalizm* arayışı.

Bu özellik, şunu akla getiriyor: daha önceleri ortodoks Marksizmin en önemli stratejik sorunu "iktidara nasıl gelinir?"di; şimdi ise, "nasıl bir iktidar?" sorusu ağırlık kazanmış durumda. Bu da, kendi başına, geniş tartışmayı hakkedecek önemde bir sorun.

Murat BELGE

TİYATRO

En iyi Türk "müzikal"i: Keşanlı Ali Destanı

Keşanlı Ali yirmi yıl önce bir "olay"dı; değişik kaynaklardan beslense de, bugün de bir "olay". Şuradan belli: Devlet Tiyatrosu, otuz beşinci yılında, oyunu bir "üstün yapım" olarak gerçekleştiriyor; en büyük salonları her gösteride "yer kalmadı" ile gişe kapatıyor; oyun sık sık seyircilerin beğeni, sevgi alkışları ile kesiliyor. Bütün bunlar —ve benzerleri— *Keşanlı Ali*'de, yirmi yıl sonra da epeyi canlı, güncelliğini, "kalıcı"lığını sürdürebilmiş bölümler olduğunu gösterir.

Oldum olası, Türkiye'de (belki başka ülkelerde de) kültür ve sanat sorunları "köprü" kavramı ile çözümlenmek istenir. Asya-Avrupa, Batı-Doğu, Ortadoğu-İskandinavya, Uzakdoğu-İberik köprüleri gibi... Haldun Taner de, başka oyunlarında yaptığı gibi, *Keşanlı*'da da epeyi köprüler kurmuş, en azından kurmaya çalışmış. Geleneksel Türk Oyunları ile "göstermeci tiyatro" köprüsü, Kabare-Akpınar-Alasya, karması ile öncül tiyatro arasında köprü, güç-karmaşık sorunlarla kolay anlaşılır olma arasında köprü, badem şekeri — demir leblebi köprüsü... bunları daha da çoğaltabilirsiniz. Şunu kabul etmek gerekir ki, oyun yazarı Taner, iki ayrı uç arasında sarkacını kullanırken, genellikle kolay olmaktan bir adım ötede, "ucuz olmaya" düşmekten titizlikle sakınmış, özel olarak da *Keşanlı Ali*'de, Şan Sineması düzeyine inmekten ustalıkla sıyrılabilmiştir. Ne var ki, bu bıçak sırtı sakınma *Keşanlı Ali*'yi biraz fazlaca "yüklenmiş" olmaktan pek kurtaramamıştır. Şöyle özetlenebilir: *Keşanlı Ali,* kolaylıkla, bir saat kısa olabilir, böylece de oyun çekiciliğinden, sevimliliğinden bir şey kaybetmez. Ama oyunu böylesine yayan, büyük oranda "üstün yapım" oluşudur, belki seyircinin büyük sevgisine yol açan da öncelikle bu niteliğidir.

Keşanlı Ali'de orkestra, oyuncuların üzerine kurulmuş ayaklı plato'da iş görüyor; doğrusu bu insana hiç de batmıyor. Sahneye (yalancı ağzı ile) oyuncu, yardımcı oyuncu, figüran yüzlerce insan girip çıkıyor. Oyun sık sık dans gösterileri ile kesiliyor. Ama bütün bu kalabalık, AKM'nin hangar gibi sahnesinde nerdeyse "tek tük" kalıyorlar. Bu göz kamaştıran gösteri sürerken dans, müzik, giren çıkan insan akınları arasında oyuncuların bazı sözleri yeterince anlaşılmıyor ve ister istemez yönetmen Yücel Erten'in buna pek gerek de görmediği duygusuna kapılınıyor. Burada, yeri gelmişken bir ayraç açacağım: Bana öyle geliyor ki Devlet Tiyatroları'nda gitgide seçkin, yetenekli "yönetmenler" yetişiyor (Yücel Erten de bunlardan biri), ama sanki DT'nin oyuncu kaynağı kurumuş gibi... Büyük, göz alıcı oyun çıkaranlardan geçtik; dilimizi açık seçik, anlaşılır biçemde konuşan ve bizlere düpedüz Türkçe söylemeyi öğreten oyuncuların azlığını-kıtlığını- söylemek istiyorum.

Keşanlı Ali'nin bir "ana konusu" var, bir de bunu, bazen gerçekçi olarak bazen de "zorla" omuzlayan yan konuları, ikincil ayrıntıları. Sonrakilerden başlarsak: Gecekondu sorunu, bizde politika, varlıklı-yoksul ayrılığı, katman sınıf değiştirme vb. Bunlardan çoğunun, yirmi yıldan bu yana, gerek birer "gerçek" olarak, gerekse yeni yeni yorumlar ve çözümlemelerle, değişime, dönüşüme uğradığını kabul etmek gerekir. Özetle, bugün ne gecekondu işi, ne de "gelir dağılımı" konusu *Keşanlı Ali*'nin yazıldığı günlerdeki yüzleri, temelleri ile canlı, "işler" sayılamazlar. Sözgelimi "politikacı"ya, güncel politikaya, seçim hesaplarına bakalım. Bugün onlara "karşı olmak", onları yerip taşlamak eskisi kadar size sevimli gelebilir mi? Neden? Bugün bizleri tedirgin eden alabildiğine özgür bir politika ortamı değildir; giderek bir oranda özlemi çekilen de budur.

Keşanlı Ali'nin ana konusu, bilindiği gibi, "kahraman olma" olayıdır. Bu olay da, bu gidişle, kolay kolay eskimez. Aslında yirmi yıldır *Keşanlı Ali*'yi canlı tutan bu yanıdır. Yirmi yıl önce Genco Erkal'ın unutulmaz bir ustalık, incelikle gerçekleştirdiği Politikacı Kevakipzade "tirad"ını oyun boyu yüreğim ağzımda bekledim. Oyuncu alçak sesle, fısıldar gibi konuşurken, sahnede dans edenler ortalığı velveleye veriyorlardı. Anlayacağınız, oyuncuya yazık oldu, tirad gargaraya gitti. Ama ben içimden "iyi oldu, yaşasın üstün yapım" dedim, çünkü bu kadarcık da olsa, *"politika", karşısına geçenlerden yakasını sıyırabilmişti.* Ama "kahramanlar, büyükler, şefler" için öyle mi? Bizim yerimize düşünme yeteneği olanlar, bizden akıllı, bizden bilgili, bizden yurtsever olanlar güçlerini yürüttükleri sürece *Keşanlı Ali*'deki bölümler canlılığını, güncelliğini koruyacak...

Orhan BARLAS

KÜLTÜR

Hikâye yazmanın "resmi" yöntemi

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Yılı kutlamaları için birbirinden özgün, geliştirici projeler hazırlıyor. Bu projelerden biri de yükseköğretim gençliği için Gençlik'le ilgili hikâye ve kompozisyon yarışması.

Türkiye genelindeki bu yarışmaya Boğaziçi Üniversitesi'nden katılacak olanları belirlemek için de bir ön-yarışma açıldı.

Yarışma, bir salonda gözcü öğretim elemanlarının denetiminde yapılacak. Yarışma konusunun tam olarak ne olduğu da yine yarışma salonunda görevli öğretim görevlisi tarafından açıklanacak. Sözlük ve İmlâ kılavuzu dışında hiçbir kaynaktan yararlanılmayacağı duyuruda yer alıyor. Süre 120 dakika ve hikâyelerin 4 dosya kâğıdını geçmemesi gerekiyor.

Gözcü denetiminde ve o anda verilen konuyla hikâye yazdırmak gibi "etkilenme", yanındakinin hikâyesinden "kopya çekme" ihtimalini azaltmaya yönelik bu buluş luş edebiyat ödüllerinde de uygulanabilir herhalde. Şiir ve hikâye ödülleri için pek bir sorun yok da, roman ödüllerine katılacakların pijama ve diş fırçalarını da yanlarında getirmek gibi bir külfete de katlanmaları gerekir.

Ne yazık ki, böylesine geliştirici bir projeye layık olduğu ilgi gösterilmiyor. Yarışma-imtihan, ilan edilen saate salonda yalnızca bir öğrencinin (başörtülü bir bayan öğrenci) bulunması nedeniyle bir hafta sonraya ertelendi. Şimdi yarışmanın yapılabilmesi için görevli öğretim elemanları dört öğrenci daha arıyor.

Hakan KENİ

SİNEMA

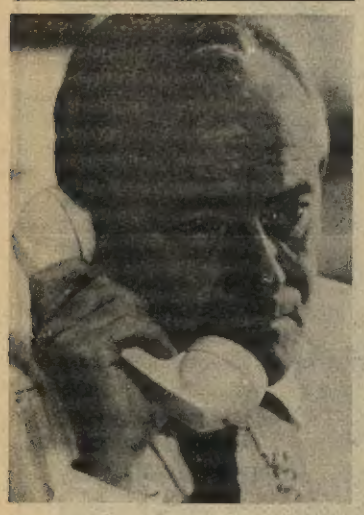

Kayıp

Gavras, filmini **Thomas Hauser**'in Alan Yayınları arasında ülkemizde de yayınlanan romanından yola çıkarak yapmış.

Hollywood'daki ilk filminde Gavras, birçok Avrupalı iyi sinemacının aksine, büyük bir başarı kazandı. Bunun sırrı, filminde Avrupalı değer yargıları ve estetik anlayışıyla Amerikalı izleyicinin duyarlı olduğu konuları bağdaştırması: Büyük tekellerin elinde olan ABD kitle iletişim organları ve sinema endüstrisi, **McCarthy** dönemi sonrasında uyguladığı yayın politikasıyla bugünün, ülkesine ve dünyaya yabancı Amerikalısını yaratmıştı. Bu *sıradan Amerikalı*'nın ne dünya üzerindeki açlıktan, diktatörlüklerden, ne bunlarla ABD dış politikası ve istihbarat örgütlerinin bağlantısından haberi vardır. O, koşullandığı kalıplar içindeki *eğlence* ürünlerine ilgi gösterir. Tek duyarlı olduğu konu ise beşikten eşiğe dek kafasına kazınan "ABD'linin ayrıcalığı ve ABD Devleti'nin bu ayrıcalığın bekçisi olduğu" inancının sarsılmasıdır.

İşte Gavras, bu duyarlılığı filminde ana öykü olarak ön plana almış: Amerikan vatandaşı bir gazeteci genç, Pinochet darbesinde ABD'nin büyük katkısı ve danışmanlığı olduğunu farkedince, büyükelçiliğin de bilgisi dahilinde öldürülmüştü. Eşi ve babası tüm zorlamalarına karşın, Amerikan devlet yetkililerine onu "bulduramamış", kendi çabaları sonucunda gerçeği öğrenmişlerdi. Bunun üzerine ABD yönetimini ABD yasalarına güvenerek mahkemeye vermişlerdi. Ama gereken bilgi ve belgeler *devlet sırrı* olarak saklandığından dava sonuçsuz kalmıştı. Sıradan Amerikalıyı da bu ilgilendirmiş, dehşete düşürmüştü.

ABD'de çok sınırlı olmasına karşın, Avrupa'da etkin olan demokrat kamuoyu ise Gavras'ın filmde bir *leitmotif* olarak, arka planda, Pinochet'in uyguladığı ve dünyanın hiç de yabancısı olmayan diktatörlüğün kirli yüzünü başarıyla sergilemesini ayakta alkışladı. Tüm bu *devlet terörünün sergilenmesinden oluşan arka plan* filmin sonunda, kayıp gencin öldüğünü öğrenen babasının ABD Büyükelçisi'yle konuşması sırasında gerekçesini bularak vuruculuk kazanıyordu: Büyükelçi, *"Biz, burada otuz bin Amerikan firmasının çıkarını savunuyoruz. Bu işlere karışmayıp evinizde otursanız, Allende'yi devirtmemizden rahatsızlık duymayacak, mutlu olacaktınız"* derken, Gavras filmin leitmotifiyle ana öyküsünü birleştiriyordu. Böylece hem sıradan Amerikalı, seyirci koltuğunda eleştirilip kendisini sorgulamaya yöneltiliyor, hem de ABD'de ve Avrupa'da demokrat kamuoyunun yıllardır dikkat çektiği uluslararası tekellerle askerî darbeler ve diktatörlükler arasındaki ilişki çarpıcı biçimde öne çıkarılıyordu. Film boyunca süren terörle bu kısa açıklamanın bileşimi bir yığın teorik açıklamanın yapamadığı kadar güçlü bir *popüler öfke* yaratmayı başarıyordu.

Son olarak basınımızda bir-iki kez dikkatimizi çeken bir yanlışı düzeltmek istiyoruz.

ABD'de Başkan **Reagan** bu filmi asla onaylamamış; iyi ilişkide oldukları sinema yazarlarına ve gazetecilere bol bol karşı yazılar yazdırmakla kalmamış, *Amerikan tarihinde ilk kez* bir sinema yapıtını *resmen* karşısına alarak "filmin tümüyle uydurma olduğunu, Gavras'ın Amerikan aleyhtarı propaganda yaptığını" ileri süren başkan unvanını kazandı.

Ahmet GÜNLÜK

Firar

Yönetmenliğini Şerif Gören'in yaptığı **Firar** adlı film, Antalya Festivali'ne katılan filmler arasında nedense en az ilgi görenlerden oldu. İstanbul sinemalarında gösterildikten sonra da, biraz sıradışı herhangi bir Türk filminden daha fazla ilgiye layık bulunmadı. Oysa, **Firar**, özellikle biz kadın açısını savunanlar için hayli önemli bir film.

Bu filmin bizim için en ilgi çekici olan yanı, kadın hayatına ilişkin bir sürü olguyu, cinsiyetçiliğe düşmeden ve gerçekçi bir biçimde ele almış olması. **Firar**'daki kadın tipleri, Türk sinemasında ve hatta edebiyatındaki birçok kadın tipinin aksine, erkeklerin kadınları görmek istediği gibi, yapay, ayakları yere basmayan tipler değil; **gerçek** kadınlar. Filmin bu özelliğinin belirginleştiği noktalara değinmek istiyorum.

Firar'da, öncelikle, Türkiye'de genelde, yanlış bir biçimde "namus cinayeti" olarak adlandırılan, aslında yasak sayılan cinsel ilişkilere girme ve hatta yeltenme sebebiyle işlenen cinayetlere farklı bir açıdan bakılıyor. Ayşe'nin, iki kızıyla kendisini terkedip nikâhlı karısına gitmek isteyen kocasını öldürüşü bu cinayetleri işleyen erkek ve kadınların nasıl da farklı nedenlerle harekete geçtiklerini çok iyi sergilemekte. Erkekler, kendilerine yönelik hiçbir saldırı ya da aşağılanma olmadan da ellerini kana bularken, çoğu kadın, ortada bırakıldıkları ya da aşağılandıkları zaman silaha sarılmaktadırlar. (Tıpkı kavga ederken kendisiyle sevişen kocasını öldüren Ayşe gibi). Erkek için cinayet, "namusunu temizleyen" bir çözümdür; kadın içinse çaresizlik içinde başvurulan bir intikamdır. Genellikle de bedeli Ayşe'ninki kadar ağır ödenen bir intikam. Çünkü kadının namusu kendi namusudur ama erkeğin namusu onun nesnesi olan kadını da kapsar. Ayrıca, "namus cinayeti" işleyen kadın, gerek toplum, gerek yasalar önünde erkeğe göre daha kötü bir durumdadır. O kadındır, göz yummalıdır; hattâ en iyisi üstüne kuma almalı ya da başka bir kadına kuma gitmelidir. Daha önceki filmlerinde (örneğin **Güneşin Tutulduğu Gün**) daha tutucu davranabilen Şerif Gören'in bu gerçeği irdelemiş olması bence umut verici.

Filmde beni heyecanlandıran ikinci nokta cezaevi yaşantısıyla ilgili sahneler. Türk sinemasında cezaevi yaşantısının ilk kez ele alınmadığı biliniyor. Ama kadınların suç işleyip de cezaevine düşmeyi bile beceremeyeceklerine inanıldığından olacak kadın koğuşları pek gözükmez. (Oysa şu anda Türkiye'de birçok kadın tutuklu ve hükümlü var.) **Firar**'da, cezaevindeki kadınların yaşantıları; çocuklarıyla, kocaları ya da sevgilileriyle ilgili kavgaları; sevinçleri, acıları; birbirlerine duydukları yakınlık, düşmanlık; süslemeleri; hayli dolaysız yaşadıkları cinsellikleri ve hayata ilişkin bir sürü ayrıntı - yıkanan çamaşırlar, örülen örgüler, okunan kitaplar- var. üstelik de, bütün bunlar seyirciye yılgınlık duygusu vermeden sergileniyor. Ben, **Firar**'da, Sevgi Soysal'ın keyifli, onurlu ve dirençli cezaevi anlatımlarına benzer bir tad buldum. Bu arada değinmeden geçemeyeceğim iki nokta var. Bir tanesi, kolaylıkla bayağılığa ve cinsiyetçiliğe düşebilecekken çok başarılı bir biçimde gerçekleştirilmiş

mastürbasyon sahnesi. Öbürü ise Ayşe'nin topal gardiyanla "kırıştırmaya" karar verip elbisesinin üst düğmesini açtığı sahne. (Batılı bir kadın yazar, "Bütün cinselliğimiz üst düğmemizde toplanmış gibidir." diye yazmış. "Hayatımız o düğmeyi açıp kapayarak geçer.") Cezaevindeki sağlık görevlisinin baştan çıkarılmasıyla birlikte bu sahne, kadınların, aslında kendilerini ezen, aşağılayan ilişkilere girebilmek özgürlüğü için bile, belli bir yüreklilik göstermek zorunda olduklarının bir ifadesi. Hattâ, bunu, Ayşe'nin daha sonra kendisini dövecek, aşağılayacak olan kocasına kaçmasıyla beraber değerlendirmek gerektiği kanısındayım. Çünkü ülkemizde birçok kadının hangi erkek tarafından ezileceklerini seçme hakları bile yoktur.

Filmin bir başka çarpıcı sahnesi de Ayşe'nin çalıştığı madende güreşirken gördüğü mühendisten hoşlanıp onunla sevişmesi. (Kadın, sevişmeden önce, patronu konumunda olan bu adamın ayaklarını ovuyor. Birçok eleştirmen, bu sahneyi kadının özgür seçimi filan olarak adlandırdılar.) Sahnede, bence çarpıcı olan şey, bir kadının da -tıpkı erkekler gibi- birisini canının çekebileceğini göstermesi.

Bu arada, cezaevindeki kadın dünyasına karşılık, madende de, erkek dünyasını görüyoruz. Şakaları, kadın ve cinsellik özlemleri, eğlenceleri, güreşleriyle. Özellikle -Ayşe'nin kulaklarını tıkayarak bile katlanamadığı- iki kadının göbek attıkları eğlenti.

Ve biraz Yeşilçam koksa da, filmin finali beni çok duygulandırdı. Gönül, **Firar**'ın daha iyi teknik olanaklarla çekilmiş olmasını istiyor.

Son olarak, Şerif Gören'den ve Türk sinemasından yeni **Firar**'lar beklemenin hakkımız olduğuna inanıyorum.

Ayşe DÜZKAN

SERGİ

Yurda "avdet" eden sanatçılar ve iki sergi

Son günlerde **Zeki Faik İzer** ve **Bedri Baykam** sergileri çeşitli sanat dergilerinde ve basında çokça sözü edilen sanat etkinliklerinin başında yer aldı.

Nihayet Zeki Faik de 1970'ten bu yana yaşamakta olduğu Paris'i bırakarak yurda dönen sanatçılar kervanına katıldı. Bu sıralarda "kesin dönüş" yapan ressamların sayısı her geçen gün biraz daha artıyor. Türkiye'de resmin bu aşamada kolaylıkla satılabilir bir meta haline gelmesi, bu dönüş trafiğini hızlandıran etmenlerin en büyüğü olsa gerek.

Türkiye'de resim piyasası 1970'lerden beri kanserli bir urun sağlıksız gelişmesini hatırlatan bir büyümeyi yaşıyor. Bu piyasa, şimdi de yurt dışında yaşayan ressamlarımızın orada elde ettikleri başarıları mitleştirerek yaptığı yatırımlarla, piyasa içinde ayrıcalıklı bir başka piyasa yaratma çabası içine girmiş görünüyor. Dahası, bu çabanın belli alanlarda uzmanlaşan biçimlerinin yurda "avdet" eden ressamlara sonuçları önceden belli yarışmalı sergiler düzenleyecek, tutarı yüksek ödüller isabet ettirecek kadar derinleştiği bile oluyor. (Böylesi örneklerden birini geçen yaz yaşadık.) Elbette bu reklamlarla kazanılması garantileşen paralar adına yapılıyor bütün bunlar. Bu bağlam içinde Paris' te (bazen de Amerika'da) yaşayan sanatçılara tanınan ayrıcalıklı yer, bu kentin Türkiye'deki sanat çevreleri için Kâbe olma özelliğini hâlâ koruduğunu kanıtlıyor. Oysa plastik sanatların Kâbe'si New York'a taşınalı 45 yıldan fazla bir zaman geçti.

İzer'in giderek yaygınlaşan bu tür işlemlere başvurulmasını gerektirmeyecek kadar etkili bir geçmişi var. Üstelik bu geçmiş 1930' lara kadar uzanıyor. Sanatçıyı 1933'te "D Grubu"nun kurucu üyeleri arasında görüyoruz.

D Grubu üyeleri 1930'larla 1970'ler arasında ülkenin plastik sanatlarına, kendi dışlarındaki her türlü seçeneği "maharetle" saf dışında bırakarak egemen olmuş bir sanat topluluğudur. Bu egemenlik, yapıtları sanatın içeriğinden çok -Güzel Sanatlar Akademisi' nin öğretici kadroları da dahil- sanatı yönlendiren köşebaşlarını tutmuş olmalarından kaynaklanıyordu.

Zeki Faik İzer

Başlangıçta grubun kübist-konstrüktüvist biçimciliğine serbest bir fırça işçiliğinin çeşnisini katan İzer, Türkiye'de soyut resmin geçerli olduğu 1955-1970 arasında **Manessier, Piere Tal Coat, Bazaine** ve Paris okulu sanatçılarının II. Dünya Savaşı sonrasında geliştirdiği soyut-dışavurumculuğun daha ılımlı bir biçimini benimsedi. 1968'de Akademi'de açılan toplu sergisi bu anlayış üzerine temellenmekteydi.

Yurda dönen sanatçıların ortaya koydukları sanatsal düzey, bu ülkeden ayrılmadan önce ürettikleri düzeyin altındaydı çoğunlukla. Bu defa beklentiler bunun aksineydi. Oysa İzer'in bu sergisinin genel çizgisi de söz konusu genellemenin dışına çıkma başarısını gösteremedi ne yazık ki. Öyle anlaşılıyor ki, İzer'in Paris'te geçirdiği yılların sanatına kattığı tek yenilik, "halı" adı altında gerçekleştirilen yün örgü uygulamaları.

Bedri Baykam'a gelince, Türkiye'ye dönüşünün ya da zaman zaman dönüşünün Batı'da yeni ekspresyonizm adı altında güncelleşen bir eğilimin bu ülkede de modalaşmaya başladığı bir sıraya rastlaması, bu sanatçı için başlı başına bir şanstır. Ancak bir zamanların bu harika çocuğunun en büyük şansı desen gücüne bağlı gerçek bir resim anlayışının yakın bir gelecekte moda akımlar arasına girmemesi olacaktır.

Kemal İSKENDER

"Antika eşya" imal etmek

MURAT BELGE

"İmalat" olağanüstü bir iş. İnsan "imalat"a başlayacak güce erişmeye-görsün, "imal" etmeyeceği bir şey kalmıyor dünyada. Yukarıdaki resimde görüldüğü gibi, icabında "antika eşya" da imal edebiliyorsunuz —üstelik "toptan". Ama zaten "toptan" olmayan "imalat"a imalat denmez (yaptın mı toptan yapmalı). Yoksa, kimbilir "antika" eşya gibi bir şey olurdu.

Kökeni doğudan veya batıdan olsun, yabancı kelimelerin Türkiye bağlamında kazandığı yeni anlamlar çok ilginç, çok da sevimli olabiliyor. Örneğin, son yirmi, otuz yıldır halkımız bol bol yabancı "turist" görmeye alıştığı için, "turist" kelimesi "ecnebi" ile eşanlamlı bir kullanım kazandı. Şimdi, sözgelişi Almanya'da çalışan bir Türk işçi kız Alman'la evlense, "turistle evlendi" diyorlar. Adamcağızın hayat boyu kaderi dere tepe dünyayı dolaşmakmış gibi.

"Antika eşya" imal etmek de bu güzel paradokslardan biri. Bir anlam kaymasıyla "antika", "turistlerin satın aldığı şey" haline geliyor. Bu tabelayla iş gören dükkanda "toptan imal edilen antika" da zaten tesbihler, incik boncuk türü şeyler. Dolayısıyla "antika" ile ilgileri, bir düzeyde, sahici tesbihlerin vb. taklidi olmaları, bir başka düzeyde de yabancılara bu tür hatıralık eşya satan dükkânlara verilmeleri.

Ama bütün bu semantik kargaşalıkta, "antika"nın, "eski, dolayısıyla değerli" demek olan asıl anlamının yanı sıra geçerli olan ikinci, türevsel yan anlamının da payı olmalı. Yani, "amma antika adam" gibi bir cümledeki, "tuhaf" ve biraz da "komik" anlamları. Halkın, somut bir işlev veremediği için, yürürlükteki "fiyatı" dışında herhangi bir gerçek "değer" biçemediği bir nesneye bu anlamda da "antika" demesi anlaşılır bir şey. Hele bu neye yaradığı belirsiz şeyi kendi "imal" ediyorsa, üzerinde hiçbir "mistifikasyon" etkisi de kalmamıştır. Dolayısıyla incik boncuk, bu ikinci anlamda gerçekten "antika"dır.

Türkiye'de iş hayatının kendine özgü kargaşalığı, insanların buldukları işe girmelerine yol açıyor. Böylece, yaptığı işin kültürüyle, geleneğiyle hiç ilgisi olmayan, yani daha baştan bu işe yabancı insanlar bir işe girip oradan para kazanıyor. Akdeniz'de karavida satan bir "balıkçı" ile karşılaşmıştım ("turistler var" diye "balıkçı"; yoksa tepeden tırnağa bir köylü, bir kara adamı). Pazarlık olsun diye, "Yahu, bu paraya oğlak alınır" dedim. "Tamam abi, oğlak istersen fiyatı hepsi belli, keser yüzer getiririm," dedi. "Ama nedense, ben de anlamıyorum, bu hayvanlar bir pahalı oluyor."

Antikacılık da böyle işte. Eski püskü, dökümtü eşyalar, doğru dürüst bir işe yaramaz; sağlam değil, dayanıklı değil. Ama nedense, bir pahalı oluyor. Hele, "eski antika" ise. □